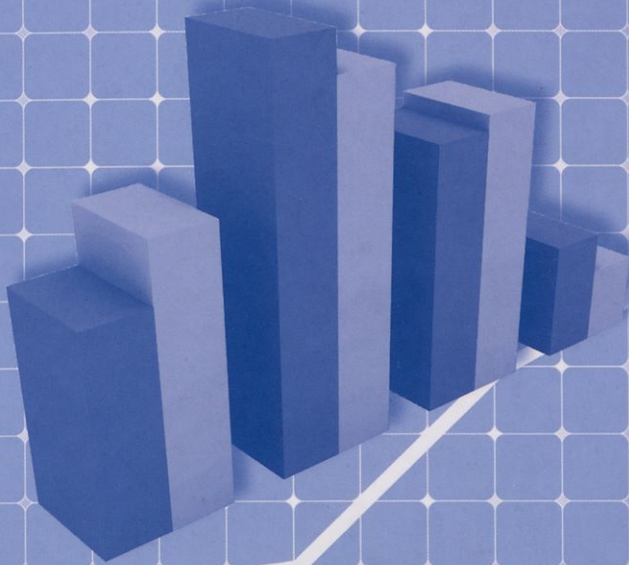

Ekonomska knjižnica

EKONOMSKE IN FINANČNE KATEGORIJE NA MIKRO IN MAKRO RAVNI

IVAN TURK

zveza
ekonomistov
slovenije

Univerza v Ljubljani

EKONOMSKA
FAKULTETA

4 izv.

Ekonomska knjižnica

EKONOMSKE IN FINANČNE KATEGORIJE NA MIKRO IN MAKRO RAVNI

IVAN TURK

Ljubljana, 2010

GS I 719705

Ekonomska knjižnica
Zveza ekonomistov Slovenije
1/2010

Urednik ddr. Neven Borak

201018841

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

330.101.541/.542

TURK, Ivan, 1930-

Ekonomске in finančne kategorije na mikro in makro ravni / Ivan Turk. - Ljubljana : Zveza ekonomistov Slovenije : Ekonomska fakulteta, 2010. - (Ekonomska knjižnica / Zveza ekonomistov Slovenije)

ISBN 978-961-6231-65-7 (Zveza ekonomistov Slovenije)

253528320

PREDGOVOR

*Povedati, kar je bilo že povedano,
in prepričati ljudi, da to slišijo prvič,
v tem je veččina pisanja.*

Remy de Gournmont

Gospodarjenje je delovanje, s katerim se ukvarja prav vsak človek, tudi če se tega sploh ne zaveda. Gospodarjenje ne pomeni samo smotrno oskrbovanje s stvarmi, ki ljudem omogočajo zadovoljevanje njihovih neposrednih gospodarskih potreb, povezanih z uporabo teh stvari, temveč tudi smotrno uresničevanje njihovih drugačnih namenov na področju kulture in zapolnjevanja prostega časa, ki jim prav tako omogočajo zadovoljevanje njihovih neposrednih potreb, čeprav niso zaznane kot gospodarske potrebe. Gospodarjenje je podlaga tudi za drugačno delovanje ljudi, vse se pa začne s potrebami, ki so predpogoj gospodarjenja v vseh primerih, ko so sredstva, s katerimi ljudje zadovoljujejo svoje potrebe, omejena in jih skušajo zavestno v takšni okoliščinah čim bolje uporabiti.

Poleg neposrednih potreb ljudi, ki so fiziološko in psihološko pogojene, se pojavlja še niz posrednih potreb, ki so vezane na organizirane skupnosti delovanja ljudi. Zato imamo z gospodarjenjem v pomenu zadovoljevanja potreb opraviti ne samo v gospodinjstvih, temveč tudi v podjetjih in drugih pridobitnih organizacijah, v zavodih, društvih in drugih formalno nepridobitnih organizacijah, v občinah, državi in v narodnem gospodarstvu posamezne države kot celoti. Kako je v zvezi z zadovoljevanjem potreb na teh različnih ravneh mogoče razumeti denar in kako dohodek? Kakšno vlogo ima pri tem premoženje in kakšno čisto premoženje? Kako je denar obravnavan kot sestavina premoženja, dohodek pa kot izvor čistega premoženja? Kako so prejemki in izdatki vezani le na denar, prihodki in odhodki pa na čisto premoženje? Gospodarske kategorije, s katerimi se srečujemo na vseh teh različnih ravneh so enake, le da so marsikdaj nezadostno doje-te. Namen poglavij v nadaljevanju je pripeljati bralca v takšen svet razumevanja celote in podrobnosti v zvezi z gospodarjenjem in zadovoljevanjem potreb, kjer so med drugim formalno nasprotni pojavi spravljani tudi v obliko dveh medsebojno uravnovešenih strani, označenih kot bilanca. Dokler v njej nimamo kategorije, ki so zaradi svojih naturalnih izrazov neseštev-ljive, imamo opravka le z urejenim logičnim razmišljanjem. Brž ko jih

upoštevamo z njihovimi vrednostnimi izrazi v denarni enoti mere, nam pa pri uravnovešanju obeh strani bilance izstopi kot saldo, tj. kot razlika, nova kategorija s posebnim pomenom. Po pravilih računovodstva sestavljene bilance imajo tudi vedno jasno opredeljeno, kaj spada na njihovo levo in kaj na njihovo desno stran. To nas pa tudi disciplinira pri razmišljanju in preprečuje napačno istovetenje bistveno različnih kategorij, npr. prihodkov in prejemkov, ali pa napačno predstavljanje nasprotnih kategorij, ki dejansko spadajo v različne miselne kroge, npr. odhodkov in izdatkov, čeprav je to v vsakdanjih uporabi precej razširjeno. Strokovno dosledno opredeljevanje pojmov odpira nove smeri razmišljanja, ki lahko vodijo tudi do drugačnih spoznanj kot so jih ljudje navajeni.

Čeprav se knjiga dotika zahtevnih vprašanj ekonomskega razmišljanja, jih skuša predstaviti na bolj preprost način, da so lahko ob čim manjšem intelektualnem naporu, toda ob primerni pozornosti na vsako uporabljeno besedo v tem konciznem besedilu razumljive tudi tistim, ki se opirajo zgolj na »kmečko logiko«, ki pa kljub vsemu zahteva bolj jasno opredeljene pojme kot običajno gostilniško razpravljanje o gospodarskih vprašanjih. Knjiga je namenjena najširšemu krogu bralcev, a tudi tistim, ki so že bolj seznanjeni z ekonomskim razmišljanjem, utegne zaradi svojega specifičnega izhodišča odpreti kaka nova spoznanja.

KAZALO

1. POTREBE IN GOSPODARJENJE	9
Uvod	9
1.1 Zadovoljevanje potreb in gospodarjenje	9
1.2 Procesi pri zadovoljevanju potreb in kategorije pri gospodarjenju	12
1.3 Stanja pri zadovoljevanju potreb in kategorije pri gospodarjenju	16
1.4 Denar pri zadovoljevanju potreb in kategorije pri gospodarjenju	18
1.5 Varčnost	22
1.6 Učinkovitost	23
1.7 Uspešnost	25
1.8 Organiziranje gospodarjenja	26
1.9 Obvladovanje gospodarjenje	30
1.10 Proučevanje gospodarjenja	31
Sklep	32
2. GOSPODARJENJE V GOSPODINJSTVU	33
Uvod	33
2.1 Gospodinjstvo in zadovoljevanje neposrednih potreb ljudi	33
2.2 Prvine procesa porabljanja v gospodinjstvu	36
2.3 Potroški in stroški v gospodinjstvu	40
2.4 Vplivi na stroške v gospodinjstvu	44
2.5 Prejemki in izdatki v gospodinjstvu	45
2.6 Vplivi na izdatke v gospodinjstvu	50
2.7 Premoženje ali sredstva v gospodinjstvu ter njihovo kritje	52
2.8 Prihodki in odhodki gospodinjstva	58
2.9 Vplivi na odhodke (stroške) v gospodinjstvu	66
2.10 Gibanje čistega premoženja gospodinjstva	69
Sklep	70
3. GOSPODARJENJE V PODJETJU	73
Uvod	73
3.1 Vsebinska in lastniška opredelitev podjetja	73

3.2	Področja dejavnosti podjetij	76
3.3	Poslovanje podjetja in potrebe pri njem	78
3.4	Stroški v podjetju in njihovo razporejanje	81
3.5	Vpliv na prodajne cene proizvodov in storitev	85
3.6	Prihodki in odhodki podjetja	89
3.7	Vpliv na poslovni izid podjetja	92
3.8	Sredstva in obveznosti do virov sredstev podjetja	96
3.9	Prejemki in izdatki podjetja	100
3.10	Gibanje kapitala podjetja	103
	Sklep	105
4.	GOSPODARJENJE V ZAVODU	107
	Uvod	107
4.1	Neprireditne dejavnosti in zavodi	107
4.2	Poslovanje zavoda in potrebe pri njem	109
4.3	Financiranje zavoda (vlaganje v zavod) in naložbenje (investiranje) v njem	112
4.4	Stroški v zavodu in prodajne cene njegovih storitev	114
4.5	Prihodki in odhodki zavoda	117
4.6	Sredstva in obveznosti do virov sredstev zavoda	120
4.7	Prejemki in izdatki zavoda	122
4.8	Gibanje sklada zavoda kot njegovega čistega premoženja	122
	Sklep	125
5.	GOSPODARJENJE V DRUŠTVU	127
	Uvod	127
5.1	Neprireditne dejavnosti in društva	127
5.2	Poslovanje društva in potrebe pri njem	130
5.3	Prejemki in izdatki društva	132
5.4	Sredstva in obveznosti do virov sredstev društva	134
5.5	Prihodki in odhodki društva	137
5.6	Gibanje društvenega sklada kot čistega premoženja društva	139
	Sklep	140
6.	GOSPODARJENJE V OBČINI	141
	Uvod	141
6.1	Vloga občine pri zadovoljevanju potreb v njej	141
6.2	Prejemki in izdatki občine	143

6.3	Sredstva in obveznosti do virov sredstev občine	145
6.4	Prihodki in odhodki občine	148
6.5	Gibanje sklada občine kot njenega čistega premoženja ...	151
6.6	Skupinski ali konsolidirani računovodski izkazi za občino	152
	Sklep	153
7. GOSPODARJENJE V DRŽAVI		155
	Uvod	155
7.1	Vloga države pri zadovoljevanju potreb v njej	155
7.2	Prejemki in izdatki države	157
7.3	Sredstva in obveznosti do virov sredstev države	162
7.4	Prihodki in odhodki države	163
7.5	Gibanje sklada države kot njenega čistega premoženja ...	166
7.6	Skupinski ali konsolidirani računovodski izkazi za državo	167
	Sklep	170
8. USMERJANJE IN URAVNAVANJE NARODNEGA GOSPODARSTVA		171
	Uvod	171
8.1	Dejavnosti v narodnem gospodarstvu	171
8.2	Prvine in učinki narodnega gospodarstva	173
8.3	Stroški in donosi narodnega gospodarstva	176
8.4	Poraba in naložbe v narodnem gospodarstvu	177
8.5	Blagovni in denarni tokovi v narodnem gospodarstvu ...	180
8.6	Gospodarski model družbenih računov za narodno gospodarstvo	184
8.7	Finančni model družbenih računov za narodno gospodarstvo	188
8.8	Premoženje in čisto premoženje v narodnem gospodarstvu	190
	Sklep	193
9. ODLOČANJE O GOSPODARJENJU IN ZADOVOLJEVANJU POTREB		195

1. POTREBE IN GOSPODARJENJE

UVOD

Gospodarjenje je preudarno ravnanje, kadar obstajajo omejene možnosti za zadovoljevanje *potreb* in je te omejene možnosti treba tako izrabiti, da je zadovoljevanje potreb čim boljše. Iz tega sledi, da je mogoče govoriti o gospodarjenju le:

- a) kadar obstajajo kake potrebe, ki jih človek zavestno zadovoljuje in njihovo zadovoljenje ni zagotovljeno samo po sebi;
- b) kadar obstaja več potreb in med njimi človek izbira;
- c) kadar obstaja pri zadovoljevanju kake potrebe več različnih možnosti, med katerimi človek izbira.

Za gospodarjenje je neobhodno, da

- a) obstaja jasno poznavanje potreb in načinov njihovega zadovoljevanja;
- b) obstaja jasno vrednotenje žrtev, ki so potrebne, in koristi, ki so omogočene;
- c) obstajajo jasna sodila za odločanje o zadovoljevanju potreb.

Gospodarjenje pa ne prihaja v poštev:

- a) kadar sploh ni kake posebej izražene potrebe;
- b) kadar se spoznane potrebe zadovoljujejo ne glede na ravnanje posameznega človeka;
- c) kadar ni nikake možnosti za zadovoljevanje kake spoznane potrebe;
- č) kadar se kaka potreba, ki se ji ni mogoče izogniti, lahko zadovoljuje le na en sam način.

Čeprav bo v nadaljevanju težišče razmišljanja na gospodarjenju, je le treba še marsikaj pojasniti v zvezi s samimi potrebami, iz katerih gospodarjenje izhaja in na katere se nanaša, ter v zvezi s temeljnimi gospodarskimi in organizacijskimi kategorijami, ki se pri tem pojavljajo.

1.1 ZADOVOLJEVANJE POTREB IN GOSPODARJENJE

V vsakdanjem življenju razumemo s *potrebo* tisto, kar se pojavlja zaradi odsotnosti česa in je povezano s tistim, kar se zahteva ali želi. Potreba je motiv

ali vzgib za delovanje ljudi ne glede na to, kako jo pojmuje. Kot opozarja Anton Trstenjak¹ »človeka ne nagibljejo samo potrebe, ki mu jih narava tako rekoč vsiljuje, ki so mu vrojene in ki jim zato mora zadostiti vsaj v glavnem, če hoče preživeti, marveč si človek potrebe tudi sam umetno ustvarja. To so tako imenovane drugotne ali pridobljene potrebe.... Po teh drugotnih motivacijah se človek močno razločuje od vseh živalskih vrst. Tam ne opažamo drugotnih, pridobljenih potreb«. Pri tem zlasti opozarja na njihovo razčlenitev na pet v stroki dobro poznanih stopenj kot jih je opredelil A. H. Maslow²:

- »1. fiziološke potrebe (glad, žeja, seks);
2. potreba po varnosti (zaklonišče pred mrazom in vročino, pred sovražniki v naravi in družbi);
3. potreba po pripadnosti; to je prvi družbeni gon, ko človek čuti potrebo, da je njihov, njegov ali njen; v tem je zlasti potreba po ljubezni;
4. potreba po veljavi (upoštevanost v družbi, to je častihlepnost in slavo-hlepnost, ambicioznost ipd.);
5. potreba po uresničevanju samega sebe (oblikovanje svoje osebnosti, dosežanje smisla življenja ipd.). Pravzaprav to delno sovпада s potrebo po uveljavljanju, ki pa zopet vsaj delno izhaja tudi že iz potrebe po pripadnosti.«

Seveda je mogoče potrebe razčlenjevati še na druge načine. Tako npr. na osnovne in kulturne. Ali npr. na biološke in socialne, pri čemer je gotovo delo prva socialna potreba, zato pa tudi prva pravica in dolžnost. Mogoče jih je razčlenjevati dalje na objektivne in subjektivne potrebe, kjer se pojem objektivnih potreb širi z nadaljnjim gospodarskim razvojem. Zanimiva je tudi razčlenitev potreb, ki jo je vzpostavil F. K. Berrien in povzel Walter Mott³:

- »a) potrebe za preživetje, ki vsebujejo potrebo po rasti in razvoju (predvsem telesnem);
- b) potrebe koristi, ko od posameznika v družbenem kontekstu pričakujemo, da bo opravljal dela, ki so koristna družbenemu sistemu, v katerem živi, tako da je posameznik s svojim prispevkom potreben za vzdrževanje družbene organizacije; če te potrebe internalizira, jih doživlja kot dolžnost, če ne, pa zgolj kot pritisk ali nujnost;

¹ *Temelji ekonomske psihologije*, Ljubljana, Gospodarski vestnik 1982, str. 62 in dalje.

² *Motivation and Personality*, New York, McGraw-Hill 1954, ali *Toward Psychology of Being*, New York, McGraw-Hill 1962.

³ "The Function of Needs for Planning in the Public Sector", v knjigi *Advances in Economic Psychology*. Heidelberg, 1981, str. 273.

- c) potrebe razkošja, ki niso niti za preživetje posameznika niti koristne družbi, čeprav utegnejo biti subjektivno celo zelo nasilne.«

S tem smo pa že prišli do vprašanja *načina zadovoljevanja potreb*, ki je lahko individualno ali kolektivno. Pri posameznem *človeku* se navadno potreba pojavlja kot njegova želja. Predmet želje je tisto, kar želi človek imeti, ali dogodek, v katerem želi sodelovati. Če želimo spoznati željo, moramo razmišljati o njenem ozadju, dokler ne odkrijemo njen končni cilj. Pri tem pa ni mogoče obiti spodbud, ki jih daje določena potreba. Po drugi strani pa je tudi možno, da se kaka želja sčasoma spremeni v potrebo, zlasti če je zelo trdovratna in intenzivna v primeru, ko je ne zadovoljimo. V vsakem primeru pa je tako zadovoljevanje želja kot zadovoljevanje potreb pri človeku navadno izvor zadovoljstva, saj so odstranjene neprijetnosti, popravljene motnje in odstranjene pomanjkljivosti. Pri večji ali manjši skupini ljudi, ki sestavljajo določeno *organizacijo*, se njihove, predvsem socialno opredeljene potrebe, pojavljajo kot zahteve, ki so vključene v opredeljevanje ciljev same organizacije. Z organizacijo pri tem razumemo skupnost ljudi, ki jo dopolnjujejo sredstva za uresničevanje njenega namena, pri čemer se pojavljajo nove, zgolj na organizacijo vezane potrebe, ki niso več dojete kot neposredne potrebe posameznega človeka. Imenujemo jih lahko tudi posredne potrebe.

Nastajanje potreb je odvisno ne samo od posameznih ljudi, temveč tudi od *okolja*, v katerem ljudje živijo ali organizacije obstajajo. Mogoče je govoriti o:

- a) dejavnikih izzivalcih potreb,
- b) dejavnikih pospeševalcih potreb in
- c) dejavnikih usmerjevalcih potreb.

Mnogokrat je težko razlikovati med temi tremi vrstami dejavnikov potreb. Toda kadar obstajajo samo dejavniki izzivalci kake potrebe in ne tudi dejavniki pospeševalci te potrebe, je pojav potrebe kratkotrajen.

Vsaka potreba še nima nujno neposrednega vpliva na gospodarsko delovanje ljudi, vendar je mogoče pri vsaki potrebi, če je njeno zadovoljevanje glede na druge potrebe povezano s kakim omejujočim dejavnikom, govoriti o gospodarjenju kot preudarnim ravnanjem v zvezi z njenim zadovoljevanjem. *Gospodarjenje* v takšnem pomenu se pojavlja npr.:

- a) pri posameznem človeku ali njegovem gospodinjstvu kot posebni organizaciji;
- b) pri posameznem podjetju kot posebni organizaciji;

- c) pri posameznem zavodu kot posebni organizaciji;
- č) pri posameznem društvu kot posebni organizaciji;
- d) pri posamezni občini kot posebni organizaciji;
- e) pri posamezni državi kot posebni organizaciji;
- f) pri celoti ljudi v kaki državi in njihovem delovanju.

O tem bo postopno govor v naslednjih poglavjih te knjige. V tem poglavju pa je koristno predstaviti še nekaj načelnih spoznanj o procesih in stanjih pri zadovoljevanju potreb ter o vlogi denarja kot posrednika pri tem, o izhodiščnih načelih gospodarjenja, o njegovem organiziranju, obvladovanju in proučevanju.

1.2 PROCESI PRI ZADOVOLJEVANJU POTREB IN KATEGORIJE PRI GOSPODARJENJU

Potrebe so glede na svoje izhodišče vezane najprej na *ljudi* kot fizične osebe, zato jih opredeljuje tudi njihova psihična sestavina. Zadovoljujejo jih razni dejavniki in okoliščine, v katerih ljudje žive. V nadaljevanju pa bo posebna pozornost posvečena le tistim potrebam, ki jih je mogoče zadovoljevati z različnimi *stvarmi* in *storitvami*, ki so že rezultat človekovega delovanja. Govor bo o takoimenovanih gospodarskih ali ekonomskih potrebah ljudi. Stvari so res lahko dane že v naravi sami, vendar jih je celo v takšnem primeru treba večinoma z določenim delovanjem ljudi šele pripraviti za to, da bi zadovoljevale kake neposredne njihove potrebe. Tudi vodo kot naravno stvar je treba najprej zajeti in jo napraviti dostopno na tistih mestih, kjer jo ljudje potrebujejo pri zadovoljevanju svojih potreb. Zato lahko na splošno rečemo, da so skoraj vse stvari tedaj, ko nastopajo pri zadovoljevanju neposrednih potreb ljudi, navsezadnje proizvodi. Še v večji meri velja, da je o storitvah, ki zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi, mogoče govoriti izključno kot o posledkih njihovega opravljanja. Tako s proizvodi kot s storitvami se končuje proces *nastajanja učinkov*, ki ga navadno preprosto označujemo kot proces proizvodnje ali proces proizvodnje, pri izvajanju katerega imamo prav tako opraviti s posebnimi potrebami, da je uresničen; te potrebe lahko imenujemo le posredne potrebe. Posredne potrebe so potemtakem povezane s pridobivanjem proizvodov in storitev kot učinkov, s katerimi je nato v končni stopnji mogoče zadovoljevati neposredne potrebe. A tudi pri zadovoljevanju neposrednih potreb imamo opravka s posebnim procesom, v katerega vstopajo proizvodi in storitve, ki ga omogočajo; pri njem gre za *njihovo porabljanje*. Tako pridemo do razumevanja dveh različnih procesov

z različnimi vložki in različnimi izložki ter z različno povezavo z zadovoljevanjem potreb.

Proces nastajanja učinkov ali proces proizvodjanja

Vložek (input)	Izložek (output)
Prvine procesa, ki omogočajo nastajanje proizvodov in storitev	Proizvodi in storitve za zadovoljevanje neposrednih potreb

Proces porabljanja učinkov ali proces trošenja

Vložek (input)	Izložek (output)
Proizvodi in storitve za zadovoljevanje potreb	Zadovoljene neposredne potrebe

V procesu *nastajanja učinkov* še nimamo opravka z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi, če zanemarimo dejstvo, da je lahko opravljanje dela samo po sebi opredeljeno kot prva socialna potreba ljudi in s tem kot njihova neposredna potreba. Pri procesu proizvodjanja imamo opravka s *posrednimi potrebami*, vezanimi na nastajanje proizvodov in storitev kot učinkov. Proces zadovoljevanja *neposrednih potreb* pa je dejansko proces *porabljanja učinkov*, nastalih v končni stopnji celotnega procesa proizvodjanja. Res pa je včasih težko ločiti prvi proces od drugega, če nista organizacijsko vzpostavljena ločeno. Tako lahko kdo za zadovoljevanje svojih potreb na svojem vrtu samostojno prideluje zelenjavo, pobira sadje ali se ukvarja s čebelami, da bi prišel do tistih pridelkov ali proizvodov, ki mu šele lahko zadovoljujejo njegove biološke potrebe. Vendar je že na področju kmetijstva od samega začetka mogoče ločiti kmetijsko gospodinjstvo od kmetijskega gospodarstva; pri prvem imamo opraviti s procesom porabljanja kmetijskih pridelkov in pri drugem s procesom njihovega nastajanja. Razlika med obema procesoma bolj izstopi, če se s procesom nastajanja učinkov, tj. proizvodov ali storitev, ukvarja posebna organizacija v nasprotju s tistimi ljudmi, ki si zadovoljujejo svoje neposredne potrebe. Obstaja celo pravilo, da poteka niz zaporednih procesov nastajanja učinkov, kjer izložki iz predhodnega vstopajo kot vložki v naslednjega, dokler ne pridemo do tistih končnih učinkov, ki se lahko poabljajo v procesu zadovoljevanja neposrednih potreb.

Če želimo sedaj podrobneje osvetliti posamezne kategorije v obeh naznačenih procesih, je koristno najprej razčleniti *naturalni vložek v proces nastajanja*

učinkov. Ves proces je dejansko delovni proces, pri njem pa imamo opravka z njegovimi štirimi prvinami, ki so:

- predmeti dela
- delovna sredstva
- storitve drugih
- ljudje z njihovo delovno silo

Predmeti dela so lahko naravne stvari ali proizvodi predhodnih stopenj, ki se v celotnem procesu pretvarjajo v njegove učinke ali vsaj pripomožje k temu. Z *delovnimi sredstvi* razumemo vse, kar pomeni tehnični pogoj za izvajanje celotnega procesa; pri tem niso mišljene samo delovne priprave ali druga oprema, temveč tudi zgradbe in zemljišče, na katerem poteka proces. *Storitve drugih* izhajajo kot učinki predhodnih procesov in tudi v danem procesu nadomeščajo del siceršnjega tamkajšnjega samostojnega delovanja. Bistvena sestavina procesa so pa ljudje kot delavci, ki morajo imeti ustrezno delovno silo, tj. zmožnosti za opravljanje predvidenega dela, pri katerem se bodo pojavili proizvodi in storitve kot učinki.

Nekaj drugega je z *naturalnim vložkom v proces porabljanja učinkov* v pomenu zadovoljevanja neposrednih potreb. V tem procesu praviloma ne govorimo več o delu, čeprav s fiziološkega ali psihološkega, vendar ne gospodarskega vidika, še vedno lahko obstaja. Zato tudi njegovih prvin ne moremo opredeljevati preprosto kot predmete dela ali delovna sredstva, če imamo pred očmi proizvode. Glede na značilnosti porabljanja proizvodov, je bolje govoriti le o obstojnih stvareh in o porabnih stvareh

Obstojne stvari pri zadovoljevanju neposrednih potreb ne prenehajo obstajati, temveč je zadovoljevanje teh potreb vezano ravno na njihovo trajnejšo prisotnost, saj se izrabljajo le koristne lastnosti, ki jih imajo, dokler obstajajo. Obstojne stvari so npr. stanovanje, pohištvo, obleka, obutev itd. Drugače je s *porabnimi stvarmi*, ki tedaj, ko se z njimi zadovoljujejo neposredne potrebe, prenehajo obstajati v svoji prvotni obliki in s svojimi prvotnimi lastnostmi. Porabne stvari so npr. hrana, pijača itd.

Zadovoljevanje neposrednih potreb posameznega človeka je gotovo lahko vezano na prisotnost kakega drugega človeka, na katerega pomoč računa. Toda z njegovega zornega kota gre dejansko le za uporabo storitev takšnega drugega človeka; delovanje drugega človeka bi vsebinsko spadalo prej v proces ustvarjanja učinkov in ne v proces porabljanja učinkov. Res pa

je konkretno dojetanje rešitve tega vprašanja odvisno od organizacijske ločitve obeh procesov.

Kar se tiče izločka iz procesa nastajanja učinkov je že iz sedanjega izvajanja jasno, da nas v povezavi z zadovoljevanjem neposrednih potreb lahko zanimajo le tisti *proizvodi in storitve*, ki vstopajo v to *zadovoljevanje neposrednih potreb* in ki ga dejansko preprosto označujemo kar kot proces porabljanja učinkov. S procesom porabljanja učinkov imamo namreč lahko opravka tudi v nadaljnjih stopnjah nastajanja učinkov, v katerih učinki predhodnih stopenj nastopajo kot vložki v naslednje stopnje. Preden pridemo npr. do pohištva, ki zadovoljuje določene neposredne potrebe ljudi, prihaja do porabe hlodovine na žagah, nato do porabe lesa pri mizarjih itd.

Kar se tiče izločka iz procesa zadovoljevanja potreb, na tem mestu opredeljenega kot proces porabljanja učinkov, pa kaže ponovno spomniti, da ne mislimo več na zadovoljevanje potreb zunaj samih proizvodov ali storitev. Če se sklicujemo na opredelitve potreb, ki jih je podal A.H.Maslov, pri tem gotovo zanemarjamo potrebo po pripadnosti, potrebo po veljavi ali potrebo po uresničevanju samega sebe.

Do sedaj je bila večja pozornost usmerjena k vprašanju, kaj je treba naravno *vložiti* v proces nastajanja učinkov in kaj v proces porabljanja učinkov, da bi iz njega izšlo tisto, kar od samega procesa pričakujemo. Tisto, kar vložimo v posamezni proces, pri nastajanju njegovih izločkov ne preneha nujno preprosto obstajati. Zato je poleg vložkov v kakem obdobju treba poznati tudi *potroške* v njem. Če se najprej ozremo na proces pridobivanja učinkov, lahko nekatera tamkajšnja delovna sredstva obstajajo trajno, npr. zemljišče, nekatera zelo dolgo, npr. zgradbe, nekatera manj dolgo, npr. oprema. V posameznem obdobju gre pri njih le za vprašanje tistega, kar šteje kot njihov potrošek, čeprav ni nujno fizično izmerljiv. Pri predmetih dela je nasprotno treba razlikovati tiste količine, ki še niso začele nastopati s svojo vlogo, od tistih, ki so že začele tako nastopati in so pri tem prenehale obstajati v prvotni obliki in s prvotnimi lastnostmi. Pri ljudeh kot prvini procesa je kot potroške treba razumeti le tisto, kar je povezano z opravljenim delom, npr. porabljeni delovni čas. Zaradi drugačnega označevanja vložkov v proces porabljanja učinkov je pri njem v nasprotju s procesom nastajanja učinkov še močnejše nakazano dejstvo, da potroški s posameznem obdobju niso istovetni z njihovimi *vložki* v njem, bodisi že od preje obstoječimi ali v obdobju na novo prisotnimi.

Če se sedaj vrnemo na vprašanje *gospodarjenja* v pomenu preudarnega ravnanja, kadar obstajajo omejene možnosti za zadovoljevanje potreb, se v okviru procesa proizvodjanja ali nastajanja učinkov gotovo nanaša na *posredne potrebe*, vezane na izbor prvin, njihovih potroškov in tudi proizvodov in storitev, kakor tudi na način njihovega nastajanja. V okviru procesa zadovoljevanja potreb kot procesa trošenja ali porabljanja učinkov se pa gotovo nanaša na *izbor proizvodov in storitev*, s katerimi se bodo *neposredne potrebe* zadovoljevale, na izbor teh potreb in na način njihovega porabljanja pri zadovoljevanju teh potreb.

1.3 STANJA PRI ZADOVOLJEVANJU POTREB IN KATEGORIJE PRI GOSPODARJENJU

Zadovoljevanje potreb, tako neposrednih kot posrednih, ni nujno mogoče videti ravno v povezavi s procesom ustvarjanja učinkov in procesom porabljanja učinkov, ker se lahko pojavlja tudi v povezavi z *obstojem* česa v določenem trenutku in z njegovim nadaljevanjem v prihodnosti; za to, kar obstoja, pa ni niti nujno, da bi bil ravno kak proizvod. Že iz dosedanjega razglabljanja je mogoče zaznati, da nekateri vložki v procese, s katerimi se zadovoljujejo potrebe, ne prenehajo takoj obstajati. Vendar so bili pri tem upoštevani njihovi potroški v obdobju, ki so bili vezani na njihovo fizično prisotnost v celoti. Sedaj pa gre nasprotno za spoznanje, da se nekatere potrebe lahko zadovoljujejo že s tem, da tisto, kar jih omogoča, preprosto obstaja, čeprav sploh ni bistveno, da se tudi porablja ali uporablja. Tako je npr. zemljišče, ki se sploh ne uporablja, lahko rezerva za prihodnost ter potemtakem zadovoljuje potrebe po nekakšni varnosti ali zagotovitvi prihodnosti. Nekaj podobnega velja za katerokoli vrsto proizvodov v pomenu rezerv za prihodnost, ki prav tako zadovoljujejo potrebe preprosto s tem, da v danem trenutku obstajajo. Ne gre samo za zgradbe, temveč tudi za zaloge stvari, ki bodo šele kasneje nastopale v vlogi predmetov dela in šele po prenosu v uporabo prenehale obstajati pri nastajanju učinkov in zadovoljevanju posrednih potreb, povezanih z njimi, ali za zaloge porabnih stvari, ki bodo šele kasneje začele nastopati v procesih porabljanja učinkov kot procesih zadovoljevanja neposrednih potreb ljudi.

Gre za vzpostavljanje in ohranjanje *prvin procesa* v primerih, ko je sicer bistveno ukvarjanje z nastajanjem učinkov, ali za vzpostavljanje in ohranjanje nekakšnega *premoženja* v primerih, ko je sicer bistveno ukvarjanje s porabljanjem učinkov in s tem z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi.

Takšno stanje pred samim ustreznim procesom v prvem primeru zadovoljuje posredne potrebe posebne vrste, v drugem primeru pa neposredne potrebe posebne vrste. V prvem primeru mislimo na nekakšno začetno stanje prvin procesa, iz katerega bodo izšli novi učinki in je takšno stanje celo pogoj za začetek procesa, npr. stanje strojev in usposobljenih ljudi kot delavcev. V drugem primeru pa gre ne samo za pogoj začetka procesa porabljanja prvin in z njim zadovoljevanja neposrednih potreb, ki so s tem povezane, temveč tudi za zadovoljevanje občutka, da je nekaj zagotovljeno za prihodnost, ko bo morda uporabljeno. Naj v tej zvezi samo spomnim na večjo gotovost, ki se pojavlja ob obstoju ne samo kakih nepremičnin, temveč tudi premičnin in med njimi celo kakih zbirk, ki prav tako lahko zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi.

Vsebinsko in številčno dojetanje *kategorij stanja* pri zadovoljevanju potreb je drugačno od dojetanja *kategorij procesov* pri zadovoljevanju potreb. Sedaj gre za nekak popisni seznam, ki se nanaša na izbrani trenutek, medtem ko je prej bil pomemben razvid nastopanja nečesa v izbranem obdobju. Pri *delovnih sredstvih* oziroma pri *obstoynih stvareh* sicer lahko obstaja vsaj po začetnem dojetanju enak seznam, ki se nanaša na trenutek kot je seznam tistega, kar se uporablja v obdobju. Toda že pri *predmetih dela* oziroma pri *porabnih stvareh* se oba seznama že od samega začetka razlikujeta. V seznam, ki se nanaša na izbrani trenutek, so vključene postavke, ki tedaj obstajajo, medtem ko so v seznam, ki se nanaša na izbrano obdobje, vključene postavke, ki tedaj prenehajo obstajati. Kar se tiče *storitev* kot vložka, se te gotovo v primeru, ko jih obravnavamo kot takoj porabljene, lahko pojavljajo le v seznamu, ki se nanaša na obdobje, in nikakor v seznamu, ki se nanaša na trenutek. Končno so v seznam, ki se nanaša na trenutek, vključeni *ljudje*, s katerimi je mogoče računati, obravnavani po njihovem številu in drugih značilnostih, medtem ko je v seznam, ki se nanaša na obdobje, lahko vključen le njihov opravljeni delovni čas z drugimi značilnostmi opravljenega dela. A celo v primeru, ko so v obeh seznamih v začetku vključene enake postavke, velja v nadaljevanju vzpostaviti njihove vsebinske in številčne razlike. Delovna sredstva oziroma obstojne stvari, ki se pojavljajo tako v seznamu, ki se nanaša na izbrani trenutek, kot v seznamu, ki se nanaša na izbrano obdobje, je v drugem seznamu treba dopolniti z izrazi, ki se nanašajo na njihove tedanje potroške. Ker navkljub miselno dojetim potroškom še vedno obstajajo, jih je mogoče izraziti npr. z razmerjem med dolžino obravnavanega obdobja in dolžino celotnega obdobja njihove koristnosti kot izrazom njihove amortizacijske stopnje.

Tako smo prišli še do vprašanja *gospodarjenja* kot preudarnega ravnanja, kadar obstajajo omejene možnosti za pojav kategorij v določenem trenutku, s katerimi je mogoče zadovoljevati tako izbrane posredne potrebe po tej strani ali pa izbrane neposredne potrebe ljudi po drugi strani. Sedaj se gospodarjenje nanaša na izbor takšnih v *določenem trenutku opredeljenih postavk* in na način njihovega zagotavljanja.

1.4 DENAR PRI ZADOVOLJEVANJU POTREB IN KATEGORIJE GOSPODARJENJA

S pojavom denarja kot posrednika blagovne menjave so se začele v bolj izstopajoči obliki pojavljati kategorije procesov in stanj pri zadovoljevanju potreb, pojavile so se še povsem nove kategorije, končno je pa še sam denar postal predmet zadovoljevanja tako posrednih kot neposrednih potreb.

Ker posebno pozornost posvečamo potrebam, ki jih je mogoče zadovoljevati z različnimi stvarmi in storitvami, je mogoče njihove različnosti zmanjšati in jih primerjati z uporabo *izražanja v denarni enoti mere*. Na takšen enoten sintetični način je mogoče izraziti tudi vložke v procese, saj je od samega začetka mogoče govoriti tako pri predmetih dela, delovnih sredstvih in storitvah drugih preprosto o njihovih *nabavnih vrednostih*, nakar je tudi njihove *potroške* mogoče izraziti vrednostno, nakar govorimo o *stroških*. Le pri delavcih kot vložkih v proces nastajanja učinkov ali proces proizvodnje nimamo opraviti z njihovo nabavno vrednostjo ter se izjema pojavlja le pri poklicnih športnikih, ki imajo svoj osebnost, kot pravi Anton Trstenjak, »degradirano v konvertibilno trgovsko blago, kakor je v trgovini npr. voz premoga ali pa dobro rejeno govedo. Še pred kratkim smo lahko na RTV slišali o enem naših nogometašev: njegova cena je toliko in toliko milijonov«. ⁴

Pri procesu nastajanja učinkov ali procesu proizvodnje so nato njihovi potroški izraženi kot stroški. *Stroški* niso nič drugega kot zmnožek potroškov v obdobju z njihovo nabavno ceno. Če smo pri nastajanju proizvodov ali storitev v kakem obdobju porabili 5.000 količinskih enot kakega materiala s ceno količinske enote 10 evrov, smo v zvezi s tem imeli 50.000 evrov stroškov. Stroški se potemtakem niso pojavili tedaj, ko smo teh 5.000 količinskih enot *kupili*, temveč šele tedaj, ko smo jih *porabili*; do tedaj je njihova na-

bavna vrednost opredeljevala le našo *naložbo*. Če smo v obdobju uporabljali kako delovno sredstvo z nabavno vrednostjo 1 milijon evrov, ki ga lahko uporabljamo deset let, so njegovi letni potroški izraženi npr. z 10 odstotki, njegovi letni stroški so pa nato zmnožek tako izraženih potroškov z njegovo nabavno vrednostjo in znašajo 100.000 evrov. Nikakor pa nismo imeli stroškov že tedaj, ko smo ga pridobili, saj je tedaj 1 milijon evrov pomenil le našo naložbo, ki tako dolgo ohranja svojo vrednost, dokler ni zaradi z uporabo predpostavljenih potroškov zmanjšana. Če smo pri proizvodnem delovanju v obravnavanem obdobju porabili storitev drugih za 2.000 evrov, so za toliko znašali tudi tovrstni stroški v njem. Če so v kakem obdobju delavci opravili 10.000 delovnih ur, pri čemer znaša njihova urna plača z vsemi dajatvami npr. 1.000 evrov, smo v tej zvezi imeli stroške kot zmnožek potroškov, tj. 10.000 delovnih ur, in cene na uro 1.000 evrov, v znesku 100.000 evrov. Le naš znameniti nogometaš, ki smo ga kupili npr. za 5 let po nabavni vrednosti, povzroča letne stroške petino od njegove začetne nabavne vrednosti, povečanih za še drugače opredeljeno njegovo plačo, medtem ko preostanek njegove še neodpisane nabavne vrednosti še vedno pomeni za kupca naložbo in ne strošek. O stroških vseh tistih prvin procesa, ki se dalje časa uporabljajo in zato šele postopoma izgubljajo svojo začetno nabavno vrednost, govorimo kot o stroških amortizacije. Tako smo prišli do *načelne opredelitve stroškov*:

stroški v obdobju = potroški prvin procesa pri nastajanju učinkov v obdobju x njihova nabavna vrednost

Vsi stroški v obračunskem obdobju so nato porazdeljeni na tedaj nastale proizvode ali storitve, nakar pridemo med drugim tudi do *stroškov njihove količinske enote*, označenih tudi kot njena lastna cena. *Prodajna cena* količinske enote se od nje razlikuje za *dobiček* ali *izgubo* količinske enote, torej je:

prodajna cena količinske enote = lastna cena količinske enote + dobiček ali – izguba količinske enote

Prodajna cena količinske enote je nato med drugim poenostavljeno *nabavna cena* te iste enote, kadar vstopi kot vložek v proces porabljanja učinkov ali proces trošenja, povezanega z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi. Toda tudi v tem procesu nabavna vrednost pridobljene enote še ni nujno takoj strošek, temveč se pojavi strošek šele tedaj, ko takšna količinska enota ne obstaja več oziroma ne pomeni več tamkajšnje naložbe z ohranjeno vrednostjo. Pojmovanje stroškov je sedaj naslednje:

stroški v obdobju = potroški proizvodov ali storitev v obdobju x njihova nabavna vrednost

Če družina kupi npr. jeseni za ozimnico 500 kg krompirja, se ji tedaj še niso povečali življenjski stroški, saj je šlo le za naložbo, v življenjske stroške pa vstopa krompir šele tedaj, ko ga porabi. Opredelitev stroškov je pri procesu *porabljanja učinkov* ali procesu trošenja, povezanega z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi, povsem enaka opredelitvi stroškov pri procesu *nastajanja učinkov* ali procesu proizvodnje. Razlika je le v tem, da se pri procesu nastajanja učinkov ali procesu proizvodnje vrednotijo njegovi izločki, tj. proizvodi in storitve, medtem ko izločki procesa porabljanja učinkov ali procesa trošenja, povezanega z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi, ne ohranijo nikake vrednosti več. Pri zadovoljenih neposrednih potrebah ljudi imamo opraviti samo še z razumevanjem *življenjskih stroškov*.

Tako smo v zvezi s kategorijami procesov pri zadovoljevanju neposrednih in posrednih potreb prišli do poznavanja razlik med nabavno vrednostjo in stroški. Na tem mestu se še ne bomo poglobljali v razumevanje dobička in izgube, ker bo to obravnavano kasneje. Pač pa nas že začetni vpliv obstoja denarnih izrazov vodi do bolj podrobnega razumevanja stanj pri zadovoljevanju neposrednih in posrednih potreb. Kolikor nam ravno denar omogoča enotno izražanje kategorij, ki jih vnašamo v popis stanj, je očitno, da je *stanje premoženja* ali *sredstev* lahko v načelu opredeljeno le tako:

$$\begin{aligned} \text{stanje premoženja ali sredstev določenem trenutku} &= \text{stanje denarja v istem trenutku} \\ &+ \\ &\text{stanje naložb, ki v istem trenutku še} \\ &\text{obstajajo} \end{aligned}$$

Naložbe se v tem primeru nanašajo na nabavno vrednost vsega tistega, kar do danega trenutka še ni bilo porabljeno, čeprav je bilo nabavljeno. To so lahko zemljišča, zgradbe, oprema, zaloge, a tudi terjatve, ki bodo praviloma šele kasneje vodile do denarja ali drugih oblik premoženja ali sredstev. Vse te razne oblike sredstev oziroma premoženja po stanju v določenem trenutku je mogoče zaradi izražanja v denarni enoti mere seštevati in izraziti na enoten način. Kot pravi Jože Pokorn, je premoženje vsota vseh družbeno priznanih vrednosti, ki jih kdo ima⁵ V poslovnem svetu pa v tej zvezi navadno govorimo kar o *sredstvih*, tj. kot v denarni merski enoti izraženi celoti stvari, pravic in denarja, s katero kdo v danem trenutku premoženjsko razpolaga.

⁵ *Denar in kredit v narodnem gospodarstvu*, Ljubljana, Cankarjeva založba 1967, str. 49.

Tisti, pri katerem proučujemo stanje premoženja ali sredstev, je do tega lahko prišel tudi s pomočjo dolgov, katerih poravnava bo zahtevala ali zmanjšanje denarja ali zmanjšanje stanja naložb. Tako smo prišli še do razumevanja dveh novih kategorij:

$$\begin{aligned} \text{čisto premoženje v določenem trenutku} &= \text{stanje premoženja ali sredstev v določenem} \\ &\quad \text{trenutku} \\ &\quad - \\ &\quad \text{stanje dolgov v istem trenutku} \end{aligned}$$

Dolgovi niso sestavina premoženja. Prav tako čisto premoženje ni preprosto sestavina celotnega premoženja, temveč gre za z drugačnega zornega kota obravnavano v premoženju zastopano vrednost. *Premoženje* je tisto, kar kdo ima. *Čisto premoženje* je pa, kot pravi Jože Pokorn, tisti del vrednosti celotnega premoženja, ki pripada isti osebi; to kar pripada njegovim upnikom, so njegovi dolgovi (str. 51). Čisto premoženje in dolgovi nakazujejo le *vir premoženja*, torej dajejo odgovor na drugačno vprašanje, kot je vprašanje, kaj sestavlja premoženje.

Kasneje bomo ta spoznanja še poglobljali, že na tem mestu pa je mogoče vprašanje gospodarjenja kot preudarnega ravnanja, kadar obstajajo omejene možnosti za zadovoljevanje potreb, nadaljevati z ugotovitvijo, da se gospodarjenje nanaša tako na *vrednost premoženja* ali *sredstev* v določenem trenutku kot na stroške, ki se pojavljajo v določenem obdobju v zvezi z zadovoljevanjem tedanjih neposrednih ali posrednih potreb. Zaradi izgledov v prihodnosti pa je lahko pomembno tudi vprašanje stanja dolgov in njihovega poravnavanja.

Denar postaja v tržnem gospodarstvu osrednja kategorija, s katero se začne razmišljanje in končajo dosežki. Zato se poleg *gospodarskih kategorij*, pri katerih so stroški in cene osrednjega pomena, pojavljajo še samostojne *finančne kategorije*, pri katerih so osrednjega pomena prejemki in izdatki. *Prejemki* pomenijo povečanje dotedanjega stanja denarja, *izdatki* pa zmanjšanje dotedanjega stanja denarja. Gotovo je nabava proizvodov in storitev prej ali slej povezana z izdatki, tj. z zmanjšanjem stanja denarja, vendar je treba samo nabavo razlikovati od izdatkov. Gotovo je tudi poraba proizvodov in storitev prej ali slej povezana z izdatki, tj. z zmanjšanjem stanja denarja, vendar je spet treba samo porabo razlikovati od izdatkov. Izdatki pomenijo le porabo denarja in ne tudi porabo materiala ali drugih kupljenih stvari. Razmerja med stroški kot gospodarsko kategorijo in izdatki kot finančno kategorijo lahko ponazorimo takole:

Izdatki :

- a) se pojavljajo istočasno kot stroški, če tisto, kar nabavimo, takoj plačamo in takoj porabimo;
- b) se pojavljajo kasneje kot stroški, če tisto, kar nabavimo, prej porabimo, plačamo pa šele kasneje;
- c) se pojavljajo preje kot stroški, če tisto, kar nabavimo, prej plačamo, porabimo pa šele kasneje;
- č) niso nikoli stroški, če se tisto, kar nabavimo in plačamo, nikoli ne porabi.

Stroški:

- a) se pojavljajo istočasno kot izdatki, če tisto, kar nabavimo in plačamo, takoj porabimo;
- b) se pojavljajo kasneje kot izdatki, če tisto, kar nabavimo in plačamo, šele kasneje porabimo;
- c) se pojavijo preje kot izdatki, če tisto, kar nabavimo, plačamo kasneje kot porabimo;
- č) niso nikoli izdatki, če za tisto, kar porabimo, ni bilo potrebno nikako plačilo.

1.5 VARČNOST

Varčnost je izhodiščna lastnost, značilnost gospodarnosti, pojmovane kot preudarno ravnanje. Nanaša se najprej na *porabo denarja*, na izdatke. V načelu naj ne bi bilo porabljenega več denarja kot je nujno potrebno. Pri tem potrebno pomeni, da brez tega ne bi bilo mogoče kaj zadovoljivo opravljati, nujno pa, da se brez nezaželenih, neprijetnih posledic kaj ne da ali ne sme opustiti ali odložiti. Premišljena, razumna poraba denarja pomeni:

- 1) plačilo za takšen nakup, za katerega obstajajo zadostni razlogi;
- 2) plačilo za takšen nakup, ki ustreza po količini, kakovosti, zmožnostih ali zmogljivostih;
- 3) plačilo takšne cene v zvezi z nakupom, ki ni pretirana.

Varčnost ne pomeni odpovedi vsake uporabe denarja, a tudi ne pomeni nujno nastajanje denarnih prihrankov. Res je v vsakdanjem pomenu besede varčevanje z denarjem prizadevanje porabiti čim manj denarja. Nato je varčevalec tisti, ki varčuje pri banki ali hranilnici. Vendar je že nekdaj Jože

Pokorn opozoril, da prihraniti ni isto kot varčevati. »Prihraniti (ersparen, save) pomeni: ne porabiti. Prihranek (Ersparnis, savings) je potem tisto, kar ni bilo porabljeno, in prihrankar (Sparer, saver), kdor ima ali dela prihranke. Od teh pojmov je treba ločiti pojme: varčevati (sparen, economize), kar pomeni gospodarno rabiti dobrine ali denar; varčnost (Sparsamkeit, thrift) itn. Varčen človek (varčevalec, varčnež), ki ima majhne dohodke, pri še tolikšnem varčevanju ne more kaj prida prihraniti in je zato slab prihrankar«. ⁶

Varčnost se pa ne začne in neha zgolj pri denarju. Varčnost je povezana tudi s *porabo drugih dobrin*, proizvodov, energije, časa itd. Prevelika poraba vodi nujno do prevelikega nakupa in s tem do prevelike porabe denarja. Iz tega sledi, da je najprej koristno proučiti, kaj je premišljeno, razumno pri sami porabi. V tej zvezi je nato mogoče govoriti o varčevanju pri hrani, obleki, pri porabi električne energije itd. Varčen avtomobil je npr. tisti, ki porabi malo goriva itd. Na količino porabe in nato na količino in vrednost nakupov in z njimi povezane izdatke gotovo vpliva kulturno okolje, v katerem jo proučujemo, in navade, ki obstajajo. Prav tako seveda še možnosti, ki dovoljujejo ali preprečujejo razsipništvo kot pretirano, nepremišljeno porabljanje dobrin.

Varčnost je potrebna tudi potem, ko je nekaj že pridobljeno in zanj porabljen denar, če z njegovo porabo ni doseženo vse, kar bi bilo možno. Res pa tako razumljena varčnost vodi že k učinkovitosti kot drugi lastnosti, značilnosti gospodarnosti.

Varčnost v do sedaj obravnavanem pomenu ni pomembna samo v zvezi s *procesom nastajanja učinkov*, tj. proizvodov in storitev, temveč prav tako v zvezi s *procesom njihovega porabljanja* pri zadovoljevanju neposrednih potreb ljudi.

1.6 UČINKOVITOST

Učinkovitost je nadaljnja lastnost, značilnost gospodarnosti, pojmovane kot preudarno ravnanje. Ta se nanaša na denar le, kadar imamo pred očmi njegovo porabo in kaj je z njo doseženo. Pri učinkovitosti pa imamo pred očmi dosti več, namreč razmerje med vložki v proces nastajanja učinkov in

⁶ Navedeno delo, str. 70.

izločki iz tega procesa, tj. proizvodi in opravljenimi storitvami. Če takšen proces proučujemo dolgoročno, bi bilo treba z *danimi vložki vanj doseči čim-več učinkov* ali pa *dane učinke s čim manj vložki*. Če nasprotno proučujemo takšen proces v krajšem obdobju, npr. letu dni, pa nas bolj zanima poraba teh vložkov ter z njo povezani potroški in stroški, nakar bi bilo treba z *danimi stroški doseči čim več učinkov* ali *dane učinke s čim manjšimi stroški*. Učinki so pri tem opredeljeni z njihovo vrsto, količino in kakovostjo, stroški pa s potroški in z nabavnimi cenami. Učinkovitost je nato spet lahko večja ali manjša, čeprav naj bi obstajala prizadevanja, da bi bila čim večja. V vsakem primeru je učinkovitost notranja lastnost, značilnost procesa nastajanja učinkov, povezana z zahtevo, da je treba izpolniti določene naloge v določenem času, če obstaja delovanje v določenih okoliščinah. To lahko opišemo tudi z besedami, da je treba *delovati na pravi način*.

Vložki, ki so na razpolago ob začetku obravnavanega obdobja, in tisti, ki so pridobljeni kasneje, naj bi bili v obdobju čim bolj izrabljeni. To pomeni, da je v okviru možnosti pri pričakovanih učinkih treba čim bolj izrabiti zmožljivosti delovnih sredstev in zmožnosti delavcev, nove nabave predmetov dela in tujih storitev pa čim bolj prilagajati tedaj vzpostavljenim nalogam.

O učinkovitosti je največkrat govor le v zvezi z nastajanjem učinkov, tj. proizvodov in storitev, in manjkrat v zvezi z njihovim porabljanjem pri zadovoljevanju neposrednih potreb ljudi. Ker se pri tem pojavljajo različni vložki, ki jih obravnavamo kot posebne prvine procesa, je mogoče zasledovati učinek pri vsakem od njih. Tako pridemo še do razumevanja *proizvajalnosti* ali *produktivnosti* kot sposobnosti posamezne prvine za ustvarjanje določene količine učinkov v določenem obdobju. Tako je mogoče opredeljevati proizvodnost kakih strojev, najpogosteje pa proizvodnost dela, s katero je razumeti sposobnost z delom ustvariti določeno količino učinkov v določenem obdobju. Proizvodnost posamezne prvine je vedno pogojena s povsem določeno povezavo z drugimi prvinami, kar pomeni, da različne povezave lahko vodijo do različne proizvodnosti njihove celote. Pomislimo samo na različne možnosti povezovanja števila strojev in delavcev. Pri *gospodarjenju* se nato srečujemo z vprašanjem, pri kakšni povezavi prvin je mogoče zagotoviti njihovo *največjo učinkovitost*, na katerega je pa možen odgovor le, če pojave izražamo z enotno denarno mero.

Učinkovitost je povezana s predhodno varčnostjo, vendar ni rečeno, da večja varčnost pri nabavi prvin vodi tudi do večje učinkovitosti pri njihovem nastopanju. Če je bil zaradi varčnosti nabavljen manj ustrezní stroj ali

manj kakovostni material, se kasneje ni treba čuditi manjši učinkovitosti pri nastajanju učinkov. Večja varčnost še ni zagotovilo večje učinkovitosti. Mogoče si je zamisliti tudi nasprotni primer, ko je bilo nekaj nabavljeno brez zadostne premissljenosti, a ga je kasneje le mogoče uporabljati z veliko učinkovitostjo. Morda so se v vmesnem času spremenile kake zunanje okoliščine, ki omogočajo dosti večji obseg učinkov kot je bilo prvotno predpostavljeno.

Nekaj podobnega je mogoče zaznati na področju porabljanja učinkov v pomenu zadovoljevanja neposrednih potreb ljudi.

1.7 USPEŠNOST

Uspešnost je končna lastnost, značilnost gospodarnosti, pojmovane kot preudarno ravnanje. Pri uspešnosti imamo pred očmi razmerje med vložki v proces nastajanja učinkov in koristmi, ki jo prinašajo izločki iz tega procesa, tj. proizvodi in opravljene storitve. Koristi je seveda mogoče pojmovati na različne načine, v končni stopnji so pa najbolj povezane ravno z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi. Zato z uspešnostjo nimamo opraviti samo pri procesu nastajanja učinkov, temveč tudi pri procesu porabljanja učinkov, čeprav izvorno izhajamo ravno iz prvega. Uspešnost je zunanja lastnost, značilnost tega procesa, povezana z zahtevo, da učinki, tj. proizvodi ali storitve prinašajo *korist* s takšnega ali drugačnega zornega kota. Zato jo lahko opišemo z besedami, da se je treba *ukvarjati s pravimi zadevami*, medtem ko smo pri učinkovitosti razmišljali bolj o tem, kako nekaj opraviti na pravi način.

Različnost pojmovanja učinkovitosti in uspešnosti nas privedejo do spoznanja, da je lahko nekaj *učinkovito*, a ni *uspešno*, a tudi, da je lahko nekaj *uspešno*, a ni *učinkovito*. Povsem mogoče si je zamisliti primer, ko z danimi prvinami v procesu ustvarimo veliko količino proizvodov, a obstajajo nato težave pri njihovi prodaji, zlasti v pogledu doseženih prodajnih cen. Prav tako si je mogoče zamisliti še drugi primer, ko je mogoče zaradi monopolnega položaja z velikim dobičkom prodajati proizvode, ki so sicer nastali na način, ki ga nikakor ne bi bilo mogoče opisati kot učinkovitega.

Pri procesu porabljanja učinkov kot procesu zadovoljevanja neposrednih potreb odpira vprašanje koristnosti še razmišljanje o smiselnosti kake *potrebe* nasploh in ne samo vprašanje o popolnosti njenega *zadovoljevanja*.

Uspešnost je pri gospodarskem razmišljanju povezana s takšnimi vrednostno izraženimi dosežki, ki so bili predpostavljeni zlasti z zornega kota zagotavljanja opredeljenih potreb. Te potrebe pa niso samo neposredne potrebe ljudi, ampak tudi njihove posredne potrebe, vključene v organizacije raznih vrst, v katere se vključujejo.

1.8 ORGANIZIRANJE GOSPODARJENJA

Organiziranje je ciljno urejanje razmerij in povezav med sestavinami procesov in stanj ter med njihovo celoto in okoljem, v katerem obstajajo. Ne gre zgolj za delovanje posameznega človeka, temveč za vzpostavljanje delovanja večje ali manjše skupine ljudi, ki nato predstavljajo do drugih posebno zaokroženo celoto, pojmovano kot organizacijo. *Organizacija* je razmeroma samostojna celota ljudi in sredstev, ki si s svojim delovanjem prizadeva doseči zastavljene cilje in tako uresničiti namen. Uresničevanje ciljev organizacije je povezano s členitvijo nalog, ki izhajajo iz strokovne delitve celostne naloge, smotrnost izvajanja nalog pa se dosega z organiziranjem.

Do sedaj je bil le na najbolj načelni način obravnavan proces nastajanja učinkov ali proces proizvodnje. Če zanemarimo delovanje te vrste pri posameznem človeku, imamo vedno opravka z neko organizacijo kot posebej opredeljeno celoto ljudi in sredstev, ki se ukvarja s takšnim procesom. *Namen* posamezne organizacije je razlog njenega delovanja, ki usmerja prizadevanja v njej. *Cilji* njenega delovanja, ki izhajajo iz njenega namena, so pa določni izidi njenega delovanja, ki usmerjajo prizadevanja v njej glede na potrebe in možnosti pri uresničevanju ciljev. Organizacije, ki se ukvarjajo s pridobitnim nastajanjem učinkov, na splošno označujemo kot podjetja. *Podjetje* se ukvarja s poslovanjem z gospodarsko pridobitnimi cilji, deluje v razmerah tveganja in prodaja svoje proizvode in storitve na trgu po tamkajšnjih zakonitostih. Zanj je bistveno pomemben dobiček, glede na pravne oblike se pa pojavlja kot podjetje posameznika ali kot gospodarska družba skupine ljudi. Lastniki ustanovijo podjetje z namenom oplojevanja svojega vanj vloženega kapitala. Kapital predstavlja lastništvo podjetja in hkrati njegovo čisto premoženje. Kapital lastnikov pa navadno ni zadosten za izpeljavo vseh ciljev, ki so postavljeni pri poslovanju podjetja, zato ga je treba dopolnjevati z vlogami drugih, ki pomenijo dolgove podjetja. Gospodarsko pridobitni cilji so povezani z izbranimi vrstami proizvodnje, opravljanja storitev ali trgovanja, lahko pa tudi s finančnim naložbenjem, ki naj bi prav tako vodilo do dobička brez lastnega proizvodnje, opravljanja

storitev ali trgovanja. Stanje celotnega *premoženja* ali *sredstev* posameznega podjetja je v izbranem trenutku nato razčlenjeno na:

- osnovna sredstva (kot tehnično podlago delovanja),
- denar,
- zaloge,
- terjatve,
- finančne naložbe.

V istem trenutku se v enakem celotnem znesku pri podjetju pojavljajo naslednje *obveznosti do virov sredstev*:

- kapital kot obveznost do lastnikov podjetja,
- dolgovi kot obveznosti do tistih, ki niso lastniki podjetja.

Zaradi dolgov, zlasti dobljeni posojil, se med stroški podjetja poleg že omenjenih cenovno izraženih potroškov delovnih sredstev, predmetov dela, storitev drugih in dela pojavljajo še *obresti*, ki so cenovno izraženi potrošek storitve dajanja posojil takšnemu podjetju. Da bi se kapital oplojeval, pa mora podjetje doseči dobiček po obdavčitvi. Pri količinski enoti proizvoda ali storitve je dobiček presežek njene prodajne cene nad celoto stroškov, ki odpade nanjo. Vendar nas zanima dobiček, ki ga dosega podjetje v posameznem obdobju s prodanimi proizvodi in opravljenimi storitvami in ne preprosto s proizvedenimi proizvodi in storitvami. Celota prodajne vrednosti v obdobju prodanih proizvodov in storitev je označena kot tedanji *poslovni prihodki*. Poleg poslovnih prihodkov v obdobju obstajajo še *finančni prihodki* iz oplojevanja finančnih naložb ali prevrednotenja katerihkoli sredstev. Dobiček v obdobju se nato ugotavlja kot razlika:

poslovni in finančni prihodki

-

poslovni in finančni odhodki

Odhodki v obdobju seveda niso isto kot *stroški* v istem obdobju. Stroški se namreč lahko najprej zadržujejo v vrednosti nedokončane proizvodnje in nato v vrednosti zalog proizvodov, med odhodki se pa pojavljajo šele potem, ko se nanašajo na prodane proizvode in storitve. Potemtakem obstajajo:

stroški, ki

- a) se pojavljajo istočasno kot odhodki, če se vmes ne zadržujejo v vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov;

b) se pojavljajo preje kot odhodki, če se vmes zadržujejo v vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov

odhodki, ki:

- a) se pojavljajo istočasno kot stroški, če se stroški ne zadržujejo v vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov;
- b) se pojavljajo pozneje kot stroški, če se stroški vmes zadržujejo v vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov;
- c) niso povezani s stroški, če se pojavljajo izredno in nenavadno in ne štejejo kot nekaj, kar je sploh mogoče neposredno povezovati z nastajanjem proizvodov in storitev; tako je navsezadnje mogoče obravnavati tudi davek iz dobička.

Le dobiček po obdavčitvi povečuje čisto premoženje posameznega podjetja, če že ni sproti razdeljen lastnikom podjetja. Zato se je pri gospodarskem gledanju treba usmeriti na prihodke in odhodke, ne pa na prejeme in izdatke, ki vplivajo zgolj na stanje denarja v okviru celotnih sredstev podjetja in opazovanem trenutku. *Prejemki* in *izdatki* so bistveni pri finančnem gledanju na proces in ne za gospodarsko gledanje na proces. Sicer pa obstajajo:

prihodki, ki

- a) povzročajo istočasno prejeme, če npr. kupec takoj plača prodajalcu;
- b) povzročajo prejeme šele kasneje, če npr. za prodajno vrednost obstaja v vmesnem obdobju terjatev do kupca;
- c) se naslanjajo na prejeme, do katerih je prišlo že prej, če je npr. kupec dal predujem ali je prodajalec prišel prej do denarja kot je prodal svoje proizvode ali storitve;
- č) niso povezani s prejemi, če je kupec proizvodov in storitev njihovo vrednost poravnal s protidobavami in ne z denarjem.

prejeme, ki

- a) so povezani z istočasnimi prihodki, če pride prodajalec do denarja ob sami prodaji;
- b) so povezani s prihodki, do katerih je prišlo že prej, če je npr. za prodajno vrednost prodanih proizvodov in storitev v vmesnem obdobju do plačila obstajala terjatev do kupca;
- c) so povezani s prihodki, do katerih prihaja šele kasneje, npr. če je prodajalec dobil najprej predujem od kupca in mu je šele kasneje prodal proizvode ali opravil storitve, s katerimi je dosegal svoje prihodke;
- č) niso nikoli povezani s prihodki, npr. če dobi podjetje posojilo pri banki.

Podobna so tudi razmerja med *odhodki* kot gospodarsko kategorijo in *izdatki* kot finančno kategorijo. Obstajajo:

odhodki, ki

- a) se pojavljajo istočasno kot izdatki, kar je zgolj slučajna izjema, ki se pojavi, če npr. podjetje takoj plača kako tujo storitev, ki se nanaša na njegove prodane proizvode ali opravljene storitve;
- b) se pojavljajo preje kot izdatki, če npr. podjetje preje proda svoje proizvode ali storitve kot dobavitelju tistega, kar je povzročilo stroške, plača račun;
- c) se pojavljajo kasneje kot izdatki, če npr. podjetje plača dobavitelju materiala račun preje kot je porabljeni material vsebovan v njegovih prodanih proizvodih ali storitvah;
- č) niso nikoli povezani z izdatki, če npr. podjetje pride do materiala za njegovo delovanje s protidobavami svojih proizvodov in zato prodajalcu ni treba plačati denarja.

izdatki, ki

- a) se pojavljajo istočasno kot odhodki, kar je slučajna izjema, ki se pojavi, če npr. podjetje takoj plača kako tujo storitev, ki se nanaša na njegove prodane proizvode ali opravljene storitve;
- b) se pojavljajo preje kot odhodki, če podjetje plača račun za porabljeni material preje kot je ta material vsebovan v njegovih prodanih proizvodih ali storitvah;
- c) se pojavlja kasneje kot odhodki, če npr. podjetje za svoje prodane proizvode in storitve porabljeni material plača šele kasneje kot z njimi doseže svoje odhodke;
- č) niso nikoli povezani z odhodki, če npr. podjetje vrne dobljeno bančno posojilo.

Do sedaj smo se zadrževali pri kategorijah, ki se nanašajo na podjetja kot pridobitne organizacije. Toda nekaj povsem podobnega velja še za vse druge organizacije, le da pri njih praviloma nimamo opravka s proizvodi, nedokončano proizvodnjo in zalogami proizvodov, kar pomeni, da so njihovi stroški praviloma takoj odhodki. Še vedno pa obstajajo enake razlike med prihodki in prejemki, kakor tudi med odhodki in izdatki.

Te druge organizacije so lahko zgolj *neformalne skupine ljudi*, kot npr. gospodinjstva, v večini primerov pa nastopajo celo kot *pravne osebe*. Pojavljajo se lahko kot zavodi, društva, občine ali sestavni deli državne oblasti. Toda le

pri gospodinjstvih in pri društvih imamo opravka z *neposrednim zadovoljevanjem potreb* vanje vključenih ljudi, medtem ko so vse druge organizacije usmerjene najprej v *nastajanje storitev*, s katerimi se zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi.

1.9 OBVLADOVANJE GOSPODARJENJA

Gospodarjenje je že od samega začetka označeno kot preudarno ravnanje, tj. preiščeno, razumsko ravnanje. To pomeni, da ni nekaj prepuščeno samemu sebi, da bi se dogajalo kot se pač dogaja, temveč, da je vse v večji ali manjši meri obvladovano. *Obvladovanje* je odločujoče vplivanje na procese in stanja, pa naj o njih govorimo v povezavi s poslovanjem ali preprosto v povezavi z zadovoljevanjem potreb. Opravka imamo z odločanjem (ali sprejemanjem odločitev), tj. z izbiranjem med več možnimi rešitvami kakega problema; vključeno pa je v načrtovanje, pripravljajanje izvajanja in nadziranje.

Načrtovanje je na podlagi predvidevanja prihodnosti preiščeno opredeljevanje prihodnjega delovanja, ki obsega postavljanje ciljev in izbor sredstev za njihovo uresničevanje. Razčleniti ga je mogoče na strateško načrtovanje, taktično načrtovanje in izvajalno (ali operativno) načrtovanje. Pri strateškem načrtovanju imamo opravka z določanjem splošnih smeri prihodnjega delovanja in zanj potrebnih sredstev na podlagi splošnih smeri prihodnjega delovanja in zanj potrebnih sredstev ob predvidevanju prihodnosti; izhaja iz namena, ki ga v danem okolju želimo uresničiti, in opredeljuje predvsem prednostne smeri dolgoročnega razvoja; s podrobnostmi ga dopolnjujeta taktično in izvajalno (operativno) načrtovanje. Taktično načrtovanje je načrtovanje, pri katerem se podrobno opredelijo načini vključevanja prvin, da bi se uresničili stopenjski cilji, ki jih vsebuje strateški načrt. Izvajalno (operativno) načrtovanje pa je načrtovanje za krajše obdobje (meseč, teden), s katerim se določijo naloge, ki jih je tedaj treba opraviti.

Pripravljajanje izvajanja je na podlagi načrtov z organiziranjem, usklajevanjem in spodbujanjem izpeljano razdeljevanje nalog med več ljudi; pri tem organiziranje pomeni ciljno urejanje razmerij in povezav med sestavinami organizacije in povezav organizacije z okoljem, usklajevanje pomeni uravnavanje soodvisnega delovanja več ljudi ob upoštevanju pravil, tako da deli sestavljajo urejeno celoto; spodbujanje je pa usmerjeno k večjemu prizadevanju pri delovanju za dosego ciljev.

Nadziranje je presojanje pravilnosti in odpravljanje nepravilnosti. Povezano je že z nadaljnji stopnjami načrtovanja, kjer je treba presojati, ali so usklajene z odločitvami pri predhodnih stopnjah načrtovanja, dalje s pripravljanim izvajanjem, ki naj bi bilo usklajeno z načrti iz zadnje stopnje načrtovanja, kakor tudi s samim izvajanjem, ki naj bi bilo usklajeno s tistim, kar je za izvajanje bilo pripravljeno.

Naloge, s katerimi se srečujemo pri zadovoljevanju neposrednih potreb ljudi, se seveda bistveno razlikujejo od nalog, s katerimi se srečujemo pri nastajanju proizvodov ali storitev, ki zadovoljujejo te potrebe. Vendar imamo v vsakem primeru najprej opravka z odločanjem v zvezi z načrtovanjem, pripravljanim izvajanjem in nadziranjem. Od zamisli do izpeljave obvladovanja celote in njenih podrobnosti je končno odvisna *kakovost zadovoljevanja* bodisi neposrednih potreb ljudi ali njihovih posrednih potreb v zvezi s proizvodi in storitvami, ki zadovoljujejo njihove neposredne potrebe.

1.10 PROUČEVANJE GOSPODARJENJA

Proučevanje gospodarjenja je nadrobno spoznavanje bistva gospodarjenja, njegove ugodnosti ali kakovosti in oblikovanje predlogov za njegove izboljšave. Zasnovano je na pridobivanju in obdelovanju ustreznih *podatkov* o gospodarskih in finančnih kategorijah, ki omogočajo oblikovati verodostojne *informacije*. Vzpostavljeno je ločeno za vsako organizacijsko vzpostavljeno obliko gospodarjenja. Pri tem je posebna pozornost posvečena kazalcem in kazalnikom tamkajšnjega stanja in delovanja. S *kazalcem* je treba razumeti ključno absolutno število, ki nakazuje kakovost opazovane pojave, s *kazalnikom* pa relativno število, dobljeno s primerjavo dveh velikosti, ki je smiselno in omogoča oblikovati ustrezno sodbo, pri čemer je treba razlikovati indeks, koeficient in stopnjo udeležbe. *Indeks* je relativno število, ki izraža razmerje med dvema istovrstnima podatkom, ki se razlikujeta le po času (časovni indeks) ali po kakem stvarnem znaku (stvarni indeks); če količnik pomnožimo s 100, dobimo odstotni indeks, ki je običajna oblika predstavljanja indeksov. *Koeficient* je relativno število, ki izraža razmerje med dvema podatkom, od katerih se vsak nanaša na drug pojav; je praviloma imenovano število; če je pomnoženo s 100, ga je treba označiti kot odstotni koeficient, kar pride le redkeje v poštev. *Stopnja udeležbe* (ali strukturni delež) pa je relativno število, ki izraža razmerje med istovrstnima podatkom, od katerih se prvi nanaša na del in drugi na celoto istega

pojava; če razmerje pomnožimo s 100, dobimo odstotno stopnjo udeležbe ali odstotek udeležbe.

SKLEP

Kot je mogoče razbrati iz dosedanjega obravnavanja, so temeljne kategorije, ki jih bo treba upoštevati pri nadaljnjem obravnavanju ločeno po posameznih organizacijskih oblikah gospodarjenja, opredeljene deloma še naturalno, pri sintetiziranju se pa pojavljajo večinoma le v denarni merski enoti izraženi vrednostni podatki. Kolikor se nanašajo na statično opredeljene gospodarske kategorije, imamo opravka s *sredstvi* (ali *premoženjem*) ter njihovim pokritjem v *čistem premoženju* (ki je pri podjetjih označen kot *kapital*) ter *dolgovi*. Te kategorije istočasno štejejo tudi kot statično opredeljene finančne kategorije. Kolikor se nanašajo na dinamično opredeljene gospodarske kategorije, se nanašajo na *stroške*, *odhodke* in *prihodke*, a tudi na *dobodek*, *dobiček* in *izgubo*. Kolikor se nanašajo na dinamično opredeljene finančne kategorije, pa imamo opravka s *prejemki* in *izdatki*.

2. GOSPODARJENJE V GOSPODINJSTVU

UVOD

Življenje posameznega človeka je trajen proces zadovoljevanja njegovih najrazličnejših neposrednih potreb. Neposredne potrebe lahko v sodobnosti razčlenjujemo na materialne in nematerialne. Materialne potrebe se zadovoljujejo z materialnimi dobrinami, s katerimi razumemo stvari, a tudi storitve, ki jih opravljajo drugi. *Nematerialne potrebe*, ki so sociopsihološko zasnovane, nas v nadaljnjem ne bodo zanimale. Stvari, ki omogočajo zadovoljevanje materialnih potreb, so v manjšem obsegu svobodne in večinoma relativno redke. *Svobodne dobrine* so tiste, ki nam jih podaja narava sama v dokončni obliki in zadostni količini. *Relativno redke dobrine* so tiste, ki so v naravi dane le v omejeni količini ali pa tam sploh niso dane v dokončni obliki, temveč jih je še le treba v takšni obliki proizvesti. Relativno redke dobrine so sestavljene iz *relativno redkih stvari* in iz vseh *storitev* najrazličnejših dejavnosti, s katerimi se zadovoljujejo človekove potrebe. Relativno redke dobrine imenujemo tudi *gospodarske dobrine*. *Gospodarjenje* pa je človekovo delovanje, ki se neposredno nanaša na oskrbo z gospodarskimi dobrinami in na njihovo uporabljanje.

2.1 OPREDELJEVANJE GOSPODINJSTVA

Če bi proučevali povsem posamično živeče ljudi, bi v zvezi z zadovoljevanjem njihovih neposrednih potreb gotovo lahko govorili o *osebnih gospodinjstvih*. Osebnih gospodinjstev bi bilo toliko kot posamično živečih ljudi. Vendar navadno združujejo gospodinjstva večje število ljudi. Taka gospodinjstva pa lahko delimo na tista, ki temelje v celoti ali vsaj pretežno na sorodstvenih povezavah svojih članov, ter na taka, pri katerih je treba iskati motive povezave članov v celoti ali pretežno drugod. V prvem primeru lahko govorimo o *družinskih gospodinjstvih* in v drugem o *organizacijskih gospodinjstvih*. V okviru gospodinjstva se zadovoljujejo zlasti potrebe po stanovanju, potrebe po stanovanjski opremi, razsvetljavi, kurjavi, vodi in higieni, potrebe po hrani, a tudi pijači in tobaku, potrebe po obleki in obutvi, potrebe po lastnem prevozu, deloma še potrebe po kulturi, izobraževanju, zdravstvu, razvedrilu in drugem. Če obsega gospodinjstvo več članov, se te potrebe zadovoljujejo ali enotno in hkrati za vse člane ali ločeno po posa-

meznih članih, od katerih ima vsak svoje posebne želje. Razmejitev prvega načina zadovoljevanja potreb od drugega, kjer se v okviru posameznega gospodinjstva lahko tudi zgolj po solidarnostnem načelu zagotavljajo finančne možnosti za zadovoljevanje potreb, ni v praksi takšna, da bi bilo že vnaprej mogoče v vseh primerih reči, katere vrste potreb se zadovoljujejo na prvi in katere na drugi način. Na splošno lahko rečemo le, da ima prvi način zadovoljevanja potreb svoje težišče v bolj *skupinsko zasnovanih potrebah* (to je stanovanju, dalje stanovanjski opreми, hrani, pijači itd.), drugi način zadovoljevanja potreb pa svoje težišče v bolj *individualno zasnovanih potrebah* (to je obleki, obutvi, kulturi itd.). V okviru posameznega gospodinjstva se potrebe zadovoljujejo potemtakem *neposredno* s tamkaj ustvarjenimi razmerami in delovanjem ali *posredno* s tamkaj razpoložljivimi denarnimi sredstvi in storitveno dejavnostjo drugih, ki omogoča zadovoljitev potreb zgolj določenih članov gospodinjstva. Zunaj okvira posameznega gospodinjstva se zadovoljujejo potrebe širših skupin ljudi, ker to zahteva racionalnost in ali solidarnost. V tej zvezi govorimo pri nas o *zadovoljevanju skupnih potreb* in o *zadovoljevanju splošnih družbenih potreb*, čeprav so potrebe vedno vezane na posameznega človeka kot subjekta neposrednih potreb in imamo v mislih bolj specifične vrste potreb in način njihovega zadovoljevanja. Lahko rečemo, da je plod konvencije, če o *skupnih potrebah* govorimo v zvezi z izobraževanjem, znanostjo, kulturo, zdravstvom, socialnim varstvom in podobnimi dejavnostmi, ter tamkajšnjimi storitvami, ki zadovoljujejo potrebe ljudi kot članov določenih gospodinjstev, ali da je plod konvencije, če o *splošnih družbenih potrebah* govorimo v zvezi z delovanjem državnih organov ter tamkajšnjimi storitvami, ki prav tako zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi kot članov določenih gospodinjstev. Za financiranje takšnega zadovoljevanja neposrednih potreb prispevajo svoj delež tudi določeni člani posameznega gospodinjstva z ustreznimi *dajatvami*, ki pa niso sorazmerne z obsegom ustreznih prejetih storitev za zadovoljevanje neposrednih potreb članov tega gospodinjstva. Zato tudi plačane dajatve z vidika posameznega gospodinjstva v praksi ne štejejo kot cenovni izraz *potroškov storitev*, ki zadovoljujejo potrebe njegovih članov, temveč kot solidarnostni prispevki, ki so povezani tudi z ustvarjanjem pogojev za delovanje posameznega gospodinjstva v okviru širše družbe.

Nas v nadaljevanju zanima gospodinjstvo, ki ni prepleteno s proizvodnjem; kmetijsko gospodinjstvo npr. razlikujemo od kmetijskega gospodarstva. Če je takšna zahteva pri proučevanju povsem upravičena, ji je pa v praksi le mnogokrat težko ustreči. Čeprav vidimo v gospodinjstvu *temeljno porabljačo enoto*, v okviru katere se zadovoljujejo *neposredne potrebe* ljudi, ima

sam proces porabljanja tudi poteze, ki jih sicer zasledujemo pri povsem gospodarskih dejavnostih. Vzemimo kot primer pripravo hrane v okviru gospodinjstva in pripravo hrane v okviru kakega gostinskega podjetja. Ali kot primer pospravljanje stanovanja v okviru gospodinjstva in pospravljanje sobe v hotelu. Ali kot primer varstvo in vzgojo otrok v okviru gospodinjstva in ustrezno delovanje zavodov za predšolsko varstvo in vzgojo otrok. Zato moremo govoriti zgolj o družbeni konvenciji, če npr. označujemo ženo, ki opravlja takšna dela v okviru gospodinjstva, kot nezaposleno, če opravlja enaka dela zunaj gospodinjstva, pa kot zaposleno. Toda v okviru gospodinjstva imamo v praksi opravka tudi z drugačnimi dejavnostmi, ki imajo še bolj *gospodarsko pridobitni značaj*. Zadošča, če pomislimo na pridobivanje sadja, zelenjave in mesa v okviru ohišnice. Razmišljanje pa utegne zajeti tudi raznovrstno storitveno dejavnost, ki je opravljena v okviru gospodinjstva z lastnimi člani, ne da bi bila potrebna ustrezna storitvena podjetja; takšna dejavnost lahko obsega ne samo popravilo gospodinjstvih strojev, barvanje in pleskanje, temveč celo gradbena dela za potrebe gospodinjstva. In vendar imamo po družbeni konvenciji opravka z nečim, kar je mogoče zanemariti pri obravnavi gospodarsko pridobitnih dejavnosti. Iz tega sledi, da je gospodinjstvo treba obravnavati kot temeljno porabljačo enoto, v okviru katere se zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi, da pa ima v večji ali manjši meri lahko tudi drugačne značilnosti, pred katerimi pri uradnih deklaracijah zamizimo, pri proučevanju jih pa le moramo na nek način upoštevati.

Podrobnejša teoretična opredelitev gospodinjstva kot temeljne porabljačo enote, v okviru katere se zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi, je precej otežkočena. Otežkočena že zato, ker razen v primeru osebnega gospodinjstva, ki nima enega samega člana, gospodinjstvo ni trdna enota, v okviru katere bi bilo organizirano zadovoljevanje vseh neposrednih potreb za vse njegove člane. V znatni meri sicer povezuje vse člane skupno stanovanje. Kljub temu je težko opredeliti posamezno gospodinjstvo s *skupnostjo stanovanja*, saj je lahko v istem stanovanju več gospodinjstev, a isto gospodinjstvo ima lahko več stanovanj. Dalje je v znatni meri podlaga za proces porabljanja v okviru posameznega gospodinjstva mogoče videti v *dohodkih posameznih članov* gospodinjstva, ki štejejo nato kot *prihodki gospodinjstva*. Kljub temu je težko opredeliti posamezno gospodinjstvo s *skupnostjo prihodkov*, saj ima več članov istega gospodinjstva lahko samostojne dohodke in si je prav preprosto mogoče zamisliti primer, ko določen del dohodkov kakega člana gospodinjstva ostane za širše potrebe v gospodinjstvu celo prikrit. Dalje je v gospodinjstvu mogoče videti enoto, ki odloča na podlagi tamkajšnjih prihodkov. Kljub temu je težko opredeliti posamezno go-

spodinjstvo s **skupnostjo odločanja o porabljanju**, saj je določen del članov gospodinjstva, mišljeni so mladoletniki, izvzet iz strateškega in taktičnega odločanja, čeprav včasih vpleten v izvajalno (operativno) odločanje omejenega obsega; sicer pa odločanje poteka v marsičem na različne načine, če je govor o različnih vrstah neposrednih potreb, ki se zadovoljujejo v okviru gospodinjstva. Dalje je v gospodinjstvu mogoče videti enoto, ki organizira v določeni meri skupno zadovoljevanje neposrednih potreb svojih članov. Kljub temu je že spet težko opredeliti posamezno gospodinjstvo s **skupnostjo porabljanja** ali pred tem s **skupnostjo porabniškega povpraševanja**, saj se določen del neposrednih potreb v okviru gospodinjstva zadovoljuje povsem individualno in nekateri člani gospodinjstva ravno v tem okviru pridejo do finančnih možnosti za svoje samostojno zadovoljevanje potreb. V okviru gospodinjstva se torej po solidarnostnem načelu omogoča zadovoljevanje neposrednih potreb tudi takšnim, ki bi jim zunaj gospodinjstva odpovedalo. Kljub temu že spet ne moremo preprosto videti v posameznem gospodinjstvu zgolj **porabniško solidarnostno skupnost**.

Kot vidimo, je gospodinjstvo s teoretičnega vidika težko opredeliti na enoten in celovit način. Vendar nas odsotnost takšne opredelitve ne sme motiti. Za naše potrebe razumevanja pri nadaljnjih razglabljanjih zadošča spoznanje, da imamo opravka s **temeljno porablajočo enoto**, v okviru katere se zadovoljujejo **neposredne potrebe** ljudi. Pri tem pa prihaja do določenih **gospodarskih pojavov** in njihovih zakonitosti, ki se jih člani gospodinjstva zavedajo in jih nato zavestno vklaplajo v svoje razmišljanje in odločanje, lahko pa jim tudi kot manj obvladana dejstva prividno ustvarjajo okvire in omejitve. Tako bomo v nadaljevanju obravnavali gospodinjstvo kot samostojno tvorbo, v kateri ob stalnih spremembah poteka proces porabljanja proizvodov in storitev po lastnih zakonitostih, da bi z njim v končni stopnji bile zadovoljene osnovne življenjske potrebe njegovih članov. Pojasniti želimo značilnosti gospodarskih pojavov v okviru posameznega gospodinjstva in pri njegovih povezavah, poiskati zakonitosti pri njihovem nastopanju in postaviti načela, po katerih se je koristno ravnati, če želimo, da naj bo z zadovoljevanjem neposrednih potreb povezan proces porabljanja proizvodov in storitev čim bolj **varčen, učinkovit in uspešen**.

2.2 PRVINE PROCESA PORABLJANJA V GOSPODINJSTVU

Kot pri vsakem procesu, moramo tudi pri procesu porabljanja v okviru gospodinjstva razlikovati **vložke**, tj. input, in **izložke**, tj. output. Vložke lah-

ko nazivamo tudi - prvine in izložke - učinke. Učinke procesa porabljanja v okviru gospodinjstva je gotovo mogoče videti v zadovoljenih neposrednih potrebah pri članih gospodinjstva. Toda če se s takšno ugotovitvijo strinjamo tedaj, kadar razglabljamo najbolj načelno, nas poskusi njene konkretizacije razočarajo. *Potreb* ne moremo izraziti na način, ki bi bil njim lasten, temveč le s prvinami, ki jih omogočajo zadovoljevati. Kako pa izmeriti zadovoljene potrebe in kako nezadovoljene? V načelu imamo spet odgovor na razpolago: potrebe je mogoče izmeriti s standardi, ki se nanašajo na prvine procesa porabljanja, zadovoljene potrebe s *prisotnimi količinami* teh prvin procesa porabljanja in nezadovoljene potrebe z *odsotnimi količinami* teh prvin. Stopnjo zadovoljitve potreb bi nato dobili, če bi primerjali prisotne količine prvin procesa porabljanja s standardnimi količinami. Mogli bi seveda zamišljati tudi več kot 100% zadovoljenje potreb. Vendar so to že spet razglabljanja na najbolj načelni ravni. Njihova konkretizacija je nasprotno še vedno otežkočena. Vzemimo kot primer najbolj osnovno življenjsko potrebo po hrani. Znanstveno je vedno mogoče postaviti kot *standard* toliko in toliko kalorij dnevno, toliko in toliko ogljikovih hidratov dnevno, toliko in toliko beljakovin dnevno, toliko in toliko maščob dnevno itd. To lahko prevedemo v količinske izraze različnih *kombinacij živil*. Za določenega človeka kaka kombinacija ni zadovoljiva in navkljub teoretičnim standardom ne zadovoljuje svojih potreb. In še več. Ne moremo trditi, da takšni splošni teoretični standardi dajejo podlago za presojanje zadovoljitve potreb pri različnih ljudeh. Nekdo npr. potrebuje več, kot je predvideno s standardom, in če tega nima, ne čuti zadovoljitve svojih potreb. Drugi morda potrebuje manj. S težavami se torej srečujemo že tedaj, kadar presojava učinke v zvezi s hrano. Še neprimerno težje je v primeru, ko jih želimo presojsati na drugih področjih. S pet cigaretami na dan nekadilec nima kaj početi, medtem ko je ta količina premajhna, da bi zadostila potrebam strastnega kadilca. Nekdo ima večje potrebe po lepih oblekah, drugi po potovanjih, tretji po oblikovanju zbirke knjig ali umetnin. Zato lahko občuti pomanjkanje zadovoljitve potreb pri vprašanju, ki za drugega sploh ni pomembno. Če so potrebe v znatni meri pogojene individualno, ali je potemtakem mogoče postaviti *individualne standarde* zanje, namesto da bi bili *standardi bolj univerzalni*? Gotovo bi bili v takšnem primeru bližji rešitvi zastavljenega problema. Toda še vedno ni gotovo, ali lahko posameznik vedno naturalno opredeli vsako prvino, ki zagotavlja zadovoljitev njegove konkretne potrebe. Zato bomo v nadaljevanju opustili razmišljanje o oštevilčenju učinkov procesa porabljanja v okviru gospodinjstva ter se raje preusmerili v njegove prvine.

Prvine procesa porabljanja v okviru gospodinjstva, ki omogočajo tamkajšnje zadovoljevanje neposrednih potreb, so v načelu:

1. obstojne stvari za zadovoljevanje neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;
2. porabne stvari za zadovoljevanje neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;
3. storitve drugih za zadovoljevanje neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;
4. ljudje, ki s svojim delom zadovoljujejo neposredne potrebe v okviru gospodinjstva.

Obstojne stvari (pod 1) so npr. stanovanje, stanovanjska oprema, avtomobil, obleka in obutev itd.; obstojne stvari pri procesu porabljanja v okviru gospodinjstva, ki omogoča tamkajšnje zadovoljevanje neposrednih potreb, ne spremenijo svoje oblike, temveč vstopajo vanj le s svojimi lastnostmi; te so vezane na njihov obstoj v celoti. Obstojne stvari se pri posameznem procesu porabljanja ne spremenijo tako, da bi prenehale obstajati s prvotno obliko in s prvotnimi lastnostmi. Pri procesu porabljanja le izrabljamo koristne lastnosti obstojnih stvari; izrabljamo pa te lastnosti toliko časa, dokler stvari obstajajo.

Porabne stvari (pod 2) so npr. hrana, pijače in tobak, kurjava in voda itd.; te pri procesu porabljanja v okviru gospodinjstva, ki omogoča zadovoljevanje neposrednih potreb, prenehajo obstajati kot stvari s svojo prvotno samostojno obliko in s svojimi prvotnimi lastnostmi. Pri procesu porabljanja te stvari porabimo. Če pravimo, da smo kako stvar porabili, nismo s tem povedali samo, da je postala neuporabna za svoj prvotni namen, temveč tudi, da je ni več v prvotni obliki. Drugače je pri obstojnih stvareh, za katere smo prej ugotovili, da v proces porabljanja vstopajo le s svojimi koristnimi lastnostmi ter pri tem ne prenehajo obstajati s prvotno obliko in s prvotnimi lastnostmi. Nastopanje porabnih stvari pri procesu porabljanja je potemtakem hkrati že njihovo prenehanje.

Storitve drugih (pod 3) so npr. popravila, prevozi, poštnе storitve, kulturne, prosvetne, zdravstvene, rekreacijske storitve itd.; kot takšne so rezultati delovanja raznih drugih pravnih in fizičnih oseb zunaj samega gospodinjstva, v katerem zadovoljujejo neposredne potrebe tamkajšnjih članov. Že prej pa je bilo omenjeno, da v praksi kot storitve drugih, ki vstopajo v organizirani proces porabljanja v okviru gospodinjstva, štejejo zgolj tiste, ki so pridobljene neposredno in ne v okviru z *dajatvami* povezanih pravic. V

takšnem primeru štejejo dajatve, ki jih plačujejo člani gospodinjstva, kot prispevki, ki so povezani z ustvarjanjem pogojev za delovanje posameznega gospodinjstva; potrebe po storitvah, ki so nato financirane z dajatvami, se potemtakem zadovoljujejo zunaj okvira samega gospodinjstva. Možno je pa tudi drugačno razmišljanje, namreč, da vse zadovoljevanje potreb projiciramo v okvir gospodinjstev, kjer se nato kot storitve drugih pojavljajo tudi tiste, ki imajo svoje pokritje v dajatvah. Ker obstajajo v različnih družbenogospodarskih ureditvah različni načini financiranja izobraževalnih, kulturnih, zdravstvenih in drugih storitev, le prej omenjena druga vrsta razmišljanja napoti na celovitejši vpogled v naturalno stran storitev kot prvin procesa porabljanja, ki zadovoljujejo neposredne potrebe članov posameznega gospodinjstva.

Ljudi kot prvino procesa porabljanja v okviru gospodinjstva (pod 4) prav tako v praksi navadno zanemarjamo. Vendar pri proučevanju ne moremo in ne smemo zanemariti dejstva, da morejo člani gospodinjstva v zvezi z zadovoljevanjem svojih neposrednih potreb napraviti marsikaj, za kar bi sicer bila potrebna storitev drugih (pod 3). Spomnimo se samo na varstvo otrok ali na pripravo jedi.

Če sedaj prikažemo prvine in učinke procesa porabljanja v okviru gospodinjstva v bilančni obliki, pridemo do naslednjega pojmovnega pregleda, ki ga lahko imenujemo

Naturalna bilanca procesa porabljanja v okviru gospodinjstva za obdobje.

Prvine	Učinki
Obstoje stvari za zadovoljevanje neposrednih potreb Porabne stvari za zadovoljevanje neposrednih potreb Storitve drugih za zadovoljevanje neposrednih potreb Ljudje z opravljenim delom v okviru gospodinjstva	Zadovoljene neposredne potrebe članov gospodinjstva

Določeni učinki predpostavljajo ustrezne prvine, dane prvine pa omogočajo samo določene učinke. Pri *gospodarjenju* v okviru gospodinjstva moramo razrešiti naslednja vprašanja:

1. *Kaj?* Ali z drugimi besedami, katere potrebe zadovoljiti, če že niso neizogibno pogojene s fiziološkim obstojem članov gospodinjstva?
2. *Koliko?* Ali z drugimi besedami, v kolikšni meri zadovoljiti vsako izmed izbranih potreb in v kakšnem vrstnem redu glede na objektivne možnosti v pogledu razpoložljivih prvin?

3. *Kako?* Ali z drugimi besedami, s kakšno kombinacijo prvin in s kakšnimi njihovimi potroški doseči predvideno zadovoljitev neposrednih potreb?

2.3 POTROŠKI IN STROŠKI V GOSPODINJSTVU

Do sedaj je bil govor o *naturalnih vložkih v proces porabljanja* v gospodinjstvu. Toda to, kar je vloženo vanj, še ni istočasno *porabljeno*, niti nujno porabljeno v istem obdobju. Zato je treba ustrezno dojeti še tisto, kar je dejansko porabljeno ali je bilo vsaj na nek način predpostavljeno, da odraža uporabo. Tako pridemo do razumevanja *potroškov* v gospodinjstvu.

Pri *porabnih stvarih* je že bilo ugotovljeno, da njihovo *nastopanje* pri procesu porabljanja pomeni hkrati njihovo *prenehanje*. Zato pri njih ni težko izmeriti potroškov; ti se nanašajo na količine porabnih stvari, ki v proučevanem obdobju v procesu porabljanja prenehajo obstajati. Dokler je npr. hrana ali pijača v shrambi, še ne nastopa s svojo vlogo v procesu porabljanja v okviru gospodinjstva, s katerim bi zadovoljevali neposredne potrebe njegovih članov. Toda ko začne dejansko nastopati v tem procesu, se že spreminja v nekaj drugega.

Po drugi strani imajo različne *obstoje stvari* različne namene in zaradi tega tudi različne lastnosti, s katerimi računamo pri procesu porabljanja v pomenu zadovoljevanja neposrednih potreb, ker pa ne prenehajo obstajati, pri njih govorimo le o njihovi *uporabi*. Toda posledice nastopanja obstojnih stvari v tem procesu se sčasoma le kažejo tudi na njih samih. Obstoje stvari se res pri posameznem procesu ne spremenijo tako, da bi prenehale obstajati s prvotno obliko in s prvotnimi lastnostmi. Na njihove *predpostavljene potroške* tudi pri posameznem procesu pa nakazuje dejstvo, da so časovno omejene. Njihovo življenjsko dobo opredeljuje fizična obraba, fizično staranje, tehnično staranje in gospodarsko staranje, zato je njihove potroške treba videti v teh dejstvih.

Fizična obraba obstojne stvari je odvisna od njenih tehničnih lastnosti, od njene naloge v procesu porabljanja oziroma zadovoljevanja neposrednih potreb in od pogostnosti njene uporabe; nekateri njeni deli so podvrženi večji obrabi kot drugi, zato jih je treba prej zamenjati, če želimo, da bo celotna obstojna stvar še nadalje nastopala kot prvina procesa porabljanja in s tem zadovoljevanja neposrednih potreb. Če je fizična obraba obstojne

stvari posledica njenega sodelovanja v procesu, ki v okviru gospodinjstva omogoča zadovoljevanje neposrednih potreb, je drugače z njenim *fizičnim staranjem*, ki se pojavlja tudi takrat, kadar ni v uporabi; zaradi delovanja naravnih sil začno obstojne stvari preperevati, rjaveti itd., skratka, načne jih »zob časa«. Do *tehničnega staranja* kake obstojne stvari prihaja nasprotno zaradi pojavljanja novih, tehnično bolj izpopolnjenih obstojnih stvari, ki v določenem trenutku celo povzročajo odstranitev starih, čeprav še niso niti fizično izrabljene niti fizično zastarele. Vzemimo samo gramofon iz časov pred uporabo sodobnih aparatov za reprodukcijo zvoka. Do *ekonomskega staranja* kake obstojne stvari prihaja končno še zaradi prenehanja namena, ki mu je služila. Vzemimo samo klasični pisalni stroj v obdobju uporabe računalnika pri pisanju. Obstojne stvari omogočajo zadovoljevanje neposrednih potreb v teku svoje celotne *dobe koristnosti*, ki je odvisna od fizične obrabe, fizičnega staranja, tehničnega staranja in gospodarskega staranja. Tista doba, ki je glede na delovanje posameznega od teh štirih dejavnikov najkrajša, šteje nato kot doba koristnosti celotne obstojne stvari. Res je pa ravno v okviru gospodinjstva težko objektivno opredeliti dobo koristnosti kake obstojne stvari glede na zadnja dva dejavnika, saj tu mnogokrat deluje vprašanje mode, prestiža in okusa ter s tem povezane potrebe posameznika. Medtem ko nekdo obnavlja zalogo svojih oblek zaradi mode najmanj enkrat letno, je drugi z njo zadovoljen toliko časa, dokler obleke zaradi fizične izrabe in fizične zastarelosti niso več uporabne.

Potroški storitev drugih so praviloma istovetni z njihovo celoto v trenutku, ko so storitve opravljene in začno nastopati z lastnostjo prvine procesa porabljanja v okviru gospodinjstva.

Kar se tiče *ljudi* kot prvine procesa v okviru gospodinjstva pa kaže opozoriti na to, da je potroške sedaj treba povezovati z urami njihovega dela, ki je bilo opravljeno v okviru gospodinjstva.

Če gospodarnost v okviru gospodinjstva povezujemo s potroški in ne z vložki, pridemo do naslednjega načelnega *koeficienta naturalno izražene gospodarnosti v gospodinjstvu*

$$\frac{\text{zadovoljene neposredne potrebe v okviru gospodinjstva}}{\text{potroški prvin, ki zadovoljujejo neposredne potrebe}}$$

Vendar je praktično neizračunljiv, saj ni mogoče na enoten preprost izraziti niti števca niti imenovalca. Zato lahko nudi le izhodišče za nadalj-

nje načelno razglabljanje. Ravnanje v okviru določenega gospodinjstva je bolj *gospodarno*, če dane potrebe zadovolji z manjšim potroškom prvin ali če z danim potroškom prvin zadovolji večje potrebe. Zaradi različnega izražanja zadovoljenih potreb in prvin je vsakokrat mogoče zaobseči le zelo omejeni del celotnega procesa porabljanja v okviru gospodinjstva.

Če želimo od proučevanja posameznosti preiti na proučevanje celote, moramo najprej potroške prvin neizogibno izraziti *vrednostno* v denarni merski enoti. V tem primeru pridemo do pojma *stroškov* v gospodinjstvu, ki so zmnožek potroškov prvin z njihovimi nabavnimi cenami ali obračunskimi postavkami. Gospodinjstvo potemtakem nima večjih stroškov v tistem mesecu, v katerem kupi stanovanjsko opremo ali avtomobil. Med tedanje stroške vstopa samo zmnožek nabavne cene takšnih obstojnih stvari z njihovim potroškom, ki je izražen z amortizacijsko stopnjo, npr. z časovno udeležbo danega časovnega obdobja v celotni dobi koristnosti posamezne obstojne stvari: strošek je torej le *amortizacija* kupljene stanovanjske opreme ali avtomobila v danem obdobju. Podobno ne moremo npr. govoriti o večjih stroških v jesenskih mesecih, ko si gospodinjstvo *nakupuje* stvari za ozimnico, temveč se stroški pojavljajo šele tedaj, ko krompir, jabolka in podobno *prenehajo obstajati* v procesu porabljanja in je njihove potroške treba izraziti na enoten vrednostni način, ki ga označujemo kot stroške. Toda vrednostni izraz kake vrste potroškov, npr. stanovanja, je lahko odvisen celo od pravnega naslova, ki nas upravičuje do uporabe stanovanja. Če stanovanje ni last gospodinjstva oziroma njegovih članov, se pojavlja med stroški iz tega naslova *najemnina*, če je nasprotno last gospodinjstva oziroma njegovih članov, se pojavlja med stroški *amortizacija skupaj z raznimi stroški vzdrževanja*. Po drugi strani se pri zadovoljevanju potrebe določene vrste lahko pojavljajo potroški različnih vrst z različno izčrpnostjo izraženih stroškov. Kosilo lahko člani gospodinjstva kupijo in pojedjo v samopostrežni restavraciji ali si ga pripravijo iz temeljnih živil sami. V prvem primeru nastopa med prvinami procesa porabljanja v okviru gospodinjstva kosilo s toliko in toliko kupljenimi obroki, v drugem primeru pa npr. goveje meso, krompir, solata, toliko in toliko časa dela v kuhinji, toliko in toliko porabljenega plina in elektrike itd. Stroški teh dveh različic, ki dovedejo do enake zadovoljitve neposredne potrebe po kosilu, so različni po vrstah, a tudi po celotnem znesku. To omogoča primerjavo in odločitev, ki bi bila bolj gospodarna. Ker moremo sedaj vse prvine procesa porabljanja izraziti enotno v denarni enoti mere, je tudi temeljni kazalnik gospodarnosti v

okviru gospodinjstva mogoče preoblikovati v *koeficient vrednostno izražene gospodarnosti v gospodinjstvu*:

$$\frac{\text{zadovoljene neposredne potrebe v okviru gospodinjstva}}{\text{stroški v okviru gospodinjstva}}$$

Še vedno pa imamo težave pri njegovi izračunljivosti, saj ni mogoče izraziti števca na enoten način ali ga je mogoče uresničiti le pri posamezno izbranem zadovoljevanju neposrednih potreb. Nekaj težav je še vedno tudi z imenovalcem. Stroški mnogokrat niso izraženi popolno. Stroške smo opredelili kot zmnožek potroškov prvin in njihovih nabavnih cen ali obračunskih postavk. Če kaka prvina nima *cene* ali ji ni pripisana nikaka *obračunska postavka*, iz tega naslova seveda ni stroška, čeprav je do potroškov prišlo. Tako je navadno v stroških opuščeno v okviru gospodinjstva opravljeno delo, kar nato ustvarja videz, da je enako zadovoljitev potreb mogoče doseči z manjšimi stroški, če je npr. hrana pripravljena doma, ali če za kaka dela poskrbijo člani gospodinjstva sami itd., kot če so s tem namenom uporabljene storitve drugih. Drugačna bi seveda bila sodba, če bi delo v okviru gospodinjstva bilo *ovrednoteno*. Tako pa moramo govoriti le o tem, da so sicer stroški manjši, toda manjši je tudi prosti delovni čas kot pomembna sestavina zadovoljitve neposrednih potreb. Stroški dela so v gospodinjstvu upoštevani le, kadar ga opravi kaka plačana oseba, posebej lahko stroške predpostavljamo, če član gospodinjstva v času, ki ga porabi v gospodinjstvu, izgubi priložnost za kak zaslužek, sicer je pa delo v gospodinjstvu mogoče pojasnjevati le s temeljno socialno potrebo človeka, da nekaj dela.

V začetku je bil govor o naturalni bilanci procesa porabljanja v okviru gospodinjstva, kjer so na eni strani bile navedene fizično potrebne prvine za zadovoljevanje neposrednih potreb v okviru gospodinjstva in na drugi strani zadovoljene potrebe. Sedaj pa lahko pridemo do naslednje vrednostno izražene bilance in sicer:

Vrednostna bilanca procesa porabljanja v okviru gospodinjstva za obdobje

Prvine	Učinki
Stroški obstojnih stvari	Zadovoljene neposredne potrebe članov gospodinjstva
Stroški porabnih stvari	
Stroški storitev drugih	
Stroški opravljenega dela ljudi v okviru gospodinjstva	

Kaže opozoriti, da tudi v sedanjem primeru še nimamo opravka s pravo bilanco, saj zaradi odsotnosti vrednostnega izraza na desni strani ne moremo obeh strani z enakimi izrazi *uravnovesiti*. Če bi zadovoljene potrebe na desni strani izrazili s standardnimi stroški prvin, ki so jih omogočile, potem bi razlika med večjimi standardnimi stroški prvin na desni strani in manjšimi dejanskimi stroški prvin na levi strani nakazovala rezultat *boljše-ga gospodarjenja*, razlika med večjimi stroški prvin na levi strani in manjšimi standardnimi stroški prvin na desni strani pa rezultat *slabšega gospodarjenja*. Razlika bi imela svoj izvor v spremenjeni sestavi prvin, ki nastopajo pri zadovoljevanju potreb, v njihovih spremenjenih potroških ali v njihovih spremenjenih nabavnih cenah.

2.4 VPLIVI NA STROŠKE V GOSPODINJSTVU

Na stroške v gospodinjstvu ob drugih nespremenjenih okoliščinah gotovo vpliva že *sestava gospodinjstva*. V osebni gospodinjstvu se pojavljajo drugačni stroški kot v družinskem gospodinjstvu. Vendar nanje ne vpliva samo število članov gospodinjstva. Enaki stroški, ki odpadejo na člana gospodinjstva, še ne pomenijo enakega zadovoljevanja neposrednih potreb. Pri proučevanju stroškov posameznega gospodinjstva je pomembna starostna ali kaka druga sestava članov gospodinjstva. Potrebe pri otrocih so kakovostno in številčno drugačne kot pri odraslih. Zato ni mogoče preprosto povezovati stroške posameznih prvin s *popravnim članom* gospodinjstva, temveč kvečjemu z njegovim pogojnim članom kot *porabniško enoto*. Če vzamemo npr. odraslega člana gospodinjstva kot pogojno enoto, je treba število drugih članov preračunati z ustreznimi enakovrednostnimi števili na to pogojno enoto, nakar npr. 4 člansko družinsko gospodinjstvo šteje morda samo 2,79 pogojnih članov ali porabniških enot. Nikjer pa ni rečeno, da morejo pri vseh vrstah potreb biti enako realno izbrana enakovrednostna števila. Zato moremo vsak poenostavljeni izračun jemati z zadostno mero previdnosti.

Dalje je ob drugih nespremenjenih okoliščinah treba v okviru posameznega gospodinjstva razlikovati *stalne stroške* in *spremenljive stroške* v odvisnosti od števila članov gospodinjstva. Tudi če so stroški v zvezi s prehrano na posameznega člana gospodinjstva v določenem obdobju enaki, se za celotno gospodinjstvo povečujejo, če je članov gospodinjstva več; opravka imamo s spremenljivimi stroški (variabilnimi stroški). Nasprotno se amortizacija štedilnika, ogrevalnih naprav, pralnega stroja, televizorja itd. v gospo-

dinjstvu ne povečujejo, če ima gospodinjstvo več članov kot preje; oprava imamo z neomejeno stalnimi stroški (absolutno fiksni stroški). Stroški stanovanja se povečujejo, če dotedanje zmogljivosti prostorov ne ustrezajo več povečanemu številu članov gospodinjstva in je treba poskrbeti za večje stanovanje, ki nato povzroča večje stroške; oprava imamo z *omejeno stalnimi stroški* (relativno fiksnimi stroški).

Seveda na stroške gospodinjstva bistveno ob drugih nespremenjenih okoliščinah vplivajo *nabavne cene prvin*, ki se v njem porabljajo, kar ponovno daje opozorilo, da večji *stroški* gospodinjstva še ne morejo pomeniti boljše *zadovoljevanje neposrednih potreb*. Na stroške gospodinjstva dalje vpliva varčnost, povezana z nabavnimi cenami in potroški prvin, nakar manjši *stroški* gospodinjstva še ne pomenijo slabše *zadovoljevanje neposrednih potreb*.

Gotovo pa na stroške gospodinjstva pomembno vplivajo spremenjene *okoliščine*, v katerih obstaja, saj se zaradi njih spreminjajo tako neposredne potrebe ljudi kot načini njihovega zadovoljevanja. S tega zornega kota je zanimivo pogledati ne samo v daljno preteklost, temveč celo v čas, ki niti ni toliko odmaknjen. Medtem ko so bili še pred leti prevozi z javnimi prevoznimi sredstvi povsem običajni, si dandanes prevozov skorajda ne znamo več zamisliti brez lastnega avtomobila ali v posameznem gospodinjstvu celo z več avtomobili. Zimsko ogrevanje ter poletno ohlajevanje stanovanjskih prostorov postaja čedalje bolj pogosto, medtem ko so bile še nedavno zahteve gospodinjstev v tem pogledu bolj preproste. Čedalje več ljudi želi potovati v tuje oddaljene dežele, medtem ko je nekdaj bilo zadovoljstvo ljudi doseženo že z izleti v domačem okolju. Vse to povečuje ne samo obseg novo vzpostavljenih in *zadovoljenih neposrednih potreb*, temveč tudi *stroške* v okviru opazovanih gospodinjstev. Pomen vpliva splošnega gospodarskega in kulturnega razvoja na zadovoljevanje neposrednih potreb v gospodinjstvih in na stroške v njih pa zlasti osvetljujejo sprehodi po zgodovini.

2.5 PREJEMKI IN IZDATKI V GOSPODINJSTVU

Čeprav se še iz naturalnega gospodarstva lahko vlečejo spoznanja o tem, kaj je bilo porabljeno v posameznem gospodinjstvu pri zadovoljevanju neposrednih potreb njegovih članov in je iz tega mogoče hitro izvesti še razumevanje *stroškov*, se je s prevlado tržnega gospodarstva vse prevesilo bolj v

spoznanje, koliko *denarja* je bilo v gospodinjstvu porabljenega in s kakšnim namenom. Ker do izdatkov lahko pride istočasno s pridobitvijo ustreznih prvin procesa porabljanja ali kasneje ali celo pred tem, pojav izdatkov v kakem obdobju ne zrcali nujno niti tedanje *pridobitve* ustreznih prvin in še manj seveda njihovih *potroškov* in s tem povezanih stroškov.

Izdatki gospodinjstva kot zmanjšanje denarja v njem se seveda ne morejo pojaviti pred *prejemki* gospodinjstva kot povečanja denarja v njem. V gospodinjstvu v nobenem obdobju ni mogoče porabiti več denarja kot je na razpolago denarja v njem. Obstajajo le različne možnosti, kako priti do denarja in nato, kako ga porabiti. Pri tem nas v nadaljevanju zanima denar, ki je v kakem obdobju na razpolago pri vseh članih gospodinjstva ne glede na to, da se lahko delno tudi preliva med člani in da k izdatkom pristopajo drugi člani kot so tisti, ki so prinesli prejemke v gospodinjstvu. Opazujemo potemtakem gospodinjstvo kot zaokroženo celoto brez morebitnih prelivanj denarja, kjer bi v okviru gospodinjstva imeli pri enem članu izdatke, ki pri drugem pomenijo prejemke za njegovo samostojno odločanje o izdatkih.

Gotovo temeljni *prejemki* v gospodinjstvu izhajajo iz *dela*, ki ga opravijo člani gospodinjstva za druge in jim iz tega naslova pripada *zaslužek*. Pri tem se sicer lahko pojavi zaslužek za pretekli mesec, medtem ko se ustrezni prejemek pojavi šele v naslednjem mesecu, kar bomo v nadaljevanju zanemarili, saj bomo obravnavali le tisto obdobje, v katerem pride v gospodinjstvu do prejemkov ne glede na to, na katero obdobje se nanašajo. Iz naslova opravljenega dela lahko pripadajo članom gospodinjstva še drugi zneski poleg normalnega zaslužka; lahko gre tudi za kake nagrade, za avtorske honorarje ali kake udeležbe. Ker so v vsakem primeru pripadajoči zneski izvirno obračunani skupaj z *dajatvami*, ki so pred izplačilom odtegnjene, je jasno, da je v gospodinjstvu kot *prejemke* mogoče upoštevati šele *čiste zneske* po opravljenih odbitkih. Nekaj podobnega velja za prejemke, ki izhajajo iz *pokojnin* in se sklicujejo na opravljeno delo v preteklosti. Toda prejemki lahko pritekajo članom gospodinjstva in s tem štejejo kot prejemki gospodinjstva še na številne druge načine. Tako se lahko pojavljajo prejemki iz naslova *prejetih obresti* za dana posojila ali iz *prejetih dividend* za naložbe v kapital, ki gotovo ne štejejo kot prejemki iz dela. Dalje se lahko pojavljajo prejemki iz raznih zavarovalnih *odškodnin* in drugih povračil, ki gotovo spet niso prejemki iz dela, temveč preje iz nekakšnih v preteklosti nastalih solidarnostnih izdatkov. Do prejemkov lahko prihaja tudi z *darili* in na druge načine. Končno kaže omeniti še

prejemke za kritje izdatkov na službenih potovanjih, kjer je pri ustreznem članu gospodinjstva prišlo le do začasne založitve lastnega denarja, ki je nato vrnjen; največkrat je takšen znesek prejemkov pri proučevanju delovanja gospodinjstva kar pobotan s takšnim zneskom izdatkov in šteje kot prejemek le morebitni *presežek* povrnjenega zneska nad dejansko nastalim. Do prejemkov gospodinjstva je mogoče priti dalje s *prodajo* kakih stvari, ki so bile v lasti njegovih članov; v takšnem primeru do prejemkov v kakem obdobju prihaja zaradi tega, ker so v kakem prejšnjem obdobju nastali izdatki v zvezi s pridobitvijo take stvari in imamo spet opravka z medobdobnim prenašanjem, razen v kolikor se pri tem pojavlja sprememba vrednosti ustreznih stvari. Če celota takšnih temeljnih prejemkov v kakem obdobju ne zadošča, se je v njem mogoče poslužiti še prejemkov s pomočjo *dobljenih posojil*. Prav tako pa tudi prejemkov iz naslova *vrnjenih danih posojil*.

Po drugi strani so temeljni *izdatki* v gospodinjstvu gotovo povezani z *nakupi* stvari in storitev, s katerimi v njegovem okviru zadovoljujejo svoje neposredne potrebe njegovi člani. Spet ni pomembno, kdaj je prišlo do ustrezne *pridobitve*, temveč kdaj je bilo opravljeno *plačilo* zanjo. Podobno so temeljni izdatki v gospodinjstvu lahko povezani s plačilom za *delo*, ki ga opravijo kake osebe, ki niso člani samega gospodinjstva. Pridobljene stvari imajo lahko značaj obstojnih stvari ali porabnih stvari, pri čemer se s prvimi dejansko vzpostavlja njihova daljša prisotnost, v zvezi z drugimi pa prehodne zaloge, kar vse lahko pomeni celo daljšo ali krajšo naložbo. Izdatki za *storitve drugih* lahko zajemajo tudi takšne, ki so povezani z obrestmi od dobljenih posojil ali v zvezi z zavarovalnimi premijami. Potem se med izdatki lahko pojavljajo še tisti, ki se nanašajo na *vrnjena dobljena posojila* ali na *dana posojila* oziroma na drugačne finančne naložbe.

Denarne tokove, ki jih je mogoče zasledovati pri posameznem gospodinjstvu, je mogoče razčleniti in urediti tudi na temeljne denarne tokove, denarne tokove pri naložbenju (investiranju) in denarne tokove pri financiranju gospodinjstva (vlaganju v gospodinjstvo).

Temeljne denarne tokove pri tem sestavljajo:

- a) temeljni prejemki gospodinjstva:
 - prejemki iz opravljenega dela
 - prejemki iz pokojnin
 - drugi temeljni prejemki

- b) temeljni izdatki gospodinjstva:
- izdatki za nakupe porabnih stvari
 - izdatki za nakupe obstojnih stvari, ki poenostavljeno ne štejejo niti začasno kot naložbe
 - izdatki za storitve, vključno neodtegnjene dajatve
 - izdatki za delo drugih

Denarne tokove pri naložbenju (investiranju) v gospodinjstvu sestavljajo:

- a) prejemki gospodinjstva pri naložbenju:
- prejemki iz dobljenih obresti in dividend
 - prejemki iz prodaje obstojnih stvari, ki štejejo kot naložbe
 - prejemki iz odtujitve finančnih naložb
- b) izdatki gospodinjstva pri naložbenju:
- izdatki za nakup obstojnih stvari, ki štejejo kot naložbe
 - izdatki za dana posojila
 - izdatki za druge finančne naložbe

Denarne tokove pri *financiranju* v gospodinjstvu (vlaganju v gospodinjstvo) pa sestavljajo:

- a) prejemki gospodinjstva pri financiranju:
- prejemki v zvezi z dobljenimi posojili
- b) izdatki gospodinjstva pri financiranju:
- izdatki za dane obresti v zvezi z dobljenimi posojili
 - izdatki v zvezi z vračili dobljenih posojil

Pri vsem tem je zadeva sporazuma, kdaj je poenostavljeno *nakup* kake obstojne stvari štet kot sprotna *poraba*, kdaj pa kot *naložba*. Očitno je le nakup stanovanja vedno treba šteti kot naložbo, čeprav ima takšen značaj gotovo še pomembnejša stanovanjska oprema vključno z umetninami. Tudi izdatki za nakup obleke ali obutve se na enak način ne ponavljajo vsak mesec. Zato je pri proučevanju prejemkov in izdatkov gospodinjstva in ugotavljanju zakonitosti v zvezi z njimi treba upoštevati daljše obdobje, najmanj pa leto dni. V vsakem primeru nato prejemke dopolnjuje začetno stanje denarja v gospodinjstvu, izdatke pa končno stanje denarja v njem.

Ureditev navedenih prejemkov in izdatkov gospodinjstva v dvostranski obliki z vključenim začetnim in končnim saldod je

Bilanca prejemkov in izdatkov gospodinjstva za obdobje.

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja	Temeljni izdatki:
Temeljni prejemki:	za pridobitev stvari, ki ne štejejo kot naložbe
iz opravljenega dela	za pridobitev storitev
iz pokojnin	za delo drugih
drugi temeljni prejemki	za neodtegnjene dajatve
Prejemki v zvezi z naložbenjem (investiranjem)	Izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem):
iz dobljenih obresti in dividend	za pridobitev obstojnih stvari kot naložb
iz prodaje stvari kot naložb	za dana posojila
iz prodaje finančnih naložb	za druge finančne naložbe
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):
iz dobljenih posojil	za dane obresti v zvezi z dobljenimi posojili
	za vračilo dobljenih posojil
	Končno stanje denarja

To je pravzaprav tudi poenostavljena teoretična posplošitev "gospodinske knjige", ki je smiselno *blagajniški dnevnik* v gospodinjstvu. Res pa v zgornjem smislu ni zajeta samo gotovina v blagajni gospodinjstva in v denarnicah njegovih članov, temveč tudi denar na *računih pri bankah*.

Kadar imamo pred očmi prejemke in izdatke gospodinjstva, moramo pri *gospodarjenju* v okviru gospodinjstva razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

- 1) Kako povečati *prejemke* in s tem možnosti za zadovoljevanje neposrednih potreb, ki so povezane z nakupom ustreznih prvin in z njimi povezanimi izdatki?
- 2) Kako v okviru razpoložljivega denarja zagotoviti njegovo čim bolj racionalno *porabo* in s tem možnosti za zadovoljevanje neposrednih potreb, ki so povezane z nakupom ustreznih prvin in z njim povezanimi izdatki?
- 3) Kako v primeru vnaprejšnje oskrbe s prvinami, ki je povezana z dobljenimi posojili, zagotoviti, da kasnejši izdatki ob vračilu posojil in plačilu obresti, ne *ovirajo izdatkov* za tedanje sprotno zadovoljevanje neposrednih potreb?

Kazalnik uspešnosti gospodarjenja z denarjem v okviru gospodinjstva je **koeficient plačilne sposobnosti gospodinjstva**, ki je opredeljen kot

$$\frac{\text{razpoložljivi denar v danem obdobju}}{\text{zapadle obveznosti v danem obdobju}}$$

Zajemati mora čim krajša obdobje, najmanj pa mesec dni. Koeficient, ki je večji od 1, pove, da je gospodinjstvo v obdobju *plačilno sposobno*, to je, da lahko poravna vse obveznosti v tem obdobju, koeficient, ki je manjši od 1, pa, da je gospodinjstvo tedaj *plačilno nesposobno*, to je, da ne more poravnati vseh obveznosti v njem.

2.6 VPLIVI NA IZDATKE V GOSPODINJSTVU

Temeljne izdatke v gospodinjstvu lahko razčlenimo po stari metodologiji OZN¹ na naslednje namene:

1. Hrana, kot npr. kruh in žito, meso, riba, mleko, sir, jajca, olje in druge maščobe, sadje in zelenjava, sladkor, kava, čaj, kakao itd.
2. Pijače, tako brezalkoholne kot alkoholne
3. Tobak, npr. cigare, cigarete itd.
4. Obleka, obutev in druge osebne dobrine kot npr. dežniki, ure, dragocenosti itd.
5. Najemnina in vodarina
6. Kurjava in razsvetljava
7. Pohištvo, drugi inventar in gospodinjstva oprema, kamor spadajo med drugim tudi klavir, zavese, šivalni stroji, hladilniki, televizijski aparati, steklenina itd.
8. Gospodinjstva opravila, kamor spadajo plače gospodinjstva pomočnice, čistilni material, popravilo pohištva, čevljev in obleke itd.
9. Osebna nega in zdravstvene storitve, kamor spadajo npr. toaletni predmeti, frizerske storitve, storitve zdravnikov itd.
10. Promet in zveze, kamor spada uporaba avtomobilov, motorjev in biciklov, storitve javnih prevoznih podjetij, pošte in telekomunikacij itd.
11. Oddih in zabava, npr gledališče, kino, obisk restavracij in hotelov, knjige, časopisi itd.
12. Razne storitve, npr. tudi storitve šol itd.

¹ United Nations. *Studies in Methods*. Series F, No.8, str. 27.

Ker so bili že od nekdaj prejemki in izdatki gospodinjstev predmet statističnih raziskovanj, ni nič čudnega, da je že v 19. stoletju prišlo do spoznanj, ki so bila označena kot *Engelovi zakoni*:

1. Odstotni delež izdatkov za hrano pada, če prejemki rastejo.
2. Odstotni delež izdatkov za obleko in obutev je neodvisen od zneska prejemkov.
3. Odstotni delež izdatkov za stanovanje, kurjavo in razsvetljava je neodvisen od zneska prejemkov.
4. Odstotni delež izdatkov za razne namene (razvedrilo, higieno, osebne storitve itd.) raste, če prejemki rastejo.

Kasnejše raziskave in tudi raziskave pri nas so vedno jasno potrdile predvsem prvi zakon, po katerem je odstotek udeležbe izdatkov za hrano, pijačo in tobak tem višji, čim manjši so prejemki v gospodinjstvu, kakor tudi četrti zakon, po katerem je odstotek udeležbe izdatkov za kulturo, prosveto in drugo tem višji, čim večji so prejemki v gospodinjstvu. To ustreza vrstnem redu nujnosti pri zadovoljevanju neposrednih potreb ljudi. Zato ni nič čudnega, če se v primeru povečanja prejemkov gospodinjstva ob drugih nespremenjenih okoliščinah ali povečanja prejemkov, ki odpadejo na člana gospodinjstva, ne pojavlja v enakem odstotku povečanje izdatkov za različne skupine namenov. Ob povečanih prejemkih in ob drugih nespremenjenih okoliščinah člani gospodinjstva ne povečajo obseg prehranjevanja, čeprav ga morda kakovostno izboljšujejo. Še najhitreje pride do sprememb v dotedanjem načinu življenja s tem, da prihaja do nakupa novih tehničnih pripomočkov in drugih *predmetov dolgoročne rabe*. Te lahko gospodinjstvo v načelu sicer pridobiva na različne načine: a) da se odreče njihovi uporabi, dokler ne prihrani dovolj denarja za njihov nakup; b) da za njihovo uporabo plačuje najemnino, kar je skorajda normalen začetni način v primeru stanovanja; c) da si izposodi denar in kupi predmete dolgoročne rabe s posojilom, ki ga nato postopno odplačuje. Če namerava gospodinjstvo priti do predmetov dolgoročne rabe z *denarnimi prihranki*, mora za ta namen dalj časa izločevati del svojih prejemkov. Pri nakupu nato uporabi takšne denarne prihranke, zato ni nikomur nič dolžno; s svojimi prihodnjimi prejemki pa poljubno razpolaga. Če gospodinjstvo nasprotno pride do predmetov dolgoročne rabe s pomočjo *posojila*, pri tem ni potreben nikak predhodni napor. Pač pa mora od svojih prihodnjih prejemkov določen čas izločevati del za odplačilo posojila in za obresti; ta del se pravzaprav pojavlja kot posebna naknadna oblika obveznega varčevanja.

Ko so v okviru gospodinjstva na takšen ali drugačen način zagotovljene neposredne potrebe, povezane z najrazličnejšimi normalnimi nakupi, se začno razvijati nove potrebe in z njimi povezani nenormalni nakupi. Največkrat pa kar čedalje večje kopičenje *rezerv denarja* in njegovo *naložbenje* (investiranje) celo na načine, ki niso povezani z zadovoljevanjem neposrednih potreb. Res pa nekateri ljudje uživajo v zavesti povečevanja svojega premoženja, čeprav ne znajo pojasniti, v čem vidijo pri tem svoje neposredne potrebe in njihovo zadovoljevanje.

2.7 PREMOŽENJE ALI SREDSTVA V GOSPODINJSTVU TER NJIHOVO KRITJE

Pri dosedanjem pojasnjevanju zadovoljevanja neposrednih potreb ljudi v okviru gospodinjstva smo se že večkrat srečevali z dejstvom, da pri tem ni mogoče računati samo s *procesom* in kategorijami, ki nastopajo pri njem in povzročajo potroške in stroške, temveč tudi s *stanjem* nekaterih kategorij, ki sicer nastopajo pri njem, npr. v vlogi obstojnih stvari ali zalog porabnih stvari, kakor tudi s stanjem denarja, ki omogoča kasnejše izdatke v zvezi s pridobitvijo tistih prvin procesa porabljanja, ki omogočajo zadovoljevanje neposrednih potreb. Tako pridemo do razumevanja statično opredeljene sintetične kategorije premoženja ali sredstev v gospodinjstvu. *Sredstva* so stvari, pravice in denar, s katerimi premoženjskopravno razpolagajo člani gospodinjstva v proučevanem trenutku in so zato lahko v nadaljevanju označena kot sredstva gospodinjstva. Označujemo jih lahko tudi kot premoženje gospodinjstva v takšnem trenutku. Gre za vse, kar je v lasti gospodinjstva ali bolje, članov gospodinjstva, in sicer ne glede na to, ali so v tej zvezi še komu kaj dolžni ali imamo nasprotno opravka že z njihovim čistim premoženjem.

Premoženje ali sredstva gospodinjstva v obliki stvari je mogoče razčleniti na obstojne in porabne stvari.

Obstojne stvari zajemajo:

- Aa) zemljišča;
- Ab) stanovanjske zgradbe ali stanovanja;
- Ac) stanovanjsko in drugo opremo, ki obsega gospodinjstvene stroje, naprave, orodje, prevozna sredstva in inventar, vključno knjižnico, umetništvo in druge zbirke;
- Ač) obleko, obutev, osebno in drugo perilo, nakit in druge obstojne stvari za osebno uporabo;

- Ad) dolgoletne nasade;
- Ae) živali.

Porabne stvari pa zajemajo:

- Ba) zalogo hrane, pijač in tobaka;
- Bb) zalogo goriva in podobnega materiala;
- Bc) zalogo zdravil in higienskega materiala;
- Bč) zalogo pisarniškega in drugega materiala.

Nepremičnine zajemajo postavke pod Aa in Ab), ostalo so *premičnine*.

Da bi lahko vse takšne postavke seštevali, morajo biti izražene v denarni merski enoti. *Obstojne stvari* so sestavni del premoženja ali sredstev gospodinjstva po svoji *neodpisani vrednosti*, medtem ko se cenovni izraz njihovih potroškov, imenovan *amortizacija*, pojavlja med *stroški*. Le zemljišča, umetnine in nekatere zbirke praviloma ne izgubljajo svoje začetne vrednosti, čeprav trajno nastopajo kot prvine procesa porabljanja v okviru gospodinjstva in omogočajo zadovoljevanje določenih neposrednih potreb v njem. Kako vse druge obstojne stvari izgubljajo svojo začetno vrednost, ki se nato pojavlja med stroški, je v marsičem zadeva svobodne presoje. Mnogokrat so pri proučevanju med obstojnimi stvarmi upoštevana le zemljišča, stanovanjske zgradbe ali stanovanja in morda še kaka izbrana oprema, nakar je vrednost *nabave* vseh drugačnih obstojnih stvari obravnavana že kot *strošek*. Vendar je koristno razlikovati praktično poenostavitev od teoretično čistega modela pri proučevanju.

Medtem ko obstojne stvari kot sestavni deli premoženja ali sredstev gospodinjstva nastopajo v vlogi prvin pri tamkajšnjem procesu porabljanja, ki vodi do zadovoljevanja potreb, je zadeva v pogledu *porabnih stvari* nekoliko drugačna. Dokler so te še sestavni del premoženja ali sredstev v proučevanem gospodinjstvu, še ne nastopajo v vlogi prvin pri tamkajšnjem procesu porabljanja, ki vodi do zadovoljevanja neposrednih potreb, temveč čakajo na takšno svojo vlogo. Ko začno v njem nastopati, pa prenehajo obstajati v svoji prvotni obliki, torej jih ni več mogoče voditi kot sestavne dele premoženja ali sredstev. Zaloga porabnih stvari je v okviru premoženja ali sredstev gospodinjstva prikazana po *nabavni vrednosti*, ko začno te stvari nastopati v svoji vlogi, pa njihova nabavna vrednost takoj in v celoti preide med *stroške* gospodinjstva. Pri nekaterih proučevanjih obstaja poenostavljena domneva, da zaloge porabnih stvari v okviru gospodinjstva niso bistvene, kar pomeni, da je njihova nabavna vrednost že takoj upoštevana med stro-

ški gospodinjstva. Spet pa je koristno razlikovati praktično poenostavitev od teoretično čistega modela pri proučevanju.

Ko obravnavamo stvari kot sestavni del premoženja ali sredstev gospodinjstva, moramo paziti na dvojce: da so res last kakega člana tega gospodinjstva in da niso prikazane po višji vrednosti, kot obstaja zanje na trgu. Kolikor bi zanemarili ti dve zahtevi, bi utegnili imeti opravka tudi zgolj z navideznim premoženjem ali sredstvi gospodinjstva. Stalni dvig cen v razmerah inflacije sicer spreminja vrednostne izraze, vendar ga pri naših razglabljanjih lahko zanemarjamo, ker mislimo na dejanske in ne nazivne (nominalne) zneske.

Drugo večjo skupino premoženja ali sredstev sestavljajo *pravice*. Z njimi razumemo zlasti sprotne terjatve in finančne naložbe.

Sprotne terjatve zajemajo:

- Ca) terjatve v zvezi z zaslužki, ki še niso privedli do prejemkov;
- Cb) terjatve v zvezi s prodanimi stvarmi iz okvira premoženja ali sredstev, ki še niso privedle do prejemkov;
- Cč) terjatve v zvezi z obrestmi in udeležbami v dobičku drugih finančnih naložb, ki še niso privedle do prejemkov;
- Cd) terjatve v zvezi z vračili danih posojil, ki so že zapadla, a še niso povzročila prejemkov;
- Ce) terjatve v zvezi s prodanimi vrednostnicami ali drugimi finančnimi naložbami, ki še niso povzročile prejemkov;
- Cf) terjatve v zvezi s predujmi, danimi za stvari in storitve, ki so potrebne kot prvine procesa porabljanja v okviru gospodinjstva, a še niso bile sprejete;
- Cg) terjatve v zvezi s preplačili in druge terjatve.

Finančne naložbe pa zajemajo:

- Ča) dana posojila;
- Čb) kupljene vrednostnice in druge oblike finančnih naložb zunaj danih posojil.

Medtem ko se sprotne terjatve hitro pretvorijo v denar, so finančne naložbe lahko dolgoročne (npr. obveznice) ali celo trajnega značaja (npr. delnice). Njihov glavni namen je v pridobivanju obresti ali udeležb v dobičku. Med terjatvami pa takrat, kadar proučujemo gospodinjstvo kot celoto, ne more biti takšnih iz medsebojnih razmerij med njegovimi člani, temveč so lahko le takšne, ki se nanašajo na nekoga iz okolja, v katerem obstaja gospodinjstvo.

Tudi pravice so izkazane v okviru premoženja ali sredstev gospodinjstva zgolj s tistim zneskom, ki ga je mogoče pričakovati v denarni obliki, kadar bodo prenehale. V nasprotnem primeru bi se iz tega naslova spet utegnilo pojaviti le navidezno premoženje ali navidezna sredstva.

Tretjo večjo skupino premoženja ali sredstev sestavlja *denar*. Ta je v načelu lahko:

- Da) denar v blagajni gospodinjstva ali v denarnicah njegovih članov;
- Db) denar na računih v bankah ali pri drugih.

Prvine procesa porabljanja, o katerih je bil govor v točki 2.2., ni mogoče preprosto primerjati s *premoženjem* ali *sredstvi*, o čemer je govor sedaj. Med prvinami procesa porabljanja so bile naštete stvari, storitve in ljudje, med premoženjem ali sredstvi pa stvari, pravice in denar. Storitve in ljudje kot prvine procesa porabljanja niso sestavni deli premoženja ali sredstev, denar kot sestavni del premoženja ali sredstev pa ni prvina procesa porabljanja, razumljenega kot procesa zadovoljevanja neposrednih potreb članov gospodinjstva. Stanje denarja kot takšnega je le v izjemnih primerih pri kakem človeku mogoče povezovati s psihološkim občutkom zadovoljevanja njegovih neposrednih potreb v proučevanem trenutku. Razlika med stvarmi kot prvinami procesa porabljanja in stvarmi kot sestavnim delom premoženja ali sredstev pa je v tem, da so prve upoštevane z njihovim nastopanjem v proučevanem obdobju, ko jim ustreza tedaj izgubljena vrednost, in druge z njihovim nastopanjem v proučevanem trenutku, ko jim ustreza tedanja neodpisana vrednost; prvo in drugo se seveda izključuje.

Do sedaj smo v zvezi s premoženjem ali sredstvi gospodinjstva odgovarjali na vprašanje »kaj«? Sedaj pa moramo še na vprašanje »od kod«?. V tem primeru pridemo najprej do razumevanja *dolgov* do drugih zunaj samega gospodinjstva. Kot viri premoženja ali sredstev gospodinjstva se v takšnem primeru pojavljajo druge pravne in fizične osebe, do katerih ima proučevano gospodinjstvo oziroma njegovi člani obveznosti.

Obveznosti ali dolgove lahko razčlenimo na dve skupini: na sprotne obveznosti in na obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih.

Sprotne obveznosti zajemajo predvsem:

- Ea) obveznosti v zvezi z dobljenimi predujmi za še neopravljeno delo, za katero potem, ko je opravljeno, pripada zaslužek;

- Eb) obveznosti v zvezi s stvarmi in storitvami, ki so potrebne kot prvine procesa porabljanja v okviru gospodinjstva, a so kot takšne že bile kupljene, čeprav še ne plačane;
- Ec) obveznosti v zvezi z obrestmi od dobljenih posojil, ki še niso bile poravnane;
- Eč) obveznosti v zvezi z vračili danih posojil, ki so že zapadla, a še niso vodila do izdatkov;
- Ed) obveznosti v zvezi s kupljenimi vrednostnicami ali drugimi finančnimi naložbami, ki še niso bile plačane;
- Ee) obveznosti v zvezi s prispevki in davki, ki so že bili obračunani, a še ne plačani;
- Ef) obveznosti v zvezi s prejetimi preplačili in druge obveznosti.

Obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih pa zajemajo v glavnem:

- Fa) prejeta posojila

Med obveznostmi takrat, kadar proučujemo gospodinjstvo kot celoto, ne more biti takšnih iz medsebojnih razmerij med njegovimi člani, temveč le takšne, ki se nanašajo na nekoga iz okolja, v katerem obstaja gospodinjstvo. Obveznosti ne smejo biti izkazane v manjšem znesku, kot ga je treba plačati, kadar zapadejo v plačilo. Po njihovi zapadlosti pa razlikujemo takojšnje, kratkoročne in dolgoročne obveznosti.

Obveznosti do drugih pravnih in fizičnih oseb kot virov premoženja ali sredstev gospodinjstva so praviloma manjše od same celote *sredstev* (premoženja), saj v nasprotnem primeru ne bi nihče bil pripravljen dajati članom takšnega gospodinjstva kaj na up. Razlika med večjo celoto premoženja ali vseh sredstev gospodinjstva po tej strani ter celoto obveznosti gospodinjstva do drugih po drugi strani pa pove, kolikšno je *čisto premoženje gospodinjstva*. Če premoženje gospodinjstva zaradi primerjave z istovrstnimi kategorijami v podjetjih imenujemo sredstva gospodinjstva, lahko tudi čisto premoženje gospodinjstva ob podobni primerjavi imenujemo *gospodinjski kapital*, čeprav njegova naloga ni v skrbi za trajno povečevanje in niti ne za trajno ohranjanje, temveč le v zagotavljanju neposrednih potreb članov gospodinjstva. Zato je ob primerjavi z zavodi ali drugimi porabljalnimi enotami boljše poimenovanje v *gospodinjski sklad*. Očitno je po svojem nastanku nabrani *prihranek* v gospodinjstvu, to je neporabljeni *presežek prihodkov nad odhodki* gospodinjstva do proučevanega trenutka. Pri tem ni nujno, da so prihranek dosegli obstoječi člani gospodinjstva; lahko so ga tudi pretekli člani, ki jih ni več.

Vse do sedaj obravnavane kategorije moremo spet prikazati v bilančni obliki. Ker so izražene v denarni merski enoti, je tudi bilanca na obeh straneh po vključenem saldu uravnovešena.

Bilanca stanja premoženja (sredstev) gospodinjstva in obveznosti do njegovih virov na določen dan

Premoženje (sredstva)	Obveznosti do virov premoženja (sredstev)
Stvari: obstojne stvari (po neodpisani vrednosti) porabne stvari (po nabavni vrednosti)	Dolgovi: sprotne obveznosti obveznosti iz naslova prejetih posojil
Pravice: sprotne terjatve finančne naložbe	Saldo: Gospodinjski sklad ali čisto premoženje gospodinjstva
Denar	

Kadar imamo pred očmi premoženje (sredstva) gospodinjstva ter obveznosti v zvezi z njim, je treba pri *gospodarjenju* razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako povečati *premoženje (sredstva)* gospodinjstva, če upoštevamo pri tem možnosti, ki jih daje obstoječi zaslužek?
2. Do katere mere je mogoče povečati premoženje (sredstva) gospodinjstva s pomočjo *dolgov* in kakšne bi morale biti obveznosti do drugih fizičnih in pravnih oseb, da ne bi njihova poravnava ob zapadlosti otežkočala sprotno zadovoljevanje neposrednih potreb v gospodinjstvu?
3. Kakšna naj bo *sestava premoženja (sredstev)* gospodinjstva, da bi tudi v dolgem roku pripomogla največ k zadovoljevanju neposrednih potreb v njem?

Če naj se oplojujejo tista sredstva gospodinjstva, ki naj bi kot *naložbe* posebne vrste prispevale k boljšem zadovoljevanju neposrednih potreb v gospodinjstvu, je gotovo med kazalniki gospodarjenja v gospodinjstvu koristno upoštevati tudi ***indeks povečanja vrednosti naložbe gospodinjstva:***

$$\frac{\text{dosežena vrednost stvarne ali finančne naložbe gospodinjstva}}{\text{prvotni znesek stvarne ali finančne naložbe gospodinjstva}}$$

ali pri sprotnem pobiranju *plodov* naložbe **koeficient donosnosti finančne naložbe gospodinjstva**:

$$\frac{\text{dobljene obresti in udeležbe v dobičku iz finančne naložbe gospodinjstva}}{\text{finančna naložba gospodinjstva}}$$

Pri presojanju življenjske ravni v okviru gospodinjstva se utegne pojaviti kot zanimiv še **koeficient opremljenosti s premoženjem (sredstvi) v gospodinjstvu**:

$$\frac{\text{povprečno stanje premoženja (sredstev) gospodinjstva v obdobju}}{\text{povprečno število članov gospodinjstva v obdobju}}$$

ali **koeficient opremljenosti s čistim premoženjem v gospodinjstvu (gospodinj-skim skladom)**:

$$\frac{\text{povprečno stanje čistega premoženja v gospodinjstvu (gospodinj-skega sklada) v obdobju}}{\text{povprečno število članov gospodinjstva v obdobju}}$$

Če bi se pri posameznih *obstoynih stvarih* opirali na naturalne enote mere pa bi bil zanimiv tudi **koeficient opremljenosti z obstojnimi stvarmi določene vrste v gospodinjstvu**, to je:

$$\frac{\text{povprečno stanje obstojnih stvari določene vrste v gospodinjstvu v obravnavanem obdobju}}{\text{povprečno število članov gospodinjstva v obravnavanem obdobju}}$$

2.8 PRIHODKI IN ODHODKI GOSPODINJSTVA

Do sedaj smo pri proučevanju *procesa porabljanja* v gospodinjstvu, povezanega z zadovoljevanjem neposrednih potreb njegovih članov, prišli do razumevanja *stroškov* gospodinjstva. Nato smo pri proučevanju denarnih tokov v gospodinjstvu prišli do razumevanja *izdatkov*, povezanih s prvinami, ki nastopajo v procesu porabljanja v gospodinjstvu. Končno smo pri proučevanju *stanja prvin*, ki nastopajo v procesu porabljanja v gospodinjstvu ali čakajo na to ali ustvarjajo zgolj možnosti za njihovo pridobivanje, prišli do razumevanja *premoženja* ali *sredstev* gospodinjstva. Hkrati smo opozorili, da je lahko obstoj premoženja ali sredstev vezan vsaj na začasno prisotnost *dolgov*, medtem ko le saldo predstavlja *čisto premoženje* gospodinjstva ali preprosto *gospodinj-ski sklad*. Če želimo sedaj pojasniti nastajanje gospodinj-skega sklada, pa ne moremo mimo proučevanja *prihod-*

kov in *odhodkov* gospodinjstva, ki se pojavljajo v vsakem obdobju posebej. Gre za *gospodarske tokove*, kjer navsezadnje prihodki vplivajo na povečanje gospodinjanskega sklada, odhodki pa na njegovo zmanjšanje, čeprav je vmes treba vključiti še marsikaj. V vsakem primeru gre za precejšnjo razliko od *finančnih tokov*, kjer prejemi povečujejo stanje denarja, izdatki pa zmanjšujejo stanje denarja v gospodinjstvu.

Prihodke gospodinjstva sestavljajo *dohodki* njegovih članov. Vsaj en član gospodinjstva je praviloma vključen v kako organizacijo, bodisi podjetje, zavod ali kakšno drugo organizacijo, lahko tudi svojo lastno pridobitno dejavnost, kjer s svojim delom pridobiva zaslužek kot dohodek, ki je z zornega kota gospodinjstva prihodek iz opravljenega dela zunaj samega gospodinjstva. Kot prihodek iz opravljenega dela očitno šteje tudi dobljeni avtorski honorar ali občasni honorar za delo po raznih pogodbah. V tej zvezi smo v točki 2.5. že govorili o *prejemkih*. Vendar živi razlika med prejemi in dohodki iz tega naslova že v preprosti »kmečki logiki«, kjer se pojavlja npr. običajni stavek: »Sem že zaslužil, le plačali mi še niso«. Na razliko med prejemi in dohodki posameznika nakazuje tudi stavek: »Nič nisem zaslužil, moral si bom izposoditi denar«. V prvem primeru nekdo računa z dohodki, ker je delo že opravil, medtem ko do prejema še ni prišel. V drugem primeru se nekdo zaveda, da nima nikakega *dohodka*, medtem ko bo prišel do *denarja*, ki je potreben za nakup najnujnejših življenjskih potrebščin, s *posojilom*. Zaslužek je vedno opredeljen s kosmatim zneskom, ki vključuje dajatve; ti so večinoma res že odtegnjeni ob izplačilu, deloma so pa kasneje obračunani po preteku leta, če prekorači celota zaslužkov določeno vsoto. Za razumevanje *prejemkov* so pomembni le *čisti zneski zaslužkov* brez v začetku odtegnjenih davkov. Nasprotno do prave predstave o *dohodkih* posameznika in nato do *prihodkov* v gospodinjstvu pridemo le, če jih obravnavamo v *kosmatem znesku*, medtem ko so dajatve dejansko povezane s pavšalnim in solidarnostnim financiranjem storitev družbenih dejavnosti, ki so jih nato prav tako deležni člani vsakega gospodinjstva.

Toda dohodki posameznika iz opravljenega dela niso edini temeljni prihodki gospodinjstva. Ne smemo pozabiti na dohodke posameznika iz pokojnin, raznih podpor in drugih razlogov.

V gospodinjstvu se lahko v zvezi z njegovimi *finančnimi naložbami* pojavljajo tudi *finančni prihodki*. Spomniti kaže samo na obresti od danih posojil ali na udeležbe v dobičku v zvezi s kupljenimi delnicami. Niti ne smemo pozabiti na presežek prodajne vrednosti nad nabavno vrednostjo ali neod-

pisano vrednostjo stvarnih in finančnih naložb gospodinjstva v trenutku, ko so prodane.

Ponovno kaže opozoriti na razliko med *prihodki* gospodinjstva in *prejemki* gospodinjstva, pri čemer so bili prejemki gospodinjstva že obravnavani v točki 2.5. Res so prihodki gospodinjstva navadno gospodarsko povezani s prejemki gospodinjstva, toda do takšne povezave ne prihaja neizbežno v istem obdobju. Lahko se prihodki pojavijo pred prejemki, če npr. nekdo v prvem mesecu nekaj napravi, v drugem pa šele za napravljeno prejme plačilo. Lahko so prihodki sočasni s prejemki, če npr. prejme plačilo takoj, ko nekaj napravi. Lahko se prihodki pojavijo kasneje kot prejemki, če npr. prejme predujem za nekaj, kar bo napravil šele kasneje. Toda lahko obstajajo tudi prihodki, ki sploh niso gospodarsko povezani s prejemki, npr. če nekdo dobi podporo v obliki živil ali oblačil. Prav tako lahko obstajajo prejemki, ki niso gospodarsko povezani s prihodki, npr. če dobi posojilo ali če proda kako stvar iz okvira svojega premoženja.

Kljub vsemu celovito razumevanje *prihodkov* v gospodinjstvu ni nujno enako seštevkam *dohodkov*, s katerimi računajo njegovi člani, čeprav pri tem zanemarjamo njihovo prelivanje v okviru gospodinjstva. Pomisliti je samo treba na nekatere stroške v gospodinjstvu, ki pogojujejo ustvarjanje tamkajšnjih prihodkov in niso v ničemer povezani s tamkajšnjim normalnim zadovoljevanjem neposrednih potreb. Če se nekdo zaradi oddaljenosti svojega prebivališča vozi na delo in mu strošek prevoza sploh ni povrnjen ali vsaj ni povrnjen v celoti, mu takšen strošek gotovo ni mogoče povezovati z njegovim zadovoljevanjem neposrednih potreb, npr. po razvedrilu s prevozom, temveč je v njem treba videti pogoj za pridobivanje zaslužka. Imamo torej najprej opravka s pokrivanjem stroška in šele nato z dohodkom. Še bolj je zadeva očitna v primeru avtorskega honorarja. Tu že sami predpisi priznavajo, da del avtorskega honorarja pokriva stroške, ki so povezani z nastajanjem avtorskega dela. O dohodku avtorja in nato o prihodku gospodinjstva, ki mu avtor pripada, moremo govoriti šele potem, ko so takšni stroški že pokriti. Isto velja v primeru zaslužkov po pogodbah o delu. Da bi strojepiska lahko opravila svoje delo po pogodbi na svojem stroju, mora najprej stroj imeti; amortizacija stroja, vrednost porabljenega papirja itd., so nato spet odbitne postavke od ustreznih prihodkov, da pridemo do njenega dohodka. Tako je tudi v okviru gospodinjstva treba razlikovati med seštevkom vseh prihodkov in dohodkov njegovi članov. Če proučujemo gospodinjstvo le na podlagi prečiščenih podatkov, bi morali na strani stroškov izločiti vse postavke, ki so povezane s pridobivanjem dohodkov

njegovih članov; na strani prihodkov bi lahko ostal v takšnih primerih le presežek pri povračilu nad takšnimi stroški, na strani stroškov oziroma odhodkov pa primanjkljaj pri takšnem povračilu.

Ko smo tako ugotovili razliko med seštevkom vseh dohodkov članov gospodinjstva in prihodkom gospodinjstva, moramo ponovno opozoriti na dajatve, ki jih iz raznih naslovov dajejo člani tega gospodinjstva in s tem štejejo kot odhodki v gospodinjstvu. *Prispevki* omogočajo zadovoljevanje tako imenovanih *skupnih potreb*, *davki* pa zadovoljevanje tako imenovanih *splošnih družbenih potreb*; vse te potrebe se nato zadovoljujejo zunaj posameznega gospodinjstva, čeprav je gospodinjstvo prispevalo k njihovem financiranju. Res je manj potreb te vrste zadovoljenih v okviru posameznega gospodinjstva, če je bolj razvito njihovo zadovoljevanje zunaj njega. Pomisliti je treba samo na izobraževanje in zdravstvo. Gotovo se pri zadovoljevanju takšnih potreb srečujemo z drugačnimi problemi v primeru, ko ni splošnega zdravstvenega zavarovanja in je treba neposredno kriti stroške zdravstvenih storitev in bolnic, ali v primeru, ko takšni stroški ob svojem nastanku neposredno ne bremenijo gospodinjstva, ker je to že sproti dajalo prispevke za njihovo solidarnostno kritje. Prav tako se srečujemo z drugačnimi problemi, če je treba kriti stroške za šolanje otrok, ali nasprotno v primeru, ko so tudi ti stroški po solidarnostnem načelu pokriti s prispevki zunaj samega gospodinjstva. Potem ko je vzpostavljena določena ureditev dajatev, članom gospodinjstva ni več treba odločati o zadovoljevanju potreb zunaj gospodinjstva, ki je z njim povezano. Zato tudi v takšnih odhodkih vidijo zunanje pogoje za obstoj in delovanje gospodinjstva. Člani gospodinjstva odločajo le v okviru dohodka, ki jim ostane potem, ko so že pokriti prispevki in davki. Do prav podobnega sklepa pridemo v primeru, ko gospodinjstvo vstopa v kaka zavarovalna razmerja z zavarovalnico.

Nasprotje prihodkov so *odhodki*. Ti so v gospodinjstvu dejansko istovetni s *stroški*, saj se ne zadržujejo v kaki nedokončani proizvodnji ali zalogi proizvodov. Ponovno kaže poudariti, da odhodkov v obdobju ni mogoče enačiti s tedanjimi *izdatki* za pridobitev potrebnih prvin, o katerih je bil govor v točki 2.5., niti z *nabavno vrednostjo* teh prvin v obdobju, v katerem so bile pridobljene. Ravno v tem pogledu je mogoče zapaziti največ smiselnih napak pri običajnem izražanju. Vrednost kupljenih prvin še ne pomeni nujno odhodek in s tem zmanjšanje prihodkov, s katerimi v obdobju razpolaga posamezno gospodinjstvo. Nakup obstojnih stvari pomeni najprej *naložbo*, prav tako pomeni povečanje zalog porabnih stvari najprej *naložbo* in potemtakem ohranjanje *čistega premoženja* tega gospodinjstva v obliki, ki se

razlikuje od izhodiščnega denarja. Šele poraba teh dobrin pomeni porabo čistega premoženja. Odhodki v zvezi z zadovoljevanjem potreb v okviru gospodinjstva so potemtakem povezani s *porabo* kupljenih dobrin in ne z njihovim *nakupom*. Poraba vključuje pri obstojnih stvareh le njihovo *amortizacijo*, medtem ko je njihova neodpisana vrednost še v okviru premoženja tega gospodinjstva. Da je že po kmečki logiki treba razlikovati izdatke od odhodkov, ker so lahko povezani šele z naložbami, nakazuje tudi naslednji stavek: »Ves svoj denar je vtaknil v nakup hiše«. To pomeni, da je imel izdatke, nima nobenega denarja več, toda ima hišo. Če bi nasprotno denar porabil za pijačo, ga torej »zapil«, ne bi imel ničesar več, razen zadovoljenih potreb po pijači. Tisto, česar nima več, ustvarja odhodke, tisto, kar mu ostane, pa še ne šteje kot odhodek, temveč kot sestavni del njegovega premoženja.

Res so *odhodki* gospodinjstva praviloma gospodarsko povezani z *izdatki*, čeprav do takšne povezave ne prihaja neizbežno v istem obdobju. Lahko se odhodki (oziroma stroški) pojavijo pred izdatki, če npr. nekdo prej porabi kako stvar, kot jo je plačal. Lahko so odhodki (oziroma stroški) sočasni z izdatki, če npr. takoj plača kako dobrino, ko jo nabavi in porabi. Lahko se odhodki (oziroma stroški) pojavijo kasneje kot izdatki, če npr. kupi stanovanje, ki se nato amortizira, denimo, 100 let. Toda lahko obstajajo tudi odhodki (oziroma stroški), ki niso gospodarsko povezani z izdatki, npr. če je dobil kot poklon, v dar sod vina, ki ga nato prazni, a je prvotno povečanje premoženja štel kot prihodek, zaradi česar mora tudi njegovo zmanjšanje šteti kot odhodek. Prav tako lahko obstajajo izdatki, ki niso gospodarsko povezani z odhodki (oziroma stroški), če npr. vrne posojilo ali če kupi in plača parcelo, katere vrednost se nato ne amortizira.

Glede na *skupine potreb*, s katerimi so povezani, lahko odhodke gospodinjstva razčlenjujemo najprej npr. na:

- Aa) odhodke (oziroma stroške) v zvezi s stanovanjem, stanovanjsko opremo, kurjavo, vodo in higieno;
- Ab) odhodke (oziroma stroške) v zvezi s hrano, pijačo in tobakom;
- Ac) odhodke (oziroma stroške) v zvezi z obleko in obutvijo;
- Ač) odhodke (oziroma stroške) v zvezi s kulturo, prosveto, zdravstvom, razvedrilom in druge stroške.

Takšne skupine potreb omogočajo zadovoljevati različne *prvine procesa porabljanja* v okviru gospodinjstva. Če bi sedaj odhodke razčlenili glede na prvine procesa porabljanja, pa bi prišli do pregleda, ki nam je poznan že iz točke 2.3.:

- Ba) odhodki (oziroma stroški) v zvezi z nastopanjem obstojnih stvari za zadovoljevanje neposrednih potreb v gospodinjstvu
- Bb) odhodki (oziroma stroški) v zvezi z nastopanjem porabnih stvari za zadovoljevanje neposrednih potreb v gospodinjstvu
- Bc) odhodki (oziroma stroški) v zvezi z nastopanjem storitev drugih za zadovoljevanje neposrednih potreb v gospodinjstvu
- Bč) odhodki (oziroma stroški) v zvezi z opravljenim delom drugih ljudi v okviru gospodinjstva za zadovoljevanje neposrednih potreb v njem.

O tem je bil govor že v točki 2.3. Na tem mestu naj samo še opozorim, da bi vsako ovrednotenje lastnega dela (in dela drugih ljudi v okviru gospodinjstva), ki ga opravijo člani gospodinjstva za zadovoljevanje neposrednih potreb v okviru gospodinjstva, moralo pomeniti ne samo pojav odhodkov (oziroma stroškov), temveč tudi pojav doračunanih prihodkov od dela, ki ne izvirajo iz okolja, v katerem proučevano gospodinjstvo obstaja. Takšen postopek bi bistveno olajšal spoznanje, zakaj nižji osebni dohodek nekvalificiranega delavca v njegovem gospodinjstvu ob drugih nespremenjenih okoliščinah še ne povzroča nižjo življenjsko raven kot visoki osebni dohodek intelektualca - specialista v njegovem gospodinjstvu.

Po drugi strani *stroški* v zvezi z nastopanjem *obstojnih stvari* (pod Ba) nimajo vedno enakega značaja. Če so obstojne stvari last proučevanega gospodinjstva oziroma njegovih članov, se med stroški pojavlja *amortizacija* teh obstojnih stvari in stroški vzdrževanja. Če so nasprotno obstojne stvari last koga drugega, ki jih je samo dal v najem, se med stroški pojavlja le *najemnina* za te obstojne stvari. Zato ni nič čudnega, če pri nekaterih poenostavljenih proučevanjih gospodinjstev, ki so naslonjena kar na izdatke, med katerimi seveda ni amortizacije lastnih stanovanjskih prostorov, prisojajo uporabi lastnih stanovanjskih prostorov nekakšno najemnino, po drugi strani pa v enakem znesku povečujejo siceršnji dohodek s prisojenimi zneski, da bi tako izračunali nekakšne prihodke gospodinjstva za pokrivanje iz izdatkov izračunanih namišljenih stroškov. Brž ko želimo pojave v gospodinjstvih osvetliti v njihovi logični celoti, pa je bolje vpeljevati razumevanje amortizacije in vpliv odhodkov (oziroma stroškov) na čisto premoženje gospodinjstva.

Če sedaj odhodke razčlenimo še glede na njihov *obračun*, pridemo do naslednjih skupin:

- Ca) odhodki (oziroma stroški) za material v zvezi z zadovoljevanjem neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;

- Cb) odhodki (oziroma stroški) za storitve v zvezi z zadovoljevanjem neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;
- Cc) odhodki (oziroma stroški) za delo v zvezi z zadovoljevanjem neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;
- Cč) odhodki (oziroma stroški) amortizacije v zvezi z zadovoljevanjem neposrednih potreb v okviru gospodinjstva;
- Cd) odhodki (oziroma stroški) v zvezi z dajatvami za zadovoljevanje potreb zunaj gospodinjstva.

V zvezi z zadnjo postavko kaže opozoriti na njeno razliko v primerjavi s posebej označenimi izdatki za dajatve, ki so bili obravnavani v točki 2.5. Med *odhodki* je vedno treba upoštevati celotni znesek dajatev, med *izdatki* pa le tisti njihov del, ki ni bil prvotno članom gospodinjstva že odtegnjen in je za toliko zmanjšal prejemke v primerjavi z njihovimi dohodki, ki sedaj štejejo kot prihodki gospodinjstva. Seveda pa je del dajatev, ki so navedene med odhodki kakega obdobja, treba plačati kasneje, kar pomeni, da bodo povzročili izdatke šele v naslednjem obdobju. Obračunane davke za neko koledarsko leto je namreč treba vključiti v bilanco prihodkov in odhodkov ne glede na to, da bodo plačani šele v naslednjem letu. Do trenutka plačila ima gospodinjstvo iz tega naslova obveznost.

Sicer se tudi *odhodki* (oziroma *stroški*) za material v proučevanem obdobju ne pojavljajo nujno v enakem znesku kot tedanji izdatki v zvezi z istimi stvarmi. Če se odhodki (oziroma stroški) za material pojavljajo prej kot ustrezni izdatki, pomeni, da ima gospodinjstvo iz tega naslova do dobavitelja še obveznost. Če se odhodki (oziroma stroški) za material pojavljajo kasneje kot ustrezni izdatki, pa pomeni, da je pred porabo imelo gospodinjstvo kake že plačane stvari na zalogi ali pa da jih dobavitelj še ni dostavil, čeprav je že prejel denar in da ima gospodinjstvo iz tega naslova do njega terjatev.

Amortizacija, ki se pojavlja med odhodki (oziroma stroški) v proučevanem obdobju, pomeni v gospodinjstvu postopno izgubljanje vrednosti obstojnih stvari. Amortizacija ni nikak izdatek. Izdatek se je nasprotno pojavil, ko je bila obstojna stvar kupljena in plačana. V seznamu izdatkov se pojavljajo obstojne stvari potemtakem bistveno drugače kot v seznamu odhodkov.

Do sedaj smo pri odhodkih (stroških) še povsem zanemarili tiste, ki so povezani s financiranjem (finančnim vlaganjem) in naložbenjem (inve-

stiranjem). Če je bilo potrebno posojilo, da bi z njegovo pomočjo prišli do potrebnih dobrin v gospodinjstvu, se pojavljajo med odhodki obresti. Če je gospodinjstvo v obravnavanem obdobju prodalo kako svojo stvarno ali finančno naložbo po manjši prodajni ceni od njene nabavne ali neodpisane vrednosti, je za razliko prav tako treba obravnavati odhodke.

Če so prihodki gospodinjstva v določenem obdobju večji od vseh tedanjih odhodkov (stroškov), govorimo o *prihranku*. Prihraniti pomeni ne porabiti. Prihranek je potem tisto, kar ni bilo porabljeno, v našem primeru prihodki, medtem ko se sicer prihranki lahko pojavijo tudi v zvezi z denarjem. Prihraniti pomeni nekaj drugega kot *varčevati*, kar pomeni gospodarno uporabljati prihodke, dobrine ali denar. Prihranek prihodkov v določenem obračunskem obdobju povečuje *čisto premoženje* v gospodinjstvu, ki ga je mogoče označevati tudi kot *gospodinjski sklad*. Zamisliti si je pa mogoče tudi primer, ko so prihodki gospodinjstva v določenem obdobju manjši od tedanjih odhodkov. V takšnem primeru pomeni razlika zmanjšanje čistega premoženja v gospodinjstvu ali gospodinjskega sklada. Prišlo je do porabe preteklih prihrankov prihodkov. Lahko bi govorili tudi o zapravku kot o nasprotju prihranka.

Vse do sedaj obravnavane pojme moremo spet prikazati v bilančni obliki. Ker so izraženi vrednostno, je tudi bilanca z vključenimi saldi na obeh straneh uravnovešena:

Bilanca prihodkov in odhodkov gospodinjstva za obdobje.

Odhodki	Prihodki
Temeljni odhodki:	Temeljni prihodki:
za porabljeni material	iz dela
za porabljene storitve	iz pokojnin
za opravljeno delo	iz drugih naslovov
za amortizacijo	Finančni prihodki:
za dajatve	iz obresti za dana posojila
Finančni odhodki:	iz udeležb v dobičku pri drugih
za obresti pri dobljenih posojilih	finančnih naložbah
za primanjkljaj pri prodaji naložb	iz presežka pri prodaji naložb
Saldo:	Saldo:
prihranek za povečanje čistega	zapravek (zmanjšanje čistega
premoženja	premoženja)

2.9 VPLIVI NA ODHODKE (STROŠKE) V GOSPODINJSTVU

Na vprašanje zneska *odhodkov (stroškov)* gospodinjstva in njihove sestave ne vplivajo samo *prihodki* v istem obdobju, ampak še marsikaj drugega. Zanimivo je zlasti proučevati razlike med mladim gospodinjstvom, ki je bilo šele vzpostavljeno, zajema mlade člane in se postopno razvija, in starim gospodinjstvom, ki že dolgo obstaja, je sestavljeno iz starejših ljudi in je v postopnem odmiranju. V *mladem gospodinjstvu* so prihodki praviloma večji od odhodkov (stroškov). V njegovem okviru je treba v okviru prihodkov od dela skrbeti ne samo na sprotne nakupe in nato porabljanje hrane, pijač, oblek, obutve itd., temveč še za stanovanjsko opremo, avtomobil, kasneje celo za stanovanje, kar je vse povezano z nujnostjo prihrankov, ki zavzemajo nato pojavno obliko teh stvari, medtem ko je med odhodki (stroški) dosti kasneje le njihova amortizacija. Ko je vse to pridobljeno, pridejo do izraza še denarni prihranki za starejša leta. Drugače je v *starem gospodinjstvu*. Pri njem so prihodki iz pokojnine, ki je lahko tudi zelo majhna, celo zadostni, če omogočajo zgolj sprotne nakupe in nato porabljanje hrane, pijač, oblek, obutve itd., medtem ko kot prvine procesa porabljanja še vedno nastopa staro lastniško stanovanje, stanovanjska oprema, avtomobil itd., ki z amortizacijo vstopajo med odhodke (stroške) brez pokritja v sprotnih prihodkih. Medtem ko so v mladem gospodinjstvu v posameznem obdobju prihodki praviloma *večji* od odhodkov (stroškov) in omogočajo prek prihrankov povečanje čistega premoženja gospodinjstva, so v starem gospodinjstvu v posameznem obdobju prihodki lahko celo *manjši* od odhodkov (stroškov), kar nato z razliko zmanjšuje čisto premoženje. Enaki prihodki ob drugih nespremenjenih okoliščinah potemtakem še ne zagotavljajo enako *življenjsko raven* članov gospodinjstva, saj v mladem gospodinjstvu še niso na razpolago vse obstojne dobrine, ki s svojimi koristnimi lastnostmi omogočajo zadovoljevanje neposrednih potreb, medtem ko ima staro gospodinjstvo že vse obstojne stvari kot prvine procesa porabljanja v svojem okviru. Celo dosti manjši prihodki starega gospodinjstva ravno zaradi koristi že obstoječih obstojnih dobrin omogočajo večjo *življenjsko raven* kot bi jo bilo mogoče pričakovati glede na tedanje prihodke. Ta primer nas pa navaja še k razmišljanju, da *življenjsko raven* ne opredeljujejo toliko prihodki kot odhodki (stroški).

Glede na takšno spoznanje se nam poraja še vprašanje, kako prek odhodkov (stroškov), v katerih je zastopana tudi amortizacija, presoјati *življenjsko raven* članov gospodinjstva. Opozoriti kaže na to, da je treba razlikovati *življenjsko raven* od *življenjskega standarda*. Že po poročilu

posebne komisije OZN je treba govoriti o življenjski ravni v zvezi z dejanskimi življenjskimi pogoji ljudi, o življenjskem standardu pa v zvezi z željami ali pričakovanji ljudi, tj. v zvezi z življenjskimi pogoji, ki jih želijo doseči ali ponovno pridobiti ali za katere smatrajo, da jim posebno ustrezajo.² Življenjski standard, ki ga skušajo ljudje v okviru določenega gospodinjstva doseči, je pogojen tako z njihovo lastno preteklostjo kot s socialno-gospodarsko skupino, v okviru katere živijo. Takšen življenjski standard ne vpliva samo na razporeditev njihovih prihodkov na različne vrste stvari in storitev, temveč končno tudi na sam znesek prihodkov, ki ga ljudje hočejo doseči, na število otrok, ki jih želijo imeti itd. Življenjski standard, pojmovan kot življenjska raven, ki si jo ljudje resno želijo in se zanjo prizadevajo, je torej eden izmed dejavnikov, ki vplivajo na izbiro gospodinjstva med posameznimi prvinami za zadovoljevanje potreb, a tudi med odhodki (stroški) in prihranjevanjem prihodkov. Življenjske standarde neizogibno opredeljujejo stvari, za katere ljudje vedo, da so jih prijatelji in sosede nedavno kupili ali jih že dalje časa imajo, ali stvari, ki so jih ljudje že prej imeli v lastnih domovih. Vse to seveda vpliva na nakupe, oziroma kasneje na odhodke (stroške) gospodinjstva. Določen življenjski standard, ki si ga zastavljajo ljudje v določenem gospodinjstvu, ni pogojen toliko s samim zneskom prihodkov, kot s družbeno-gospodarskim okoljem in iz njega izvirajočim načinom življenja. Od tod določene razlike med ponašanjem delavskih, uslužbenskih in kmetijskih gospodinjstev ali med ponašanjem istovrstnih družin na različnih območjih ali obdobjih.

V tej zvezi se je koristno dotakniti vpliva *običajev* in *navad*, ki izhajajo iz stopnje kulturne razvitosti. Porabljanje v okviru gospodinjstev namreč v znatni meri določa dejstvo, da ljudje sledijo običajem svojega okolja in svojim lastnim navadam. Običaji so se razvili postopoma in jim ljudje sledijo, ne da bi bili običaji uzakonjeni. Običaji se razlikujejo od zakonov. Različne skupine ljudi imajo lahko različne običaje, medtem ko je zakonitost ista za vse ljudi v določeni državi. Razlikovati pa je treba tudi običaje od navad. Na običaje je treba gledati bolj kot na družbeni pojav, na navade pa bolj kot na individualni pojav. Običaje bi sicer lahko imenovali navade skupine ljudi, vendar so še nekaj več. Običaji imajo družbeno kakovost, družbeno sankcijo. Nekatere navade lahko sčasoma prerasejo v običaje, nekatere individualne navade pa stalno nasprotujejo običajem. Običaji skupine ljudi z

² Ujedinjene nacije. *Izveštaj o definiciji i merenju životnog nivoa sa međunarodnog gledišta*. SZSE Beograd 1954. Metodološki materijali 52, paragraf 3.

vzgojo oblikujejo navade vsake nove generacije in tako oblikovane navade nadaljujejo običaje.

Pri proučevanju ravnanja gospodinjestev so prihodki v dosedanjem pomenu največkrat zmanjšani z izločanjem raznih dajatev, nakar je pomemben kazalnik **koeficient povprečnega čistega dohodka na člana gospodinjestva**, ki na omejen način lahko pojasnjuje življenjsko raven v gospodinjestvu:

$$\frac{\text{čisti dohodek gospodinjestva v danem obdobju}}{\text{povprečno število članov gospodinjestva v danem obdobju}}$$

Njegova izrazna moč se lahko le neznatno poveča, če posamezne člane gospodinjestva glede na njihovo starost in druge značilnosti obravnavamo s pomočjo ekvivalentnih števil in tako izračunamo povprečni čisti dohodek na pogojno člansko enoto.

Po drugi strani je s širšega zornega kota ravnanje gospodinjestev usmerjeno bolj k vprašanju njihovega povpraševanja na trgu v odvisnosti od njihovega čistega dohodka. V tej zvezi se pojavljajo zamisli **koeficientov dohodkovne prožnosti povpraševanja**, ki so v načelu opredeljeni kot:

$$\frac{\text{odstotek spremembe povpraševanja po kaki dobrini}}{\text{odstotek spremembe čistega dohodka}}$$

Če se realni čisti dohodek ob drugih nespremenjenih okoliščinah poveča, se ne poveča z enakim odstotkom tudi povpraševanje po vseh stvareh in storitvah, ki v okviru gospodinjestva omogočajo zadovoljevanje neposrednih potreb njegovih članov. Povpraševanje po kruhu ali krompirju se v ničemer ne spremeni, kvečjemu se zmanjša na račun mesa in drugih živil, pri katerih se povpraševanje poveča z večjim odstotkom kot je odstotek povečanja čistega dohodka v gospodinjestvu. Z največjim odstotkom se pa seveda poveča povpraševanje po kulturnih in luksuznih dobrinah. Isto velja za prihranke v takšni ali drugačni obliki. Pojasnjevanje takšne gospodarske zakonitosti je zelo preprosto: najprej je treba zadovoljiti osnovne življenjske potrebe, s povečanim čistim dohodkom pa je mogoče preiti še k zadovoljevanju drugih potreb.

Pri *gospodarjenju* v okviru gospodinjestva moramo razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

- 1) Kako povečati *čisti dohodek* in s tem možnosti za zadovoljevanje potreb, ki so povezane z odhodki?

- 2) Kako v okviru danega čistega dohodka zagotoviti njegovo čim bolj racionalno *porabo* in s tem možnosti za zadovoljevanje potreb, ki so povezane z odhodki?
- 3) Kako z oblikovanjem *prihrankov* zagotoviti socialno stabilnost gospodinjstva?

Odgovor na vprašanje pod 1) je povezan z večjo uspešnostjo dela posameznega člana gospodinjstva in z vključitvijo več članov gospodinjstva v pridobivanje prihodkov. Odgovor na vprašanje pod 2) je povezan z razmišljanjem o možnih prihrankih. Rešitev vprašanja pod 3) pa ni enako pomembna v vseh gospodinjstvih ne glede na družbeno-gospodarsko okolje, v katerem obstajajo. Kadar je pomembna, pa že spet ni vseeno, kakšno obliko zavzemajo ti prihranki.

2.10 GIBANJE ČISTEGA PREMOŽENJA GOSPODINJSTVA

Do sedaj je bil o čistem premoženju gospodinjstva ali o nekakšnem gospodinjškem skladu govor le v zvezi s *prihranki* pri soočanju prihodkov in odhodkov (stroškov) gospodinjstva v proučevanem obdobju. Praktično se pojavlja hkrati s pridobivanjem obstojnih stvari, vzpostavljanjem zalog porabnih stvari in neporabljenim denarjem. Nato je bilo omenjeno, da se čisto premoženje gospodinjstva ali nekakšen gospodinjški sklad zmanjšuje zlasti pri starih gospodinjstvih zaradi tega, ker pri njih amortizacija obstojnih stvari še vedno vstopa med odhodke (stroške), medtem ko *prihodki* pokrivajo praktično v glavnem le *odhodke (stroške)* v zvezi s pridobivanjem in porabljanjem novih porabnih stvari in storitev. *Prejemki* starega gospodinjstva so v glavnem namenjeni le *izdatkom* za hrano, pijačo, obleke, obutev in druge sprotne potrebe, za kar navkljub zmanjšanemu obsegu zadoščajo. Toda na čisto premoženje gospodinjstva lahko bistveno vplivajo pojavi, ki sploh niso povezani s prihodki in odhodki gospodinjstva. Pomisliti je treba zlasti na *dediščine* in *darila* članom gospodinjstva, ki se lahko nanašajo na pomembne nepremičnine ali premičnine. Končno se čisto premoženje lahko spreminja še zaradi *prevrednotenja* stvari, pravic ali denarja, na katero se nanaša v danem trenutku. Tu ne gre več za vnašanje večje prodajne vrednosti od nabavne oziroma neodpisane vrednosti stvarnih ali finančnih naložb ob njihovi prodaji, temveč le za drugačno njihovo vrednotenje zaradi spremenjenih okoliščin v danem trenutku ne glede na prodajo. Na zmanjšanja čistega premoženja pa seveda vpliva tudi njegov prenos na druge, ki ne šteje preprosto kot odhodek (strošek).

Pojavi, ki povzročajo *spremembe* pri čistem premoženju gospodinjstva ali gospodinjškem skladu so:

- A. Premiki v čisto premoženje gospodinjstva:
- presežek prihodkov nad odhodki gospodinjstva v posameznem obdobju;
 - vrednost prejetih dediščin in daril;
 - razlika do višjega vrednotenja stanja stvari, pravic in denarja v gospodinjstvu.
- B. Premiki iz čistega premoženja gospodinjstva:
- presežek odhodkov nad prihodki gospodinjstva v posameznem obdobju;
 - razlika do nižjega vrednotenja stanja stvari, pravic in denarja v gospodinjstvu;
 - prenos čistega premoženja gospodinjstva na druga gospodinjstva, zlasti ob ukinitvi proučevanega gospodinjstva.

Če bi to prikazali v bilančni obliki, bi prišli do naslednjega pregleda:

Bilanca povečanja in zmanjšanja čistega premoženja gospodinjstva v obdobju

Zmanjšanje	Povečanje
Premiki iz čistega premoženja v obdobju: presežek odhodkov nad prihodki razlika do nižjega vrednotenja prenos na drug gospodinjstva Končno stanje čistega premoženja v obdobju	Začetno stanje čistega premoženja v obdobju Premiki v čisto premoženje v obdobju: presežek prihodkov nad odhodki vrednost prejetih dediščin in daril razlika do višjega vrednotenja

SKLEP

Izhodišče potreb je vedno posamezni človek. Gospodinjstvo pa je temeljna porabljaljoča enota, pri kateri poteka zasledovanje zadovoljevanja neposrednih potreb. Vložki v proces porabljanja, s katerim se zadovoljujejo te potrebe, izhajajo v načelu iz proizvodjalnih enot ali iz izpeljanih porabljaljočih enot. Izločke iz tega procesa v okviru posameznega gospodinjstva je mogoče povezovati le s tamkajšnjimi člani, tj. z ljudmi in v tej zvezi ni več mogoče govoriti o kakih storitvah. Sicer se pa pri tej temeljni porabljaljoči

3. GOSPODARJENJE V PODJETJU

UVOD

Prihodke in prejemke v gospodinjstvo prinašajo njegovi člani praviloma za sedanje ali nekdanje delo, opravljeno zunaj njega. To delo so lahko opravili v okviru kakega podjetja, kakega zavoda ali kake druge organizacije, medtem ko skrbijo za zadovoljevanje svojih neposrednih potreb le v okviru svojega gospodinjstva. Najpomembnejši proizvodi in storitve, s katerimi si v okviru svojega gospodinjstva zadovoljujejo neposredne potrebe, izhajajo ravno iz podjetij, saj je proizvode in storitve treba najprej ustvariti, šele nato jih je mogoče porabljati v povezavi z zadovoljevanjem neposrednih potreb. Toda proizvodi in storitve, ki izhajajo iz podjetij, v katerih člani proučevanega gospodinjstva opravljajo svoje delo, so lahko še zelo odmaknjeni od tistih, ki zadovoljujejo njihove potrebe v gospodinjstvu. Zaradi zaporednosti različnih stopenj pri nastajanju končnih proizvodov in storitev za zadovoljevanje neposrednih potreb ljudi, je zanje pomembno le, da zaradi svojega sodelovanja pri tem prihajajo gospodarsko do dohodkov, finančno pa do prejemkov, s katerimi nato gospodarijo v svojem gospodinjstvu. Gospodarjenje v podjetjih pa poraja povsem druga vprašanja, čeprav se tudi tu pojavljajo različne potrebe.

3.1 VSEBINSKA IN LASTNIŠKA OPREDELITEV PODJETJA

Podjetje je pridobitna organizacija, ki je vzpostavljena ne samo zato, da bi proizvajala določene vrste proizvodov ali storitev, temveč, da bi pri svojem delovanju dosegala *dobiček* in s tem povečevala čisto premoženje njegovih lastnikov. Vzpostavijo ga tisti, ki so zaradi svoje vloge v njem njegovi začetni lastniki. *Finančna vloga* lastnikov v podjetje ima sicer lahko obliko stvari, na primer zemljišča, zgradb ali opreme, obliko pravic, denimo patentov, ali obliko denarja, vrednost takšne vloge lastnikov pa je obravnavana kot začetni *kapital* podjetja. Lastniki pričakujejo, da se bo začetni in kasneje povečani kapital tudi ustrezno oplojeval in jim ne bo omogočal zgolj zaslužek za opravljeno delo, ki ga bodo v podjetju sami opravili. Če *organizacija* nasploh razumemo kot celoto ljudi in sredstev, ki si z neko dejavnostjo prizadeva doseči zastavljene cilje in tako uresničiti namen, je pri *podjetju* z zornega kota njegovih lastnikov zelo jasno razvidno njihovo pričakovanje.

Isto velja za druge financerje podjetja in zaposlence v njem; drugi *financerji* računajo z obrestmi od svojih danih posojil, *zaposleni* pa z zaslužki za opravljeno delo. Podjetje praviloma ni vzpostavljeno, da bi opravilo zgolj en posel ali uresničilo zgolj en projekt, nato pa bi bilo razpuščeno. Smoter je trajno delovanje podjetja in tudi njegov razvoj.

Pri podjetju lahko v vsakem trenutku opazujemo njegova *sredstva*, ki jih sestavljajo stvari, pravice in denar, pri čemer so ta sredstva lahko financirana na različne načine, med katerimi je najpomembnejši *kapital*, ki so ga prispevali lastniki, vendar se poleg njega pojavljajo še različne vrste *dolgov*. Sredstva štejejo kot lastnina posameznega podjetja, lastništvo podjetja pa je opredeljeno le z naravo kapitala in ne dolgov. Razlikovati je torej treba odgovora na vprašanja, čigava so sredstva, tj. premoženje podjetja, in kdo je lastnik podjetja. Tisti, ki je dal posojilo podjetju, še ni njegov lastnik. Tako je že od samega začetka pri proučevanju mogoče ločiti samostojno celoto podjetja od njegovih lastnikov. Pojem podjetja je opredeljen vsebinsko, gospodarsko in organizacijsko in ne nujno tudi pravno. V vsakdanjem življenju mnogokrat ni niti govor o podjetju, medtem ko imamo pri proučevanju očitno opravka z njim. Tako npr. o posamezni kmetiji ni govor kot o podjetju, čeprav se pri njej pojavlja gospodarjenje na povsem enak način kot pri kateremkoli drugem podjetju. A tudi pri kakem posamezniku, ki ni zaposlen pri kom drugem in se samostojno loteva poslov, s katerimi prihaja do svojih dohodkov in denarja za zadovoljevanje potreb v svojem gospodinjstvu, navadno ne govorimo, da ima svoje podjetje, če pač ni ustrezno registriran; vsebinsko, gospodarsko in organizacijsko pa je prav tako podjetnik kot tisti, ki je ustrezno registriran.

Za vsako podjetje je značilno, da se ukvarja s *poslovanjem* z gospodarsko pridobitnimi cilji, da posluje v razmerah tveganja in prodaja na trgu po tamkajšnjih zakonitostih. Če se ne bi ukvarjalo s proizvodi in storitvami, po katerih je v tržnem gospodarstvu povpraševanje, ne bi imelo nikakega smisla. Za lastnike pa tudi ne bi imelo smisla, če pri tem ne bi prihajali do dobička. Tisti, ki v podjetje vnaša kapital, tj. lastnik podjetja, je lahko posamezna *fizična oseba*, nakar govorimo o podjetju posameznega lastnika; lastnik podjetja je lahko kaka sorodstveno vezana družina, nakar govorimo o družinskem podjetju. Lahko je tudi kako drugače povezana *družba* kot skupina ljudi, ki jo družijo skupni pridobitni interesi. S pravnega zornega kota pa je opredeljen le *samostojni podjetnik* in *gospodarska družba*, pri čemer v drugem primeru celo zbledijo vsebinsko, gospodarsko in organizacijsko opredeljeni njegovi lastniki. Gospodarska družba je pojmovana kot samo-

stojna pravna oseba in ne več kot kapitalsko interesno povezana skupina ljudi, ki se ukvarja z gospodarjenjem.

Če je že z vložkom kapitala treba začeti proučevanje podjetja, pa v tem pogledu le obstaja bistvena razlika med samostojnim podjetnikom in takoimenovano gospodarsko družbo. *Osnovni kapital* v podjetju prvega se lahko dnevno spreminja zaradi premikov med podjetjem in gospodinjstvom istega lastnika in zato kot takšen ni vpisan v ustrezni register. Pri gospodarski družbi, katere kapital je prispevalo več fizičnih, lahko pa tudi drugih pravnih oseb, je nasprotno kapital natančno opredeljen ter vpisan v register. Sicer se gospodarska družba lahko pojavlja kot takoimenovana kapitalaska družba ali kot takoimenovana osebna družba. Pri *osebni družbi*, ki je označena tudi kot partnerska družba (angleško partnership) je sodelovanje družbenikov pomembnejše od samega oblikovanja lastniškega kapitala; pojavlja se kot družba z neomejeno odgovornostjo, komanditna družba ali tiha družba. Pri *kapitalski družbi*, ki je označena tudi kot korporacija (angleško corporation), pa je oblikovanje lastniškega kapitala pomembnejše od osebnega sodelovanja družbenikov; pojavlja se kot delniška družba ali družba z omejeno odgovornostjo.

Družba z neomejeno odgovornostjo je osebna gospodarska družba, pri kateri družbeniki -vlagatelji kapitala odgovarjajo za njene obveznosti osebno in neomejeno. *Komanditna družba* je osebna gospodarska družba, pri kateri najmanj eden od družbenikov - vlagatelj kapitala, označen kot komplementar, odgovarja za njene obveznosti z vsem svojim premoženjem, ostali, označeni kot komanditni delničarji, pa zgolj s svojimi kapitalskimi vložki in ne tudi z drugim svojim premoženjem. *Tiha družba* je osebna gospodarska družba, ki celo nima lastnosti pravne osebe in ni vpisana v register, njen kapital sta pa prispevala najmanj dva družbenika, od katerih je najmanj eden nosilec tihe družbe in najmanj eden tihi družbenik. *Delniška družba* je kapitalaska gospodarska družba, kjer je osnovni kapital razčlenjen na delnice, njihovi lastniki pa z nakupom delnic ne odgovarjajo za obveznosti delniške družbe osebno, temveč le s svojim kapitalskim vložkom. *Družba z omejeno odgovornostjo* je kapitalaska gospodarska družba, katere osnovni kapital je razčlenjen na deleže, njihovi lastniki pa ne odgovarjajo za njene obveznosti osebno, temveč le s svojim kapitalskim vložkom.

O *državnem podjetju* je govor, če je njegov kapital vložila država in se potemtakem pojavlja kot izključni lastnik. V sodobnosti se pa država največkrat

pojavlja neposredno ali prek svojih namenskih skladov kot lastnik določenega paketa delnic in s tem kot solastnica ustrezne delniške družbe.

Lastniki podjetja sprejemajo strateške odločitve v podjetju, medtem ko se s taktičnimi in izvajalnimi (operativnimi) odločitvami ukvarja njihovo poslovodstvo. Gospodarjenje v podjetju je potemtakem tako zadeva lastnikov kot zadeva poslovodnikov ter morajo biti pristojnosti pri tem jasno razmejene.

3.2 PODROČJA DEJAVNOSTI PODJETIJ

Čeprav se v načelu podjetja ukvarjajo s proizvodanjem proizvodov ali opravljanjem storitev s pridobitnim namenom, tj. dobičkom, in čeprav vsa prodajajo in kupujejo, je le v načelu mogoče razlikovati štiri vrste podjetij:

1. Proizvajalna podjetja
2. Storitvena podjetja
3. Trgovinska podjetja
4. Finančna podjetja

Pretežni predmet poslovanja *proizvajalnih podjetij* je proizvodanje in prodajanje proizvodov, to je stvari, ki so potrebne pri nadaljnjem proizvodanju ali opravljanju storitev ali v končni stopnji porabljanju v gospodinjstvih in drugih porabljaljivih enotah. Proizvajalna podjetja so npr.:

- a) rudarska podjetja;
- b) industrijska podjetja;
- c) kmetijska podjetja
- č) gozdarska podjetja;
- d) gradbena podjetja;
- e) obrtna proizvodna podjetja.
- f) druga proizvodna podjetja

Rudarska podjetja se ukvarjajo s pridobivanjem in plemenitjenjem snovi rudninskega izvora v trdnem, tekočem ali plinastem stanju. Industrijska podjetja se na podlagi prostorsko ustaljenih znatnih delovnih sredstev ukvarjajo z množinskim proizvodanjem velike količine proizvodov. Kmetijska in gozdarska podjetja so naslonjena na zemljo in vodo kot najpomembnejšega dejavnika, čas proizvodnje se pri njih razlikuje od časa dela. Gradbena podjetja se s svojimi zmogljivostmi premeščajo tja, kjer nastaja njihov proizvod ali storitev. Obrtna proizvodna podjetja pa ob naslonitvi

na visoko usposobljene delavce proizvajajo visoko kakovostne proizvode v manjših količinah.

Pretežni predmet poslovanja *storitvenih podjetij* je opravljanje in prodajanje storitev, ki so potrebne pri proizvajanju ali drugem opravljanju storitev ali v končni stopnji porabljanju v gospodinjstvih ali drugih porabljaljivih enotah. Storitvena podjetja so npr.:

- a) podjetja za prevoz in zveze;
- b) gostinska podjetja
- c) podjetja za trgovinske storitve;
- č) obrtna storitvena podjetja;
- d) druga storitvena podjetja.

Gostinska podjetja se ukvarjajo z oddajanjem sob, pripravljanjem in streženjem jedi in pijač; so nekakšna mešanica proizvodnih, storitvenih in trgovinskih podjetij. Podjetja za trgovinske storitve so trgovinska zastopstva, javna skladišča, špediterska podjetja in podobno; delujejo v blagovnem prometu, vendar se ne ukvarjajo z nakupovanjem in prodajanjem blaga za svoj račun, temveč le s svojimi storitvami v tej zvezi. Obrtna storitvena podjetja so na primer brivsko in frizersko podjetje, podjetje za popravilne naprave v gospodinjstvih in podobna.

Trgovinska podjetja kupujejo blago zato, da bi ga prodajale. So lahko:

- a) trgovinska podjetja na veliko, ki posredujejo pri prometu z blagom v večjih količinah med proizvodnimi podjetji in trgovinskimi podjetji na malo ali drugimi proizvodnimi podjetji;
- b) trgovinska podjetja na malo, ki posredujejo pri prometu z blagom manjših količinah med proizvodnimi podjetji ali trgovinskimi podjetji na veliko in gospodinjstvi.

Finančna podjetja se ukvarjajo izključno z denarnimi posli. So npr.:

- a) banke ali
- b) zavarovalnice.

V pri nas predpisani *standardni klasifikaciji dejavnosti* so z eno veliko črko označena področja, z dvema velikima črkama podpodročja in nato s številkami oddelki, skupine, razredi, in podrazredi dejavnosti. Podjetja kot pridobitne organizacije najdemo pod naslednjimi črkovnimi oznakami:

- A) Kmetijstvo, lov, gozdarstvo
- B) Ribijstvo in ribiške storitve

- C) Rudarstvo
- D) Predelovalne dejavnosti
 - DA) Proizvodnja hrane, pijač, krmil in tobačnih izdelkov
 - DB) Proizvodnja tekstilij, usnjenih oblačil, tekstilnih in krznenih izdelkov
 - DC) Proizvodnja usnja, obutve in usnjenih izdelkov, razen oblačil
 - DD) Obdelava in predelava lesa, proizvodnja izdelkov iz lesa, plute, slame in protja, razen pohištva
 - DE) Proizvodnja vlaknin, papirja in kartona ter izdelkov iz papirja in kartona, založništvo in tiskarstvo
 - DF) Proizvodnja koksa, naftnih derivatov, jedrskega goriva
 - DG) Proizvodnja kemikalij, kemičnih izdelkov, umetnih vlaken
 - DH) Proizvodnja izdelkov iz gume in plastičnih mas
 - DI) Proizvodnja drugih nekovinskih mineralnih izdelkov
 - DJ) Proizvodnja kovin in kovinskih izdelkov
 - DK) Proizvodnja strojev in naprav
 - DL) Proizvodnja električne in optične opreme
 - DM) Proizvodnja vozil in plovil
 - DN) Proizvodnja pohištva in druge predelovalne dejavnosti, reciklaža
- E) Oskrba z električno energijo, plinom in vodo
- F) Gradbeništvo
- G) Trgovina, popravila motornih vozil in izdelkov široke porabe
- H) Gostinstvo
- I) Promet, skladiščenje in zveze
- J) Finančno posredništvo
- K) Poslovanje z nepremičninami, najem in poslovne storitve iz skupine O) pa le druge storitvene dejavnosti kot so dejavnost pralnic in kemičnih čistilnic, frizerska, kozmetična in pedikerska dejavnost itd.

3.3 POSLOVANJE PODJETJA IN POTREBE PRI NJEM

Poslovanje podjetja je opravljanje dela v zvezi z nalogami, ki se nanašajo na proizvode ali storitve, s katerih nastajanjem ali razpečavanjem se ukvarja podjetje. Gre za proces, v katerega vstopajo kot vložki (input):

- delovna sredstva;
- predmeti dela;
- storitve drugih;
- ljudje kot zaposlenci

To so *prvine poslovnega procesa*, v katerem pride do proizvodov ali storitev kot izložkov (output), ki jim je ves proces namenjen. Nikakega poslovnega procesa si ni mogoče zamisliti brez ustreznih prvin v prej navedenem pomenu, brez koristnih učinkov v prej navedenem pomenu pa ne bi imel nikakega smisla.

Delovna sredstva so obstojne stvari in se v glavnem pojavljajo kot zemljišča, zgradbe, oprema (stroji, naprave in napeljave, orodje, prevozna sredstva, inventar), dolgoletni nasadi in osnovna čreda. Delovna sredstva pri poslovnem procesu ne spremenijo svoje oblike, temveč vstopajo vanj le s svojimi lastnostmi; te so vezane na njihov obstoj v celoti. Pri poslovnem procesu izrabljamo koristne lastnosti delovnih sredstev; izrabljamo pa te lastnosti le toliko časa, dokler delovna sredstva obstajajo. Delovna sredstva se res pri posameznem procesu ne spremenijo tako, da bi prenehala obstajati s prvotno obliko in s prvotnimi lastnostmi. Pač pa je njihova doba koristnosti omejena zaradi fizične obrabe, fizičnega staranja, tehničnega staranja in gospodarskega staranja. Potroškov delovnega sredstva neposredno ni mogoče izmeriti. Pač pa jih zaradi dejstva, da je doba koristnosti vsakega delovnega sredstva omejena, le moramo v vsakem obdobju predpostavljati. V tej zvezi se pojavlja razumevanje amortizacijskih stopenj.

S *predmeti dela* razumemo porabne stvari; razčlenjujemo jih na material, kupljene polproizvode in dele ter kupljeno energijo, a tudi naravne snovi, ki vstopajo v poslovni proces kot njegova prvina. Na nek način se kot predmet dela v višjih stopnjah delovanja kakega podjetja lahko pojavljajo še lastna nedokončana proizvodnja, polproizvodi in deli, dokončani proizvodi in trgovsko blago; vse je odvisno od značaja poslovnega procesa in njegovega členjenja. Predmeti dela pri poslovnem procesu prenehajo obstajati kot stvari s svojo prvotno samostojno obliko in s prvotnimi lastnostmi. Nastopanje predmetov dela je potemtakem hkrati že njihova negacija. Potroški predmetov dela v določenem obdobju so potemtakem enaki količinam, ki so v tistem obdobju zaradi nastopanja pri poslovnem procesu prenehale obstajati.

S *storitvami drugih* kot prvino poslovnega procesa je treba razumeti ne samo prevozne storitve, poštno storitve, storitve v zvezi s plačilnim prometom ali razna popravila, temveč tudi pojav patentov in licenc, ki jih nikakor ni mogoče istovetiti z delovnimi sredstvi, predmeti dela ali zaposleni z opravljenim delom. V prvem primeru so potroški storitev že enaki količinam

storitev, ki so bile vključene v poslovni proces, medtem ko so v drugem primeru storitve porabljene šele v daljšem obdobju in je potroške treba videti v njihovih amortizacijskih stopnjah, podobno kot pri delovnih sredstvih. V najširšem pomenu pa je s storitvami treba razumeti še vse tisto, kar se skriva za raznimi dajatvami, a tudi za danimi obrestmi.

Ljudje kot zaposlenci morajo imeti ustrezne fizične in intelektualne lastnosti, ki jih nato uporabljajo pri poslovnem procesu; o njih govorimo kot o njihovi delovni sili. Potroški delovne sile so nato v načelu opredeljeni z dolžino trajanja delovnega procesa in z intenzivnostjo dela pri njem.

Če sedaj proučujemo prvine in učinke poslovnega procesa v bilančni obliki, kjer sicer ni mogoče njihovo seštevanje, temveč le logično soočanje, pridemo do naslednjega pojmovnega pregleda:

Naturalna bilanca poslovnega procesa v okviru podjetja

Prvine	Učinki
Delovna sredstva	Proizvedene stvari
Predmeti dela	Opravljenе storitve
Storitve drugih	
Ljudje kot zaposlenci	

Določeni učinki predpostavljajo ustrezne prvine, Dane prvine pa omogoča samo določene učinke. Pri *gospodarjenju* v okviru podjetja moramo razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. *Kaj?* Ali z drugimi besedami, katere vrste proizvodov proizvajati in storitev opravljati?
2. *Koliko?* Ali z drugimi besedami, kakšne količine proizvodov proizvajati in storitev opravljati?
3. *Kako?* Ali z drugimi besedami, s kakšno kombinacijo prvin in s kakšnimi njihovi potroški doseči predvidene poslovne učinke?

S tega zornega kota so potrebe v podjetju vezane na nastajanje tistih učinkov, ki najbolj ustrezajo pričakovanjem lastnikov v pogledu oplojevanja njihovega kapitala, s tem so povezane še dodatne potrebe v zvezi s samimi prvinami. Pravo gospodarjenje se pa začne šele tedaj, ko so na razpolago ustrezni vrednostni izrazi. Brez teh ni mogoče presoјati niti uspešnosti, niti varčnosti. Mogoče je presoјati le delno učinkovitost, ki pa ne more biti

odločilna. To velja npr. za *koeficient proizvodjalnosti delovnih sredstev izbrane vrste*, tj.

$$\frac{\text{količina poslovnih učinkov v danem obdobju}}{\text{delovni čas delovnih sredstev izbrane vrste v danem obdobju}}$$

ali za *koeficient proizvodjalnosti dela*, tj.

$$\frac{\text{količina poslovnih učinkov v danem obdobju}}{\text{opravljeni delovni čas v danem obdobju}}$$

3.4 STROŠKI V PODJETJU IN NJIHOVO RAZPOREJANJE

Stroški so v načelu cenovno izraženi potroški prvin poslovnega procesa ali preprosto zmnožek njihove nabavne vrednosti s potroški. Vendar so *izvirni stroški* v podjetju praviloma drugače razvrščeni kot so bile v točki 3.3. navedene prvine poslovnega procesa. Namesto o stroških predmetov dela je govor o stroških materiala, za katerega je jasno, da ne zajema več učinkov predhodne stopnje nastajanja proizvodov v istem podjetju, ker z zornega kota posameznega podjetja kot celote šteje le prvo nastopanje delovnih predmetov. Namesto o stroških delovnih sredstev je preprosto govor o amortizaciji, če so delovna sredstva last podjetja, ki jih uporablja in so pri njem označena kot osnovna sredstva. Če so delovna sredstva nasprotno vzeta v najem, se njihovi stroški pojavljajo kot najemnine v okviru stroškov storitev najemodajalca. Iz okvira stroškov storitev so posebej izvzeti stroški obresti, a tudi dajatve, ki niso odvisne od poslovnega izida in niti vključene v stroške dela. Iz okvira stroškov storitev je seveda izločena tudi amortizacija dolgoročnih storitev. Tako pridemo do naslednje razvrstitve izvirnih stroškov, tj. tistih, ki se pojavljajo v podjetju pri njegovem poslovanju *prvikrat*.

1. stroški materiala,
2. stroški tujih storitev,
3. stroški amortizacije,
4. stroški dela,
5. dajatve, ki niso odvisne od poslovnega izida in
6. obresti.

Pri tem *stroški materiala* zajemajo nabavno vrednost porabljenega osnovnega in pomožnega materiala, energije, goriva in maziva, materiala za čišče-

nje in vzdrževanje, pisarniškega materiala itd. *Stroški tujih storitev* zajemajo nabavno vrednost porabljenih proizvodnih storitev, ki so jih opravili drugi zunaj podjetja, stroške najemnin, popravil, prevoza, svetovalnih storitev, reklamnih storitev, zavarovalnih premij itd. *Amortizacija* pomeni del nabavne vrednosti osnovnih sredstev in dolgoročnih premoženjskih pravic, ki odpade na obravnavano obdobje. Obračunana je največkrat glede na delež tega obdobja v celotni dobi njihove koristnosti. *Stroški dela* zajemajo zaslužek zaposlencev v kosmatem znesku, ki zajema tudi prispevke in davke, ki so zaposlencem odtegnjeni, a tudi morebitne dajatve, ki jih utrpi samo podjetje v odvisnosti od kosmatega zaslužka zaposlencev. Med *dajatve*, ki niso odvisne od poslovnega izida, spada npr. zemljarina. *Obresti* se pa pojavljajo v zvezi z dobljenimi posojili in blagovnimi krediti, a tudi nepravočasno poravnanimi drugimi obveznostmi.

Stroški se pojavljajo zaradi proizvodov ali storitev, s katerimi nato podjetje nastopa na trgu. Zato je treba vedeti, koliko se jih nanaša na njihovo *količinsko enoto*, da bi lahko podjetje primerno postavilo prodajno ceno ali presojalo dosegljivo prodajno ceno. Če se proizvodno podjetje ukvarja z veliko različnimi vrstami proizvodov in storitev, ni mogoče ugotoviti stroške, ki odpadejo na količinsko enoto tako, da bi preprosto delili vse stroške z vsemi istovrstnimi količinskimi enotami proizvodov ali storitev. Praviloma je pri raznovrstnih poslovnih učinkih mogoče pri vsaki njihovi vrsti neposredno ugotoviti le del stroškov materiala in del stroškov dela z njo; označeni so kot *neposredni stroški*. Vsi drugi stroški, ki se pojavljajo v istem obdobju, so v pogledu posameznih vrst poslovnih učinkov le njihovi *posredni stroški* in jih je mogoče povezati z njihovo posamezno vrsto največkrat le ob predpostavki, da se pojavljajo v sorazmerju z njenimi neposrednimi stroški materiala ali neposrednimi stroški dela. Toda do *končnih proizvodov* ali *storitev* je dolga pot. Nastajajo na različnih proizvodnih mestih ob različnih povezavah tamkajšnjih posrednih stroškov in izbranih neposrednih stroškov kot podlage za njihovo razprojejanje. Tudi če spremljamo zgolj stroške, ki se pojavljajo v samem procesu proizvodnje in ne tudi zunaj njega, je treba računati s tem, da lahko obstaja vrsta različnih zaporednih tehnoloških procesov, pri katerih zaradi različne vloge strojev in dela ni enako razmerje npr. med amortizacijo in neposrednimi stroški dela. Da bi pravilneje porazdelili celoto posrednih stroškov, ki nastajajo pri proizvodnji, na končne proizvode in storitve, je treba zasledovati njihovo nastajanje na različnih proizvodnih stroškovnih mestih in na vsakem od njih posebej doračunavati posredne stroške na neposredne stroške posamezne vrste proizvodov in storitev. Obstajajo pa tudi stroški, ki se

v podjetju pojavljajo zunaj samega procesa proizvodnje. Nekateri se pri proizvodnem podjetju pojavljajo pri njegovi *nakupni dejavnosti*, nekateri pri njegovi *prodajni dejavnosti*, nekateri pri njegovih *splošnih dejavnostih* kot so npr. stroški ravnateljstva ali financiranja. Za stroške vsakega od takšnih neproizvajalnih stroškovnih mest je treba izbrati utemeljeno podlago za njihovo porazdelitev po različnih vrstah proizvodov in storitev. Če bi po proizvodih razdeljevali tudi stroške obresti, bi npr. bilo treba proučiti, v kolikšni meri nastajanje posamezne vrste proizvodov zaradi tamkajšnjih zalog in terjatev povzroča potrebo po posojilih in blagovnih kreditih. Na tem mestu ne moremo pojasnjevati raznih podrobnosti metodike razporejanja stroškov, pomembno je le, da vemo, kaj ob koncu opravljenega razporejanja dosežemo.

Če na ustrezn način razporedimo vse v podjetju nastale stroške, nam je pri količinski enoti vsake vrste proizvodov in storitev poznana njena *polna lastna cena*. Če nasprotno iz razporejanja stroškov po proizvodih in storitvah opustimo obresti, ker jih pač smatramo kot del poslovnega izida v obdobju, ki pripada tistim, do katerega obstaja dolg, je pri količinski enoti vsake vrste proizvodov in storitev poznana le njena *zožena lastna cena*. Če iz razporejanja opustimo tiste stroške, ki se pojavljajo pri nakupni, prodajni ali splošnih dejavnostih, je pa pri količinski enoti vsake vrste proizvodov poznan le znesek njenih *proizvajalnih stroškov*. Zadnji primer je običajen tudi pri trgovinskem podjetju, kjer praviloma na nabavno vrednost prodanih količin ne doračunavamo posrednih stroškov, ki se pojavljajo v zvezi s tamkajšnjim nakupnim, prodajnim ali splošnim delovanjem, kar pomeni, da ne govorimo več o lastni ceni, čeprav bi jo v načelu bilo mogoče prav tako izračunati.

Vsi stroški se ne vedejo enako, kadar podjetje v kakem obdobju spreminja obseg svoje dejavnosti. Odtod delitev stroškov na stalne (fiksne) in spremenljive (variabilne). Če npr. podjetje za 10% poveča obseg svoje proizvodnje, se bo ob nespremenjenih nabavnih cenah povečal znesek njegovih neposrednih stroškov materiala prav tako za 10%. Toda če je zmogljivost strojev, na katerih proizvaja, le bolj izrabljena, se ne bo v ničemer povečala tudi ustrezna amortizacija. Stroški dela zaposlencev, ki delajo neposredno pri proizvodih, se bodo prav tako povečali, saj bo treba povečati število njihovih delovnih ur, medtem ko se stroški dela zaposlencev v ravnateljstvu npr. ne bodo povečali. Največkrat zanemarjamo, da se *stalni stroški* prek določene mej povečanja obsega dejavnosti utegnejo tudi povečati, ker stare zmogljivosti ne zadoščajo več. Prav tako največkrat zanemarja-

mo, da se utegnejo *spremenljivi stroški* spremeniti za drugačen odstotek kot je odstotek povečanja obsega dejavnosti in potemtakem niso nujno sorazmerni (proporcionalni) stroški. Če nato proučujemo znesek stroškov, ki odpadejo na *količinsko enoto*, ugotovimo, da se neomejeno stalni (absolutno fiksni) stroški na količinsko enoto zmanjšujejo, če v enakem obdobju povečujemo obseg dejavnosti, medtem ko sorazmerni (proporcionalni) stroški ostanejo na količinsko enoto še vedno enaki. Če je celota stroškov v podjetju sestavljena poenostavljeno iz neomejeno stalnih in sorazmernih stroškov, je vpliv povečanega obsega dejavnosti na stroške, ki odpadejo na količinsko enoto, odvisen od tega, kakšno vlogo imajo neomejeno stalni stroški v primerjavi s sorazmernimi stroški in na kakšni stopnji izrabe zmogljivosti, ki so povezane s stalnimi stroški, proučujemo povečanje. Če znašajo npr. neomejeno stalni stroški v obdobju 60.000 evrov, spremenljivi stroški na količinsko enoto pa 300 evrov, je pri obsegu dejavnosti 100 količinskih enot v obdobju celota stroškov 60.000 evrov in 30.000 evrov (tj. 100×300) ali skupaj 90.000 evrov, pri obsegu dejavnosti 200 količinskih enot pa celota stroškov 60.000 evrov in 60.000 evrov (tj. 200×300) ali skupaj 120.000 evrov. Na količinsko enoto odpade pri obsegu dejavnosti 100 količinskih enot v obdobju znesek stroškov 900 evrov (tj. $90.000 \text{ evrov} : 100$), pri obsegu dejavnosti 200 količinskih enot v obdobju pa znesek stroškov 600 evrov (tj. $120.000 : 200$). Stroški na količinsko enoto so se zmanjšali za eno tretjino. Toda če povečamo obseg dejavnosti od prejšnjih 400 količinskih enot na 500 količinskih enot v enakem obdobju, ne bo zmanjšanje stroškov količinske enote tako občutno. Pri obsegu dejavnosti 400 količinskih enot, bo znašala celota stroškov ob drugih nespremenjenih okoliščinah 60.000 evrov in 120.000 evrov (tj. 400×300) ali skupaj 180.000 evrov, pri obsegu dejavnosti 500 enot, ki ga še vedno dopuščajo obstoječe zmogljivosti, pa 60.000 evrov in 150.000 evrov (tj. 500×300) ali skupaj 210.000 evrov. Na količinsko enoto odpade pri obsegu dejavnosti 400 količinskih enot v obdobju znesek stroškov 450 evrov (tj. $180.000 : 400$), pri obsegu dejavnosti 500 količinskih enot v obdobju pa znesek stroškov 420 evrov (tj. $210.000 : 500$). S tem smo k stroškom, ki odpadejo na količinsko enoto, k prejšnjim navedbam o lastni ceni, zoženi lastni ceni in proizvodjalnih stroških dodali še možnost poznavanja njenih *spremenljivih stroškov* kot dodatnih stroškov pri dodatni količinski enoti. Stalni stroški nastanejo zaradi tega, ker ima podjetje pripravljene proizvodjalne in prodajne zmogljivosti oziroma zmogljivosti za opravljanje storitev; čeprav so morda izrabljene le delno, nastajajo stalni stroški v celotnem znesku. Nasprotno se pojavljajo spremenljivi stroški le tedaj, kadar podjetje proizvaja in prodaja ali opravlja storitve. Če podjetje poveča obseg dejavnosti, se s

tem ne povečajo neomejeno stalni stroški. Ne glede na to, kolikšen je obseg dejavnosti, mora vedno računati z njimi. Povečajo se pa spremenljivi stroški. V stroških, ki jih povzroči povečanje količine poslovnih učinkov, torej ni stalnih stroškov. Povečanje količine poslovnih učinkov povzroči le povečanje siceršnjih spremenljivih stroškov. Vidimo torej, kaj je treba razumeti kot dodatne stroške dodatnega obsega dejavnosti ob pogoju, da gre le za boljšo izrabo sicer že razpoložljivih zmogljivosti. Drugače je, če povečanje obsega dejavnosti zahteva povečanje dotedanjih zmogljivosti. Tedaj se hkrati z njimi tudi povečajo dotedanji stalni stroški, vendar kot celota ostanejo v novem intervalu enaki, dokler se spet ne pojavi potreba po povečanju zmogljivosti. Govorimo potemtakem o omejeno stalnih stroških.

3.5 VPLIV NA PRODAJNE CENE PROIZVODOV IN STORITEV

Če naj podjetje pri svojem poslovanju dosega dobiček, mora biti *prodajna cena* količinske enote višja od *stroškov*, ki odpadejo nanjo. Ker smo do sedaj spoznali, da na količinsko enoto proizvoda ali storitve lahko ugotovljamo različne vrste stroškov, je pomembno vedeti še, kaj v načelu pomeni razlika med prodajno ceno in poznanimi stroški količinske enote.

Pri *proizvajalnem* in *storitvenem podjetju* velja:

$$\begin{array}{r} \text{prodajna cena količinske enote} \\ - \text{lastna cena količinske enote} \\ \hline = \text{dobiček (ali izguba) pri količinski enoti} \end{array}$$

ali

$$\begin{array}{r} \text{prodajna cena količinske enote} \\ - \text{zožena lastna cena (brez obresti) količinske enote} \\ \hline = \text{z obrestmi razširjeni dobiček pri količinski enoti} \end{array}$$

ali

$$\begin{array}{r} \text{prodajna cena količinske enote} \\ - \text{proizvajalni stroški količinske enote} \\ \hline = \text{kosmati dobiček pri količinski enoti} \end{array}$$

ali

$$\begin{array}{r} \text{prodajna cena količinske enote} \\ - \text{spremenljivi stroški količinske enote} \\ \hline = \text{prispevek za kritje pri količinski enoti} \end{array}$$

Pri *trgovinskem podjetju* pa:

$$\begin{aligned} & \text{prodajna cena količinske enote} \\ & - \text{nabavna cena količinske enote} \\ \hline & = \text{razlika v ceni količinske enote} \end{aligned}$$

Pri proizvodnem ali storitvenem podjetju mora vsaka količinska enota s svojim z obrestmi *razširjenim dobičkom* pokrivati v obdobju, v katerem je prodana, del obresti od dobljenih posojil in blagovnih kreditov, ki se pojavljajo v podjetju kot celoti in niso porazdeljene po učinkih. Če je pri količinski enoti poznan *kosmati dobiček*, mora z njim količinska enota v obdobju, v katerem je prodana, prispevati k pokrivanju dela posrednih stroškov nakupovanja, prodajanja, financiranja in splošnih dejavnosti, ki sicer niso porazdeljeni po učinkih. Če je pri količinski enoti poznan *prispevek za kritje*, mora z njim količinska enota v obdobju, v katerem je prodana, prispevati k pokrivanju stalnih stroškov, ki sicer niso porazdeljeni po učinkih. V trgovinskem podjetju pa mora *razlika v ceni* enote trgovskega blaga prispevati del k pokrivanju posrednih stroškov trgovanja v obdobju, v katerem je prodana.

Kadar se podjetju ni treba ozirati na tekmece, lahko oblikuje *prodajne cene* na podlagi svojih *stroškov*. To prihaja v poštev zlasti tedaj, ko se pojavlja na trgu s proizvodi ali storitvami določene vrste kot prvo ali kadar imajo njegovi proizvodi ali storitve takšne posebnosti, ki ne obstajajo pri tekmejih. V takšnem primeru bo k poznanim stroškom količinske enote treba prišteti dodatek, ki bo moral pokrivati dobiček ali celo več kot dobiček, če so izhodiščno poznani stroški količinske enote manjši od njene lastne cene. Če izhaja iz lastne cene, bo k njej prištet dobiček, ki naj bi ga prinašala količinska enota. Zato je treba najprej pri celoti prodanih količin v obravnavanem obdobju ugotoviti, kakšen dobiček je potreben v celoti, da bi prišlo do primerne oplojevanja kapitala in kakšno je njegovo razmerje s celotnimi stroški v teh količinah; to razmerje nato podjetje uporabi pri posamezni količinski enoti. Če je npr. lastna cena količinske enote 758,71 evrov in pri celotni prodani količini s stroški 1,400.000 evrov želi doseči 140.000 evrov dobička, mora k lastni ceni količinske enote prišteti 10% dobička in pride do prodajne cene 834,58 evrov.

Če je pri količinski enoti poznana le *zožena lastna cena*, tj. brez vključenih obresti, je treba k njej prišteti znesek za pokrivanje ne samo zaželenega dobička, temveč tudi predvidenih obresti. Če je pri celotni prodaji treba

doseči 140.000 evrov dobička in pokriti še 80.000 evrov obresti, medtem ko celota stroškov prodanih količin brez vključenih obresti znaša 1,320.000 evrov, pomeni, da znaša poenostavljeno razmerje tistega, kar je treba zagotoviti, in tistega, na kar je dodatek treba računati, $220.000 : 1,320.000$ ali 16,66%. Če je nato zožena lastna cena količinske enote 714,93 evrov, bo z dodatkom 16,66% od nje znašala prodajna cena 834,04 evrov.

Če je pri količinski enoti poznan le znesek *proizvajalnih stroškov*, je treba prišteti znesek za pokrivanje ne samo dela zaželenega dobička, temveč tudi posrednih stroškov nakupovanja, prodajanja, financiranja in splošnih dejavnosti. Če je pri celotni prodaji treba doseči 140.000 evrov dobička in pokriti 132.500 evrov posrednih stroškov nakupovanja, prodajanja, financiranja in splošnih dejavnosti, medtem ko znaša celota proizvajalnih stroškov prodanih količin 1,267.500 evrov, pomeni, da znaša poenostavljeno razmerje tistega, kar je treba zagotoviti, in tistega, na kar je dodatek treba računati, $272.500 \text{ evrov} : 1,267.500 \text{ evrov}$ ali 21,49%. Če je nato znesek proizvajalnih stroškov proučevane količinske enote 687,19 evrov, bo z dodatkom 21,49% od njega dobljena prodajna cena 834,87 evrov.

Če je pri količinski enoti poznan le znesek *spremenljivih stroškov*, je treba prišteti znesek za pokrivanje ne samo dela zaželenega dobička, temveč tudi stalnih stroškov. Če je pri celotni prodaji treba doseči 140.000 evrov dobička in pokriti 223.000 evrov stalnih stroškov, medtem ko znašajo spremenljivi stroški prodanih količin 1,177.000 evrov, pomeni, da znaša poenostavljeno razmerje tistega, kar je treba zagotoviti, in tistega, na kar je dodatek treba računati, $363.000 \text{ evrov} : 1,177.000 \text{ evrov}$ ali 30,84%. Če je nato znesek spremenljivih stroškov količinske enote 638,76 evrov, bo z dodatkom 30,84% od njega dobljena prodajna cena 835,75 evrov.

Pri trgovinskem podjetju je na nabavno ceno količinske enote treba prišteti takoimenovano maržo; *marža* naj bi pri celoti prodanega blaga v proučevanem obdobju pokrivala vse tedanje posredne stroške trgovanja in še zaželeni dobiček, torej je mogoče izračunati odstotek njenega dodatka k nabavni ceni količinske enote tako, da primerjamo seštevek zaželenega dobička, npr. 50.000 evrov, in vseh posrednih stroškov, npr. 212.500 evrov, ali skupaj 262.500 evrov, z vsoto nabavne vrednosti prodanega blaga v istem obdobju, npr. 1,050.000 evrov, kar nam da 25% od nabavne vrednosti. Če sedaj ta odstotek uporabimo na nabavno ceno količinske enote določenega blaga, ki znaša npr. 240 evrov, dobimo njeno prodajno ceno 300 evrov.

Primeri so gotovo samo orientacijski za razumevanje kalkuliranja prodajne cene, medtem ko so podrobnosti izračuna v praksi lahko bolj zapleteni. Med drugim je z dodatkom treba pokrivati še pričakovana znižanja prodajnih cen po končani sezoni ali dejstvo, da pri nekaterih vrstah proizvodov ali storitev ne bo mogoče uveljaviti tako izračunanih prodajnih cen.

Kadar se mora podjetje pri oblikovanju prodajnih cen svojih proizvodov ali storitev ozirati na tekmece, je razmišljanje drugačno. Na trgu že obstajajo enaki ali podobni proizvodi ali storitve. Sicer še vedno ni nujno, da bi podjetje postavilo za svoj proizvod enako prodajno ceno, kot jo ima tekmeč, saj lahko obstaja razlika v kakovosti ali vsaj v renomeju prodajalca. Z oporo na prodajni ceni, ki že obstaja na trgu, pa mora podjetje opredeliti *dosegljivo prodajno ceno* in z njo primerjati svoje *stroške*, ki odpadejo na količinsko enoto.

Če je pri proizvajalnem podjetju poznana *lastna ceno* količinske enote določene vrste, je ob dosegljivi prodajni ceni mogoče izračunati dobiček količinske enote in njegov odstotek od dosegljive prodajne cene; pri izboru med različnimi vrstami proizvodov ali storitev se bo nato odločalo najprej za tiste, pri katerih je takšen odstotek večji.

Če je poznana *zožena lastna ceno* količinske enote določene vrste, je ob dosegljivi prodajni ceni mogoče izračunati z obrestmi razširjeni dobiček količinske enote in njegov odstotek od dosegljive prodajne cene; pri izboru med različnimi vrstami proizvodov ali storitev se bo podjetje odločalo najprej za tiste, pri katerih je takšen odstotek večji.

Če je poznan znesek *proizvajalnih stroškov* količinske enote določene vrste, je ob dosegljivi prodajni ceni mogoče izračunati kosmati dobiček količinske enote in njegov odstotek od dosegljive prodajne cene; pri izboru med različnimi vrstami proizvodov ali storitev se bo podjetje odločalo najprej za tiste, pri katerih je takšen odstotek večji.

Če je poznan znesek *spremenljivih stroškov* količinske enote določene vrste, je ob dosegljivi prodajni ceni mogoče izračunati prispevek za kritje, ki ga daje količinska enota, in njegov odstotek od dosegljive prodajne cene; pri izboru med različnimi vrstami proizvodov ali storitev se bo podjetje odločalo najprej za tiste, pri katerih je takšen odstotek večji.

Pri trgovinskem podjetju pa je v primeru vnaprej določene prodajne cene pri nakupu treba uveljavljati takoimenovani *rabat* ali trgovinski popust, pri čemer je spet pomemben njegov odstotek.

Seveda so tudi sedaj navedbe skrajno poenostavljene, medtem ko je v praksi treba upoštevati še marsikaj drugega, kar so pa podrobnosti, s katerimi se na tem mestu ne ukvarjamo.

3.6 PRIHODKI IN ODHODKI PODJETJA

Do sedaj smo predstavljali poslovni proces podjetja, usmerjen k proizvodom in storitvam, ki so predmet prodaje. Toda da sploh pride do njega, je treba poskrbeti najprej za stanje sredstev v njem ter za njihovo financiranje. *Sredstva* so v denarni merski enoti izražene stvari, pravice in denar, s katerimi premoženjskopravno razpolaga podjetje. Če govorimo o njihovem *financiranju*, pa mislimo na to, do koga zaradi njihove prisotnosti obstajajo *obveznosti*. Dobršen del sredstev je lahko pridobljen z vlogo lastnikov v podjetje, ki je označena kot kapital podjetja, z njo se pa pojavlja obveznost podjetja do lastnikov, da njihova vloga ni samo ohranjena, temveč tudi, da se ustrezno oplojuje. Druge finančne vloge v podjetje nastajajo z dobljenimi posojili, ki pomenijo obveznost do posojilodajalcev, in z začasno še neporavnanimi obveznostmi do dobaviteljev, zaposlencev in drugih; *dolgovi* podjetja so torej lahko različni. Financiranje je dejansko finančno *vlaganje* v podjetje, ki je lahko lastniško ali upniško vlaganje. Vsa sredstva, ki v danem trenutku nimajo denarne oblike, so pa dejansko povezana z začasnimi ali tudi s trajnejšimi naložbami, ki se izražajo v pojavnih oblikah stvari ali pravic. V tej zvezi je govor o *naložbenju* ali s tujko, o *investiranju*.

V poslovni proces podjetja potemtakem ni vključeno samo pretvarjanje njegovih prvin v proizvode in storitve ter njihovo prodajanje na trgu, temveč tudi financiranje in naložbenje. Ker naj zaradi interesa lastnikov podjetja vodi do dobička, je treba ustrezno opredeliti prihodke in odhodke, katerih razlika je ali *dobiček*, če so prvi večji od drugih, ali *izguba*, če so drugi večji od prvih. Če do njih prihaja v zvezi s proizvodanjem in prodajanjem proizvodov ali opravljanjem storitev, govorimo o poslovnih prihodkih in poslovnih odhodkih. Če nasprotno do njih prihaja v zvezi s celotnim financiranjem sredstev podjetja ali v zvezi z naložbenjem zunaj samega procesa proizvodnje proizvodov in opravljanja storitev, s katerimi nato nastopa na trgu, pa govorimo o finančnih prihodkih in finančnih odhodkih.

Poslovne prihodke ne doseže podjetje že s tem, ko proizvede proizvode in opravi storitve, temveč šele s tem, ko jih proda. Poslovni prihodki so prodajna vrednost prodanih proizvodov in opravljenih storitev. Prav tako o *poslovnih odhodkih* ne govorimo že tedaj, ko ima podjetje stroške, temveč šele tedaj, ko se stroški nanašajo na prodane količine. Vendar tudi tedaj vsi stroški ne štejejo kot poslovni odhodki; izvzeti so stroški obresti, ki štejejo kot finančni odhodki. Razmerje med v obdobju nastalimi *stroški* v podjetju in njegovimi poslovnimi odhodki je potemtakem naslednje:

$$\begin{aligned}
 & \text{stroški materiala} \\
 & + \text{stroški tujih storitev} \\
 & + \text{stroški amortizacije} \\
 & + \text{stroški dela} \\
 & + \text{davki, ki niso odvisni od poslovnega izida} \\
 & = \text{v obdobju nastali stroški brez stroškov obresti} \\
 & + \text{stroški brez obresti v začetnem stanju nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov} \\
 & - \text{stroški brez obresti v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov} \\
 & = \text{stroški brez obresti v obdobju prodanih proizvodov ali poslovni odhodki}
 \end{aligned}$$

Ker se praviloma v vrednosti nedokončane proizvodnje in proizvodov zastavljajo le proizvodjalni stroški, lahko poslovne odhodke v proizvodjalnem podjetju pojasnjujemo tudi kot

$$\begin{aligned}
 & \text{proizvajalne stroške v prodanih količinah} \\
 & + \text{vsi posredni stroški nakupovanja, prodajanja in splošnih dejavnosti}
 \end{aligned}$$

Če v trgovinskem podjetju nabavna vrednost prodanega trgovskega blaga ni vključena med stroške, lahko poslovne odhodke pojasnjujemo tudi takole:

$$\begin{aligned}
 & \text{nabavna vrednost prodanega trgovskega blaga} \\
 & + \text{vsi posredni stroški nakupovanja, prodajanja in splošnih dejavnosti}
 \end{aligned}$$

Razlika med tako opredeljenimi poslovnimi prihodki in poslovnimi odhodki je *poslovni izid iz poslovanja*.

Po drugi strani so *finančni prihodki* povezani s finančnimi naložbami in poslovnimi terjatvami, zato so sestavljeni takole:

$$\begin{aligned}
 & \text{deleži v dobičku drugih zaradi naložb v njihov kapital} \\
 & + \text{obresti iz danih posojil ali kupljenih obveznic drugih} \\
 & + \text{obresti iz poslovnih terjatev}
 \end{aligned}$$

Finančni odhodki so nasprotno povezani z upniškimi vlogami v podjetje, tj. z njegovim dolgovnim financiranjem, zato so sestavljeni takole:

obresti za prejeta posojila in prodane lastne obveznice
+ obresti iz sprotnih poslovnih obveznosti

Nasprotno med odhodke ne spadajo *deleži v dobičku* zaradi vlog drugih v kapital proučevanega podjetja; ti deleži so sestavni del dobička kot poslovnega izida, ki ga je mogoče ugotoviti šele na podlagi prihodkov in odhodkov. Pri poglobljenem strokovnem proučevanju sicer lahko najdemo med odhodki tudi zneske, ki izhajajo iz *prevrednotenja sredstev*, vendar jih v nadaljevanju ne bomo posebej obravnavali. Iz dobička je nato treba obračunati še davek, pri čemer se pri poglobljenih strokovnih rešitvah lahko pojavljajo posebej izkazani odloženi davki, ki jih prav tako ne bomo v nadaljevanju posebej obravnavali. Prav tako v nadaljevanju ne bomo posebej obravnavali delitev dobička na deleže, ki jih prejemajo lastniki podjetja, in na rezerve, ki ostanejo v podjetju. Če vse do sedaj obravnavane pojme prikažemo v bilančni obliki, pridemo do naslednjega uravnovešenega prikaza:

Bilanca prihodkov, odhodkov in poslovnega izida podjetja v obdobju

Odhodki	Prihodki
Poslovni odhodki:	Poslovni prihodki:
stroški brez obresti	prodajna vrednost prodanih količin
+ – sprememba vrednosti nedokončane	Finančni prihodki:
proizvodnje in zalog proizvodov	deleži v dobičku drugih
nabavna vrednost prodanega trgovskega	dobljene obresti
blaga	Izguba
Finančni odhodki:	
dane obresti	
Davek iz dobička	
Čisti dobiček	

Kot vidimo, *čisti dobiček* skupaj z *davkom iz dobička* dopolnjuje *odhodke* na znesek vsote *prihodkov*, *izguba* pa dopolnjuje *prihodke* na znesek vsote *odhodkov*, tako da sta obe strani bilance uravnovešeni. Pri različnih vrstah podjetij imajo zgoraj obravnavane kategorije različno vlogo, zato so lahko tudi različno dodatno razčlenjene. To velja še zlasti za banke in zavarovalnice. Opozoriti kaže samo še na to, da je mogoče poslovni izid ugotoviti ne zgolj ob soočenju *prihodkov z odhodki*, temveč tudi ob soočenju *donosov s stroški*. Vse je odvisno samo od tega, ali spremembo vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov upoštevamo pri pretvorbi stroškov v odhodke

ali nasprotno pri pretvorbi prihodkov v donose. V zadnjem primeru bi bil bilančni prikaz naslednji:

Stroški	Donosi
Poslovni stroški: stroški materiala nabavna vrednost prodanega trgovskega blagastroški tujih storitev amortizacija stroški dela davki, ki niso odvisni od poslovnega izida Finančni odhodki: dane obresti Davek iz dobička Čisti dobiček	Poslovni prihodki: prodajna vrednost prodanih količin +– sprememba vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov Finančni prihodki: deleži v dobičku drugih dobljene obresti Izguba

Na podlagi takšnih podatkov lahko izračunamo *koeficient celotne gospodarnosti*, ki povzema tako splošno varčnost, učinkovitost in uspešnost delovanja podjetja:

$$\frac{\text{prihodki}}{\text{odhodki}}$$

Zanimiva je tudi *stopnja dobičkovnosti prihodkov*, ki je opredeljena kot:

$$\frac{\text{dobiček}}{\text{prihodki}}$$

Temeljni kazalnik uspešnosti z zornega kota lastnikov podjetja je pa gotovo tisti, ki kaže na oplojevanje kapitala. O njem bo govor v točki 3.8.

3.7 VPLIV NA POSLOVNI IZID PODJETJA

Kadar imamo pred očmi prihodke in odhodke, moramo pri *gospodarjenju* v podjetju razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako povečati *prihodke* in s tem omogočiti boljši poslovni izid?
2. Kako v okviru danih prihodkov prek *odhodkov* zagotoviti boljši poslovni izid?
3. Kako pri razporejanju *čistega dobička* zagotoviti zadovoljstvo lastnikov in razvoj podjetja?

Odgovor na vprašanje pod 1) je povezan najprej z iskanjem ustreznih vrst in količin ter uporabnika proizvodov in storitev, s katerimi se ukvarja dano podjetje, prav tako pa s postavljanjem prodajnih cen skladno s ponudbo in povpraševanjem na trgu in z drugimi okoliščinami, ki vplivajo nanje. Na odgovor vpliva dalje tudi to, kakšne finančne naložbe ima dano podjetje, ki z njimi dosega finančne prihodke.

Odgovor na vprašanje pod 2) je povezan najprej z vprašanjem načina ustvarjanja proizvodov in storitev, s katerimi dosega podjetje prihodke. Proučevati je treba stalni in spremenljivi značaj stroškov, možnosti za varčevanje pri njih in podobno. Racionalnost pa je treba iskati tudi pri postavkah stroškov dela.

Odgovor na vprašanje pod 3) pa je povezan zlasti z vprašanjem, ali razvijati podjetje z lastniškim kapitalom ali z dobljenimi posojili in nato, ali čisti dobiček razdeliti na dividende ali ga nasprotno obdržati v okviru kapitala.

Poslovni prihodki so zmnožek prodanih količin s prodajnimi cenami. Gotovo bi podjetje ob drugih nespremenjenih okoliščinah lahko doseglo večje prihodke, če bi povečalo *prodajno ceno*. Ker se srečuje na trgu s svojimi tekmeci, seveda ni tako lahko dvigniti prodajnih cen. Prihodke je mogoče povečati tudi ob znižanih cenah, če lahko podjetje na trgu proda večjo količino. Toda zaradi povečanih količin se mu povečajo tudi stroški. Celo v primeru, ko se podjetju ni treba ozirati na svoje tekmece, bi bilo treba razčistiti tako odziv *trga* na spremembo prodajne cene kot tudi odziv *stroškov* v podjetju na spremembo prodane količine. Kar se tiče samega trga, je znana splošna resnica, da nižje prodajne cene povečajo količinsko opredeljeno povpraševanje, višje prodajne cene pa zmanjšajo količinsko opredeljeno povpraševanje. Pri tem pa ni vseeno, s kakšno vrsto proizvoda nastopa podjetje na trgu, saj je znano, da pri različnih vrstah obstajajo različni *koeficienti cenovne prožnosti povpraševanja*, ki so poenostavljeno opredeljeni takole:

$$\frac{\text{odstotek spremembe količinskega povpraševanja po določeni vrsti proizvoda}}{\text{odstotek spremembe prodajne cene določene vrste proizvoda}}$$

Povpraševanje po proizvodu, pri katerem je koeficient cenovne prožnosti povpraševanja enak 0 (nič), se ne spremeni, kadar se spremenijo njegove prodajne cene. Povpraševanje po proizvodu s koeficientom med 0 in minus 0,5 se zmanjšuje počasneje, kot rastejo njegove prodajne cene oziroma se

povečuje počasneje, kot padajo njegove prodajne cene. Koeficient minus 0,5 na primer pomeni, da je odstotek spremembe povpraševanja za polovico manjši kot odstotek spremembe prodajne cene, torej gibanje obeh velikosti poteka v nasprotnih smereh. Takšno je povpraševanje po nekaterih živilih. Povpraševanje po proizvodu s koeficientom med minus 1 in minus 2 pa se zmanjšuje hitreje kot rastejo njegove prodajne cene oziroma se povečuje hitreje kot padajo njegove prodajne cene. Takšno je na primer povpraševanje po stanovanjski opremi ali kulturnih dobrinah. Po drugi strani vsaka sprememba proizvedene in prodane količine proizvodov vpliva tudi na stroške. Če gre pri spremembi proizvedene in prodane količine samo za drugačno stopnjo izrabe že obstoječih zmogljivosti, bo celota stalnih stroškov ne glede na spremembo količine ostala še vedno enaka. Spremenili se bodo le spremenljivi stroški. Če se odločamo o različicah prodajnih cen, ki omogočajo različen količinski obseg prodaje, je treba izhajati iz izhodiščnega zneska stalnih stroškov v podjetju in izhodiščnega zneska dobička, ki ga dosega. Proučujemo dejansko prispevek za kritje stalnih stroškov in dobička pri celotni količini proučevane vrste proizvodov. Tista varianta, ki ob takšnih omejitvah omogoča večji prispevek za kritje, je boljša. V odvisnosti od vloge stalnih stroškov se bo enkrat lahko pokazala kot boljša varianta z manjšo količino proizvodov in njihovo višjo prodajno ceno, drugič pa kot boljša varianta z večjo količino proizvodov in njihovo nižjo prodajno ceno.

Določene lastnosti ali funkcije posameznega proizvoda lahko vplivajo na njegovo *dosegljivo prodajno ceno*, če jih kupci zahtevajo. Če jih, nasprotno, ne zahtevajo, z izboljšavami proizvoda še ni mogoče pričakovati, da mu bo trg priznal višjo prodajno ceno. Po drugi strani pa celo lahko odstranimo z vidika kupca nepotrebne lastnosti ali funkcije kakega proizvoda, a se zaradi tega v ničemer ne bo zmanjšalo povpraševanje po njem niti znižala njegova dosegljiva prodajna cena, zmanjšali se bodo le *stroški* njegovega nastajanja. Ker vsaka lastnost ali funkcija proizvoda po svoje vpliva na nastanek stroškov tega proizvoda, je z njihovim zmanjšanjem mogoče med drugim zmanjšati stroške in z njihovim povečanjem med drugim povečati stroške. Vsekakor pa stroški posameznih lastnosti ali funkcij proizvoda niso sorazmerni z razliko v prodajni ceni, ki jo povzročajo. Kako presoditi, kdaj se izplača izboljšati kakovost proizvodov? Če zanemarimo potrebe po novih strojih in drugačnih naložbah, imamo opravka le z naslednjim temeljnim sodilom:

dodatni prihodki zaradi izboljšave
kakovosti proizvodov

>

dodatni odhodki zaradi izboljšave
kakovosti proizvodov

Gotovo podjetje zaradi boljše *kakovosti* proizvodov lahko poveča zanimanje kupcev zanje in doseže višjo prodajno ceno. To velja za začetno obdobje, v katerem iz tega naslova dosega večje prihodke. Toda zaradi izboljšane kakovosti in zlasti podaljšanja dobe koristnosti se utegne v kasnejših obdobjih zmanjšati povpraševanje po njih, saj so kupci še vedno zadovoljni s prvotno nabavljenimi proizvodi in nimajo potrebe po njihovi zamenjavi.

Povpraševanje pa določeni vrsti proizvodov je mogoče povečati z *reklamo*. Strošek reklame je praviloma stalen strošek, saj nanj ne vpliva obseg proizvodnje ali prodaje v posameznem obdobju. Da bi bil gospodarsko upravičen, bi moral zaradi njega porasti obseg proizvodnje in prodaje vsaj za toliko, da dobiček ne bi bil manjši, kot bi bil brez njega. To pomeni, da mora biti zadoščeno sodilu:

$$\text{strošek reklame} < \text{povečani prispevek za kritje}$$

Podjetje doseže enak dobiček, kot ga je doseglo prej, ko še ni bilo stroška dane reklame, šele, če se poveča prodana količina najmanj takole:

$$\frac{\text{strošek reklame}}{\text{dodatna količina}} = \text{prodajna cena} - \text{spremenljivi stroški proizvoda}$$

Pri nespremenjenih poslovnih prihodkih je mogoče povečati dobiček še z večjo *racionalnostjo* pri proizvodjanju proizvodov ali opravljanju storitev, kar zmanjšuje poslovne odhodke. Če je mogoče dano količino proizvodov proizvesti po metodi A ali po metodi B, je pomemben odgovor na vprašanje, katera metoda povzroča ob drugih nespremenjenih okoliščinah manjše dodane stroške na količinsko enoto proučevanega proizvoda. Za metodo A in ne za metodo B se kaže npr. odločiti, če je zadoščeno pogoju:

$$\text{dodatni stroški pri proizvodnji po metodi A} < \text{dodatni stroški pri proizvodnji po metodi B}$$

Spremenjena metoda proizvodnje ali tehnična izpopolnitev se pa ne kaže samo v spremembi stroškov. Zaradi spremenjene kakovosti proizvodov se lahko izraža tudi v spremenjeni prodajni ceni, zaradi možnosti večje proizvodnje pa tudi v večji prodani količini, če to seveda dopušča trg. V takšnem primeru je uspešnost nove variante proizvodnje v primerjavi s staro dokazana, če je zadoščeno pogoju:

$$\text{dodatni prispevek za kritje po novi varianti} > \text{dodatni prispevek za kritje po stari varianti}$$

Nakazano je bilo samo nekaj načinov razmišljanja v smeri izboljševanja poslovnega izida v podjetju, razne podrobnosti pa že izstopajo iz okvira te na izhodiščni logiki zasnovanega obravnavanja.

3.8 SREDSTVA IN OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV PODJETJA

Do razumevanja *sredstev*, tj. premoženja, in *obveznosti do virov sredstev*, tj. obveznosti do virov premoženja, pridemo z gospodarskega zornega kota. Vse začne s *sredstvi*, tj. v denarni merski enoti izraženih stvarih, pravicah in denarja, brez katerih ni poslovnega procesa podjetja in ki se v njem stalno spreminjajo z ene oblike v drugo in spreminjajo tudi po svoji celotni velikosti. *Viri teh sredstev* so v podjetju v vsakem trenutku določene pravne in fizične osebe, do katerih obstajajo *obveznosti* takšne ali drugačne vrste. Obveznosti podjetja iz naslova *kapitala* obstajajo do tistih, ki so dejansko lastniki podjetja; sestojajo se v tem, da podjetje ne samo ohranja kapital, temveč ga tudi primerno oplojuje. Obveznosti iz naslova dolgov pa obstajajo do raznih upnikov. Tako sredstva kot obveznosti do virov sredstev so povezana z do sedaj že podrobneje obravnavanimi prihodki in odhodki, do razumevanja katerih prav tako pridemo z gospodarskega zornega kota. Prihodki in odhodki se končujejo z dobičkom, ki po obdavčitvi vpliva na kapital podjetja, ki ga je mogoče označiti tudi kot *čisto premoženje* podjetja. Zato je tudi vse razmišljanje v zvezi s sredstvi in obveznosti do virov sredstev navsezadnje usmerjeno od samih sredstev k njihovi nasprotni strani, ki je predvsem v kapitalu. Toda sredstva in obveznosti do virov sredstev lahko proučujemo tudi s finančnega zornega kota, le da se sedaj vse začne pri obveznostih do virov sredstev, kjer imamo opravka s financiranjem podjetja kot finančnim vlaganjem vanj. To, kar je z gospodarskega zornega kota označeno kot obveznost do virov sredstev, s finančnega zornega kota šteje kot finančna vloga v podjetje, ki je bodisi lastniška ali upniška vloga. Stanje vlog v podjetje je stanje njegovega financiranja ali v slovenščini stanje vlaganja. To, kar je z gospodarskega zornega kota označeno z izrazom sredstva, pa so pravzaprav poleg denarja le naložbe. Sredstva prikazujejo stanje naložb ali stanje investiranja ali v slovenščini stanje naložbenja. S finančnega zornega kota je vse razmišljanje od samega financiranja ali vlaganja nato nadaljevano pri nasprotni strani, tj. pri investiranju ali naložbenju, kjer je predvsem usmerjeno k denarju.

Če so že sredstva kot celota v podjetju trajno prisotna, še ne pomeni, da se v svojih pojavnih oblikah ne spreminjajo. Sredstva hitreje ali počasneje

spreminjajo svoje pojavne oblike od začetne denarne oblike v obliko stvari (npr. strojev in materiala) ali pravic (npr. licenc), nato iz pojavne oblike določene stvari (npr. strojev in materiala) ali pravic (npr. licenc) v pojavno obliko kake druge stvari (npr. proizvoda), nato v pojavno obliko pravic (npr. terjatev za prodajno vrednost prodanega proizvoda) in končno spet v denarno obliko, s čimer se krožni tok sredstev in razumevanja prihodkov in odhodkov kot gospodarskih tokov ponavlja.

Glede na njihovo funkcionalnost so sredstva razčlenjena na osnovna sredstva, obratna sredstva in finančne naložbe. *Osnovna sredstva* s tehničnega vidika opredeljujejo zmogljivosti podjetja ter z njimi razumemo tako stvari, npr. zemljišča in opremo kot tudi neopredmetena sredstva, npr. patente in licence; njihova funkcionalnost je v trajnejši prisotnosti pri poslovnem procesu z njihovo vsebino in specifičnimi oblikami. *Obratna sredstva* so sredstva, katerih funkcionalnost je v nenehnem preoblikovanju pri poslovnem procesu, zaradi česar zajemajo ves razpon od denarja do zalog materiala, proizvodov in terjatev. V obeh primerih imamo dejansko opravka z nekakšno naložbo pri poslovnem procesu proučevanega podjetja. Drugače je s *finančnimi naložbami*, ki niso vključene v poslovni proces proučevanega podjetja, če ga razumemo v ožjem pomenu, temveč v poslovne procese pri drugih, zato pa proučevanem podjetju pripadajo različni finančni prihodki, npr. dobljene obresti ali udeležbe v dobičku drugih.

Ne glede na to, kje sredstva koristijo pri poslovnem procesu, lahko njihovo funkcionalnost osvetljujemo še po tem, ali je njihovo bistvo trajnejša prisotnost ali hitrejše gibanje. Tako so lahko sredstva razčlenjena še na stalna sredstva in gibljiva sredstva. *Stalna sredstva* zajemajo osnovna sredstva in trajnejše finančne naložbe, *gibljiva sredstva* pa obratna sredstva in kratkotrajnejše finančne naložbe.

Glede na čas trajanja v posamezni pojavni obliki pa so sredstva končno razčlenjena še na *dolgoročna sredstva* in *kratkoročna sredstva*. Prva so v dani pojavni obliki prisotna praviloma več kot leto dni, npr. zemljišča, zgradbe, oprema, a tudi neopredmetena sredstva, npr. patenti in licence, druga pa v dani pojavni obliki praviloma manj kot leto dni, npr. material, nedokončana proizvodnja, proizvodi, terjatve, denar. Potemtakem so osnovna sredstva hkrati dolgoročna sredstva in obratna sredstva hkrati kratkoročna sredstva, če izvezamo kake dolgoročne blagovne terjatve. Finančne naložbe so pa glede na njihov čas trajanja lahko sestavni del dolgoročnih

sredstev, npr. dana dolgoročna posojila ali kupljene delnice in deleži drugih podjetij ali nasprotno kratkoročnih sredstev, npr. dana kratkoročna posojila ali komercialne vrednostnice.

Zunaj običajnih stvari, pravic in denarja se med sredstvi pojavljajo še razne začasno usredstvene postavke kot so nevračunani stroški (ali odhodki) ali nezaračunani prihodki. Označeni so kot *aktivne (usredstvene) časovne razmejitve* ter so lahko dolgoročnega ali kratkoročnega značaja.

Sredstva kot statično opredeljena gospodarska kategorija so ovrednotena po njihovi *izvirni vrednosti*, ki je kasneje zaradi različnih razlogov, npr. amortiziranja, zmanjšana na neodpisano vrednost. Razne podrobnosti vrednotenja sredstev so lahko zelo zapletena ter se z njimi na tem mestu ne ukvarjamo.

Obveznosti do virov sredstev se glede na njihov značaj delijo v dve veliki skupini: tiste iz naslova kapitala in tiste iz naslova dolgov. *Kapital* predstavlja lastniški vložek v podjetje ter ima ravno zaradi tega lahko različne oblike. Pri podjetju posameznega lastnika celo ni trajnejše s svojim zneskom opredeljen ter se lahko dnevno spreminja zaradi premikov med lastnikovim gospodinjstvom in njegovim podjetjem. V vseh gospodarskih družbah pa je s svojim začetnim zneskom točno opredeljen in tudi registriran. Vendar ni sestavljen zgolj iz osnovnega kapitala, ki so ga vnesli lastniki, temveč tudi iz raznih rezerv, ki so bile ustvarjene iz čistega dobička, njegov sestavni del je pa tudi sam nerazdeljeni čisti dobiček. Z raznimi strokovnimi podrobnostmi njegovega oblikovanja, vključno z njegovim prevrednotovanjem, se na tem mestu ne bo ukvarjamo.

Dolgovi se v podjetju pojavljajo kot *finančne obveznosti* zaradi dobljeni posojil, ali kot *poslovne obveznosti* zaradi še neplačanih računov dobaviteljem, zaslužkov delavcev, dajatev državi itd. Lahko so dolgoročni ali kratkoročni.

Zunaj običajnih postavk kapitala ali dolgov se pojavljajo med obveznostmi do virov sredstev še začasno udolgovljene postavke kot so vnaprej vračunani stroški (ali odhodki) in odloženi prihodki. Označeni so kot *pasivne (udolgovljene) časovne razmejitve* ter so lahko dolgoročnega ali kratkoročnega značaja. Kot posebnost se pojavljajo še takoimenovane *rezervacije*, npr. za pokojnine in podobne obveznosti, ki jih na tem mestu ne bomo podrobneje pojasnjevali.

Na tem mestu kaže opozoriti, da v *poslovnih financah* radi uporabljajo besedo kapital tudi za označitev širšega pojma, ki zajema poleg *lastniškega kapitala* vsaj še *dolgoročne dolgove*. V nadaljevanju takšno pojmovanje ne bo upoštevano.

Obveznosti do virov sredstev kot statično opredeljena gospodarska kategorija so ovrednotene po njihovi *izvirni vrednosti*, razen pri dolgovih, kjer je odločilna za že opravljeno odplačilo glavnice zmanjšana *odplačilna vrednost*. Z različnimi drugimi podrobnostmi vrednotenja obveznosti do virov sredstev se pa na tem mestu ne ukvarjamo.

Če vse sedaj predstavljene gospodarske kategorije povežemo na dvostranski uravnovešeni način, pridemo do prikaza, ki ga imenujemo

Bilanca stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev podjetja na določen dan

Sredstva (Aktiva)	Obveznosti do virov sredstev (Pasiva)
Dolgoročna sredstva:	Kapital (lastniški kapital):
a) v poslovnem procesu:	osnovni kapital
neopredmetena sredstva	rezerve
zemljišča	nerazdeljeni čisti dobiček
zgradbe	Rezervacije
oprema	
osnovna čreda	Dolgoročni dolgovi:
večletni nasadi	finančne obveznosti do
dolgoročne poslovne terjatve	posojilodajalcev
b) dolgoročne finančne naložbe:	poslovne obveznosti do dobaviteljev
delnice in deleži drugih podjetij	in drugih
dolgoročno dana posojila	
	Kratkoročni dolgovi:
Kratkoročna sredstva:	finančne obveznosti do
a) v poslovnem procesu:	posojilodajalcev
zaloge materiala	poslovne obveznosti do dobaviteljev
nedokončana proizvodnja	in drugih
zaloge proizvodov in trgovskega blaga	
kratkoročne poslovne terjatve	Pasivne (udolgovljene) časovne
denar	razmejnitve
aktivne (usredstvene) časovne razmejnitve	
b) kratkoročne finančne naložbe:	
kratkoročna naložba v vrednostnice	
kratkoročno dana posojila	

Kadar imamo pred očmi sredstva in obveznosti do virov sredstev, moramo pri gospodarjenju v podjetju razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako v racionalni okvir spraviti *sredstva* v podjetju, če upoštevamo obseg njegovega delovanja?
2. Do katere mere je mogoče povečati sredstva v podjetju s *posojili*, da glede na pričakovani poslovni izid v prihodnosti ne bi bilo težav pri njihovem vračanju?
3. Kakšna naj bo *sestava sredstev* v podjetju, da bi pripomogla največ k dobičku?

Kot kazalnik uspešnosti gospodarjenja v podjetju z zornega kota lastnikov se pojavlja **koeficient čiste dobičkonosnosti kapitala**, ki je opredeljen kot:

$$\frac{\text{čisti dobiček leta dni}}{\text{povprečno stanje lastniškega kapitala v letu dni (brez čistega dobička za to leto)}}$$

Če nas zanima donosnost sredstev in s tem tudi donosnost vlog vseh financerjev podjetja, pa pridemo do **koeficienta donosnosti sredstev**

$$\frac{\text{čisti dobiček in dane obresti v letu dni}}{\text{povprečno stanje lastniškega kapitala in dolgov v letu dni}}$$

Za presojanje sestave financiranja podjetja je pomemben **koeficient kapital-sko-dolgovnega razmerja**, ki je opredeljen kot:

$$\frac{\text{stanje lastniškega kapitala}}{\text{stanje dolgov}}$$

V kolikšni meri se je mogoče še dodatno zadolževati, kar bi povečevalo obresti, pa nakazuje **stopnja pokritja obresti**, ki je opredeljena kot:

$$\frac{\text{dane obresti in dobiček v letu dni}}{\text{dane obresti v letu dni}}$$

3.9 PREJEMKI IN IZDATKI PODJETJA

Prejemke je v podjetju treba strogo ločiti od prihodkov, izdatke pa od odhodkov. Prejemki in izdatki ne vplivajo na *poslovni izid* podjetja, temveč na

tamkajšnje *stanje* denarja, *prihodki* in *odhodki* pa ne vplivajo na *stanje denarja* v podjetju, temveč na tamkajšnji *poslovni izid*. Lahko bi tudi rekli, da so prihodki in odhodki *gospodarske kategorije*, prejemki in izdatki pa *finančne kategorije*. Čeprav so praviloma prihodki na nek način povezani s prejemki in odhodki z izdatki, je vendar med njimi bistvena razlika, predvsem vsebinska in ne samo časovna, pojavljajo se pa tudi prejemki, ki sploh niso povezani s prihodki, in izdatki, ki sploh niso povezani z odhodki. Prejemki pomenijo povečanje stanja denarja, izdatki pa pomenijo njegovo zmanjšanje. Izdatki v obdobju ne morejo biti večji od tedanjih prejemkov ob upoštevanju začetnega stanja denarja, medtem ko so odhodki v obdobju lahko tudi večji od prihodkov, nakar govorimo o izgubi. Če bi nasprotno obstajala potreba po večjih izdatkih kot je na podlagi prejemkov na razpolago denarja, bi govorili le o plačilni nesposobnosti, kajti do izdatkov sploh ne bi moglo priti, temveč bi ostal le dolg.

Tisti *prejemki*, ki so povezani s *prihodki*, se v podjetju lahko časovno pojavljajo ali pred samimi prihodki ali sočasno s prihodki ali kasneje kot prihodki. Tisti *izdatki*, ki so povezani z *odhodki*, se prav tako lahko časovno pojavljajo ali pred samimi odhodki ali sočasno z odhodki ali kasneje kot odhodki. Povezava izdatkov z odhodki je podobna povezavi izdatkov s stroški, le da se odhodki mnogokrat pojavijo kasneje kot stroški, saj se nanašajo na stroške v prodanih proizvodih. Prejemki, ki niso povezani s prihodki, so npr. tisti, do katerih pride podjetje na podlagi dobljenega posojila ali drugačnih finančnih vlog. Izdatki, ki niso povezani z odhodki, so npr. tisti, ki se pojavijo, kadar podjetje vrne dobljeno posojilo ali drugačne finančne vloge. Prihodki, ki niso povezani s prejemki so npr. tisti, ki se pojavijo ob neposredni menjavi proizvodov ali storitev za kak material, pri čemer ni posređoval denar. Odhodki, ki niso povezani z izdatki, so pa npr. tisti, ki so povezani z odpisom terjatev.

Prejemki in izdatki so denarni tokovi v posameznem obdobju. Do njih lahko prihaja v zvezi s poslovanjem, v zvezi s financiranjem (vlaganjem) ali v zvezi z investiranjem (naložbenjem).

Pri *poslovanju* se pojavljajo prejemki tedaj, kadar kupci proizvodov in storitev podjetja poravnajo dolžni znesek zanje, izdatki pa tedaj, kadar podjetje plača račune za kupljeni material ali storitve, za zaslužke zaposlencev ali za dajatve. Kadar je obračunana amortizacija, ni v zvezi z njo nikakega izdatka; izdatek je imelo podjetje tedaj, ko je plačalo račun dobavitelju za nakup osnovnega sredstva. V zvezi s *financiranjem* (*vlaganjem* v podjetje) se pojavijo

prejemki že tedaj, ko lastniki v podjetje vnesejo kapital, nato tedaj, kadar dobi podjetje posojilo, izdatki pa tedaj, kadar podjetje vrača posojila ali kapital oziroma izplača dividende in druge deleže v dobičku, a tudi tedaj, kadar plača obresti. V zvezi z *naložbenjem (investiranjem)* se pojavijo izdatki tedaj, kadar podjetje poravna račune za kupljena osnovna sredstva, kadar da drugemu posojilo ali kadar se loti kake drugačne finančne naložbe, prejemki pa, kadar prejme obresti ali dividende oziroma drugačne udeležbe v dobičku od svojih finančnih naložb ali kadar proda svoje osnovna sredstva ali odtuji svoje finančne naložbe.

Če vsa ta spoznanja uredimo v bilančno obliko, se pojavi

Bilanca prejemkov in izdatkov v obdobju

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja	
V zvezi s poslovanjem: iz prodaje proizvodov in storitev iz drugih naslovov	V zvezi s poslovanjem: za nakupe materiala, blaga in storitev za zaslužke zaposlencev za dajatve za druge namene
V zvezi s financiranjem (vlaganjem): iz vplačanega kapitala iz dobljenih posojil iz izdanih obveznic	V zvezi s financiranjem (vlaganjem) za dane obresti za vračila kapitala za izplačila dividend in deležev v dobičku za odplačila dobljenih posojil
V zvezi z naložbenjem (investiranjem): iz dobljenih obresti in deležev v dobičku iz prodaje osnovnih sredstev iz prodaje finančnih naložb	V zvezi z naložbenjem (investiranjem): za pridobitev osnovnih sredstev za vzpostavitev finančnih naložb
	Končno stanje denarja

Kadar imamo pred očmi prejemke in izdatke, moramo pri *gospodarjenju* v podjetju razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako brez dodatnih zadolžitvev v okviru poslovnega procesa zagotoviti *prejemke* glede na potrebne izdatke?
2. Kako v okviru razpoložljivega denarja razporediti vrstni red *izdatkov* po njihovi pomembnosti in časovni opredeljenosti?

3. V kakšni meri in kdaj najeti *posojila* in tako izboljšati možnosti za kritje izdatkov?

Kazalnik uspešnosti gospodarjenja z denarjem oziroma s finančnimi tokovi v podjetju je ***koeficient plačilne sposobnosti podjetja v obdobju***, ki je opredeljen kot:

$$\frac{\text{razpoložljivi denar za poravnavo zapadlih obveznosti v obdobju}}{\text{zapadle obveznosti v obdobju}}$$

Ni koristno, če ima podjetje več denarja kot ga potrebuje za poravnavo zapadlih obveznosti in morebitne rezerve za vsak primer, toda paziti mora ne samo na to, da v celotnem obdobju lahko poravnava tedaj zapadle obveznosti, temveč tudi, da je praktično vsak dan sposobno poravnati tedaj zapadle obveznosti.

3.10 GIBANJE KAPITALA PODJETJA

Kapital je obveznost podjetja do lastnikov podjetja kot njegovih finančnejev, ki zapade v plačilo le, če podjetje preneha delovati, pri čemer se velikost kapitala popravi glede na tedaj dosegljivo vrednost čistega premoženja. Opredeljen je z zneski, ki so jih vložili lastniki, ter z zneski, ki so se pojavili pri poslovanju podjetja in pripadajo lastnikom. Zmanjšujejo ga izguba pri poslovanju ter dvigi (izplačila), če se sprejme sklep o dekapitalizaciji podjetja zaradi zmanjšanja njegovega delovanja. S kapitalom lastniki financirajo podjetje. Pri delniških družbah se lahko imenuje tudi *delničarski kapital*, to je kapital, ki pripada delničarjem in ima več sestavin, med katerimi je tudi *osnovni kapital*, to je *delniški kapital*, ki opredeljuje lastništvo nad takšnim podjetjem. *Vpisani kapital* je v delniški družbi vrednost izdanih delnic, *vplačani kapital* je v delniški družbi razlika med vpisanimi delnicami in še ne vplačanimi delnicami. Pri družbah z omejeno odgovornostjo je kapital razčlenjen na *delež*e in ne na delnice. Pri podjetju posameznega lastnika pa je sestavljen preprosto iz lastnikove *kapitalske vloge* in označen kot *podjetnikov kapital*, ki se lahko dnevno spreminja ob vsakem pritoku denarja iz gospodinjstva in ob vsakem odtoku denarja v gospodinjstvo.

Pri gospodarskih družbah je celota kapitala sestavljena iz osnovnega kapitala, kapitalskih rezerv, rezerv iz dobička, prenesenega dobička iz prejšnjih

let in iz prehodno nerazdeljenega čistega dobička. *Kapitalske rezerve* sestavljajo poenostavljeno zneski, ki jih podjetje pridobi iz vplačil, ki presegajo nominalno vrednost ustreznega deleža, *rezerve iz dobička* pa so namensko zadržani del čistega dobička iz prejšnjih let, namenjen predvsem za poravnavanje možnih izgub v prihodnosti. Vse te podrobnosti v nadaljevanju ne bodo posebej obravnavane, prav tako tudi ne vplivi prevrednotenja sredstev na sam kapital. Za naš namen povsem zadošča, če zgolj na splošno opozorimo na pojave, ki povzročajo *spremembe* pri kapitalu podjetja, in sestavljajo:

A. Premike v kapital podjetja:

- začetni vnos kapitala;
- dodatni vnosi kapitala;
- vnos čistega dobička kot presežka prihodkov nad odhodki;
- razlika do višjega vrednotenja sredstev in nižjega vrednotenja dolgov, ki ni izražena v prihodkih
- druga povečanja

B. Premike iz kapitala podjetja:

- poravnava izgube kot presežka odhodkov nad prihodkih;
- obračun dividend ali drugih deležev lastnikov v dobičku;
- vračilo kapitala;
- razlika do nižjega vrednotenja sredstev in višjega vrednotenja dolgov, ki ni izražena v odhodkih
- druga zmanjšanja

Če bi to prikazali v bilančni obliki, bi prišli do naslednjega pregleda:

Bilanca povečanja in zmanjšanja kapitala podjetja v obdobju

Zmanjšanje	Povečanje
Premiki iz kapitala v obdobju za poravnavo izgube za obračunane dividende in deleže v dobičku za vračilo kapitala za zmanjšanje iz prevrednotenja za druga zmanjšanja	Začetno stanje kapitala Premiki v kapital: za začetni vnos kapitala za dodatne vnose kapitala za vnos čistega dobička za povečanje iz prevrednotenja druga povečanja
Končno stanje kapitala	

SKLEP **GOSPODARJENJE V ZAVODU**

Podjetja najrazličnejših vrst so proizvajalne enote, ki ob stremljenju po dobičku zagotavljajo v končni stopnji proizvode in storitve, potrebne v celotni skupnosti ljudi za zadovoljevanje neposrednih potreb po njih v gospodinjstvih in v drugih porabljalajočih enotah. Do takšnih končnih proizvodov in storitev vodi veriga vzporedno in zaporedno povezanih podjetij, v kateri izločki iz posameznega procesa proizvodnje vstopajo kot vložki v druge procese proizvodnje. Ravno zaradi stremjenja po dobičku je v podjetjih gospodarjenje in z njim povezano opredeljevanje in uresničevanje poslovnih potreb doseglo najvišjo stopnjo. Pri podjetjih je nujno dobro obvladovanje vseh pojavov, ki jih izražajo gospodarske in finančne kategorije. Zato so tudi bili pri njih najprej v popolnosti opredeljeni strokovni standardi pojmovanja in merjenja *stroškov*, *odhodkov*, *prihodkov*, *sredstev* in *obveznosti do virov sredstev* kot gospodarskih kategorij, medtem ko je razumevanje *prejemkov* in *izdatkov* kot finančnih kategorij bilo že od začetka manj sporno.

4.1. NEPRIDOROTNE DEJAVNOSTI IN ZAVODI

Priloga 4.1 prikazuje seznam dejavnosti, ki so v skladu s standardi, v katerih se uporabljajo izrazi *zavodi* in *nepridrotne dejavnosti*. V takih dejavnostih se pojavijo stroški, ki niso povezani s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja. V takih dejavnostih se pojavijo stroški, ki niso povezani s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja. V takih dejavnostih se pojavijo stroški, ki niso povezani s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.

- (A) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (B) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (C) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (D) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (E) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (F) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (G) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (H) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (I) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (J) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (K) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (L) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (M) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (N) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (O) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (P) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (Q) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (R) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (S) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (T) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (U) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (V) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (W) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (X) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (Y) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.
- (Z) Dejavnosti, ki niso povezane s proizvodnjo ali storitvami, ki jih zagotavljajo podjetja.

4. GOSPODARJENJE V ZAVODU

UVOD

Medtem ko se podjetja ukvarjajo s proizvodi in storitvami, ki jih ob pričakovanju dobička na trgu prek tamkajšnjih zakonitosti prodajajo njihovim uporabnikom, se zavodi v načelu ukvarjajo predvsem s storitvami, ki štejejo kot *javne dobrine* in ne prehajajo do svojih uporabnikov na enak način. Da bi bile javne dobrine pod enakimi pogoji dostopne vsem, ki jih potrebujejo, je v zvezi z njimi mnogokrat potrebno urejanje, ki ga opravijo ustrezni državni organi. Zavodi nimajo značaja pridobitnih organizacij, ki vidijo razlog za svoj obstoj in delovanje v oplojevanju vanje vloženega kapitala ob tveganju, kot je to pri podjetjih, temveč imajo značaj nepridobitnih organizacij, ki so usmerjene zgolj k ustvarjanju ustreznih javnih dobrin, pri čemer pa morajo skrbeti, da pokrivajo svoje odhodke s prihodki. Z javnimi dobrinami se zadovoljujejo tako neposredne potrebe ljudi, za kar so sicer vzpostavljena njihova gospodinjstva, kakor tudi potrebe, ki se pojavljajo pri poslovanju katerihkoli podjetij ali drugih organizacij. Zaradi posebnega družbenega pomena je gospodarjenje v zavodih tudi zadeva širše skupnosti. Zato se pri njih pojavljajo nekatere posebnosti, ki jih razlikujejo od podjetij.

4.1 NEPRIDOBITNE DEJAVNOSTI IN ZAVODI

Pojem *nepridobitnih dejavnosti* je širši kot je razumevanje tistih dejavnosti, s katerimi se formalno ukvarjajo zavodi. Z oskrbovanjem z javnimi dobrinami se poleg zavodov lahko ukvarjajo tudi posamezne organizacijske enote države, lahko pod posebnimi pogoji celo nekateri deli siceršnjih podjetij ali na podlagi *koncesij* fizične osebe. Po standardni klasifikaciji dejavnosti, ki je v veljavi v Republiki Sloveniji, štejejo kot dejavnosti posebnega družbenega pomena zlasti naslednje:

- L) Dejavnost javne uprave in obrambe, obvezno socialno zavarovanje
- M) Izobraževanje
- N) Zdravstvo in socialno varstvo
- O) Druge javne, skupne in osebne storitvene dejavnosti, zlasti rekreacijske, kulturne in športne dejavnosti, tudi pogrebna dejavnost in ravnanje z odpadki, medtem ko so številne druge dejavnosti iz tega področja celo

bolj značilne za podjetja, npr. dejavnost pralnic in kemičnih čistilnic, frizerska in kozmetična dejavnost.

Nasprotno se *zavodi* kot organizacije, katerih cilj ni pridobivanje dobička, ustanovljeni le za opravljanje dejavnosti:

- vzgoje in izobraževanja;
- znanosti;
- kulture;
- športa;
- zdravstva;
- socialnega varstva;
- otroškega varstva;
- invalidskega varstva;
- socialnega zavarovanja;
- drugih podobnih nalog.

O nekaterih organizacijah, ki samostojno delujejo na teh področjih, formalno sicer ne govorimo kot o zavodih, čeprav imajo dejansko bolj takšen značaj kot značaj za dobičkom stremečih podjetij. Zato v nadaljevanju podana spoznanja veljajo tudi zanje.

Prav tako praviloma največkrat ni govor o zavodih, kadar so mišljene dejavnosti, s katerimi se neposredno ukvarja *država* in sicer:

- organizacije zakonodajne oblasti;
- organizacije upravne oblasti;
- organizacije sodne oblasti;
- policijske in vojaške organizacije;
- državne organizacije za zaščito in reševanje pri požarih in nesrečah.

Vendar je tudi v takšnih primerih navsezadnje mogoče zasledovati potrebo po gospodarjenju na enak način kot pri zavodih, navkljub proračunskemu financiranju pa bi bilo mogoče proučevati podobne gospodarske in finančne kategorije pri njih, če bi se le izpopolnili ustrezni razvidi in načini razmišljanja. Res so pa po dosedanji praksi takšne dejavnosti največkrat posebej izkazane le v okviru izdatkov ustreznega občinskega ali republiškega proračuna. Imamo opravka z neposrednimi proračunskimi uporabniki in ne s posrednimi proračunskimi uporabniki kot štejejo zavodi, ki se finančno napajajo predvsem v občinskem ali republiškem proračunu.

Medtem ko je pri zavodih mogoče prepoznati uporabnike tistih javnih dobrin, s katerimi se ukvarjajo, je to dosti težje pri sestavnih delih državne oblasti, ki se prav tako ukvarjajo z javnimi dobrinami. Toda brž ko je pri zavodih mogoče prepoznati uporabnike javnih dobrin, začno pri njih delovati določene gospodarske zakonitosti, ki jih mora širša skupnost obvladovati in usmerjati. Zavodi so označeni kot javni zavodi, če jih je ustanovila republika ali občina, lahko pa delujejo tudi, če niso tako označeni in jih je ustanovil kdo drug ob pridobitvi koncesije. Med koncesionarji so lahko celo poklicno samostojni strokovnjaki. Zavod pa lahko opravlja tudi kako *gospodarsko dejavnost*, če je namenjena kot dopolnilo opravljanju dejavnosti, za katero je ustanovljen.

Končno kaže posebej opozoriti, da se z nekaterimi javnimi dobrinami ukvarjajo določena podjetja. V tej zvezi je pri nas govor o *gospodarskih javnih službah*, ki so določene z zakonom ali predpisom lokalne skupnosti. Lahko so republiške ali lokalne, obvezne ali izbirne. Takšnim podjetjem so lahko dodeljene državne podpore iz državnega ali občinskega proračuna za financiranje naložb ali za dopolnjevanje njihovih rednih prihodkov, kadar je polna lastna cena njihovega proizvoda ali storitve večja od družbeno sprejemljive prodajne cene. Proračunska sredstva, ki jih prejema podjetje kot plačilo za opravljanje gospodarske javne službe in bremeni državo ali občino, se vštevajo sproti med njegove prihodke, razen če so namenjena naložbam v osnovna sredstva, ko šele prek dolgoročnega razmejevanja vstopajo med prihodke za pokrivanje stroškov amortizacije. Takšna so npr. razna podjetja, ki se ukvarjajo s takoimenovano komunalno dejavnostjo: vodovodom, kanalizacijo, mestnim prometom, električno distribucijo itd. V nadaljevanju se z njimi ne bomo neposredno ukvarjali.

4.2 POSLOVANJE ZAVODA IN POTREBE PRI NJEM

Kot pri podjetjih je tudi pri vsakem zavodu mogoče razmišljanje zasnovati na predstavljanju takšnega logičnega soočanja prvin in učinkov:

Naturalna bilanca poslovnega procesa v okviru zavoda

Prvine	Učinki
Delovna sredstva	Opravljenе storitve (in redkeje proizvedene stvari)
Predmeti dela	
Storitve drugih	
Ljudje kot zaposlenci	

Težišče nadaljnega razmišljanja pa je posvečeno ravno doseženim učinkom, ki so od zavoda do zavoda opredeljeni drugače. V vsakem primeru prihaja vedno pri *gospodarjenju* do ponovitve naslednjih vprašanj:

1. Kakšne *vrste* storitev z določeno kakovostjo opravljati?
2. Kakšno *količino* teh storitev opravljati?
3. S kakšno kombinacijo *prvin* in s kakšnimi njihovimi potroški opravljati te storitve?

V ozadju odgovorov na ta vprašanja je vedno razmišljanje o *neposrednih potrebah ljudi*, ki naj bi jih ti učinki zadovoljevali in o zadovoljevanju takšnih potreb, ki dejansko opredeljujejo splošne pogoje življenja ljudi in tudi poslovanja vseh drugih organizacij. S tem pa je povezano še vprašanje, v kolikšni meri njihovo financiranje prepuščati ustreznim proračunom in v kolikšni meri le uravnavalnim ukrepom širše javnosti v primeru večjega delovanja gospodarskih zakonitosti pri tem.

Oglejmo si nekaj primerov najprej na področju izobraževanja!

Izhodišče za ustanovitev in poslovanje *osnovne šole* kot zavoda je opravljanje pedagoških storitev za možno letno število učencev po posameznih letnikih na določenem območju, ki je lahko celo manjše od območja posamezne občine. Država enotno ureja vprašanje predmetnika za takšno izobraževanje, a tudi strokovne zahteve v pogledu osebja in drugih dejavnikov za njegovo izvajanje. Uspeh poslovanja se kaže v številu tistih, ki v šolskem letu končajo posamezen letnik in v kakovosti njihovega znanja, predstavljenega z ocenami.

Izhodišče za ustanovitev in poslovanje *srednje šole* kot zavoda je opravljanje pedagoških storitev za možno letno število srednješolcev glede na njihovo splošno, poklicno ali strokovno usmeritev po posameznih letnikih na določenem območju, ki je navadno večje od posamezne občine. Država ureja vprašanje predmetnika za takšno izobraževanje, a tudi strokovne zahteve v pogledu osebja in drugih dejavnikov za njegovo izvajanje. Uspeh poslovanja se kaže v številu tistih, ki v šolskem letu končajo posamezen letnik, še zlasti pa v številu maturantov, njihove splošne potrebnosti in koristnosti ter v kakovosti njihovega znanja, predstavljenega z ocenami.

Izhodišče za ustanovitev in poslovanje *višje strokovne šole, visoke strokovne šole ali fakultete* kot zavoda je opravljanje pedagoških storitev glede na mo-

žno letno število njihovih študentov in splošno spoznano potrebo po diplomantih posameznih vrst na območju, ki lahko zajema tudi zgolj del celotne države. Zaradi širšega družbenega interesa študentom ponujeni pedagoški predmeti niso zgolj v pristojnosti odločitve posameznega zavoda, prav tako je na širši ravni urejeno vprašanje usposobljenosti njihovih izvajalcev in prisotnost drugih dejavnikov. Uspeh poslovanja se kaže v številu tistih, ki so v šolskem letu končali posamezen letnik, še zlasti pa v številu diplomantov, njihove splošne potrebnosti in koristnosti ter v kakovosti njihovega znanja, predstavljenega z ocenami.

Oglejmo si še primer iz področja zdravstva! Izhodišče za ustanovitev in poslovanje *zdravstvenega doma* kot zavoda je opravljanje zdravstvenih storitev glede na možno število pacientov in njihovega obiska na določenem območju, ki lahko zajema tudi več občin ali pa zgolj del posamezne občine. Glede na tamkajšnje potrebe je sprejeta tudi odločitev o vpeljanih splošnih in specialističnih ambulantah in njihovi zmogljivosti. Uspeh poslovanja se kaže v številu obravnav pacientov in z njihovo uspešnostjo.

Iz področja socialnega varstva si lahko ogledamo primer *doma za starejše občane* kot zavoda. Izhodišče za njegovo ustanovitev in poslovanje je potencialno število oskrbovancev na določenem območju, ki je spet lahko večje ali manjše od območja posamezne občine, za katere je treba opravljati ustrezne storitve zaradi potreb po njih. Pravzaprav imamo opravka celo z nekakšnim organizacijskim gospodinjstvom za določeno število vključenih oseb. Uspeh poslovanja se kaže v številu oskrbovancev, ki si na tak način zadovoljujejo svoje potrebe.

Sedaj si pa oglejmo še nekaj primerov iz področja drugih osebnih storitvenih dejavnosti!

Najprej imamo tu *radijske* in *televizijske postaje* kot zavode z različnim lastništvom. Izhodišče za ustanovitev in poslovanje takšnega zavoda je gotovo računanje z možnimi poslušalci in gledalci, katerih potrebe po razvedrilu, izobraževanju in informacijah zadovoljujejo ali pa tudi ne z ustreznimi programi, na katere ima lahko vpliv še širša javnost in celo država. Potem so tu *kinematografi*, *knjižnice* in *muzeji* ko zavodi, ki na določenem območju nudijo svoj storitve obiskovalcem ter s tem zadovoljujejo njihove specifične potrebe. Končno ne smemo pozabiti na *igralnice*, *zabaviščne parke* ali *športne centre* kot zavode, ki prav tako svojim obiskovalcem nudijo storitve, s katerimi si zadovoljujejo svoje specifične potrebe.

Od uresničevanja vnaprej opredeljenih potreb, ki naj jih zadovoljuje posamezen zavod, je nato odvisen obseg njegovega poslovanja, njegova uspešnost in koristnost.

4.3 FINANCIRANJE ZAVODA (VLAGANJE V ZAVOD) IN NALOŽBENJE (INVESTIRANJE) V NJEM

Začetno *financiranje* zavoda je gotovo odvisno od tega, kdo je njegov ustanovitelj in kdo prispeva k začetni vlogi vanj, tj. k začetnem *skladu zavoda*, saj pri njem ne moremo preprosto govoriti o kapitalu, pri katerem njegovi prinašalci pričakujejo oplojevanje. Če je ustanovitelj zavoda kot pravne osebe občina ali država in pri tem uporabi sredstva svojega proračuna, se v nadaljevanju pojavlja tudi kot lastnik zavoda. Če je ustanovitelj zavoda kot pravne osebe kdo drug in mu omogoči njegov začetni sklad, se sam pojavlja kot njegov lastnik. To velja tudi za fizične osebe - strokovnjake, ki odprejo npr. svojo samostojno zdravniško ambulanto in so njeni lastniki; to je zlasti pogosto pri zobozdravnikih. Od značaja poslovanja zavoda je nato odvisno, kakšna osnovna sredstva v njem so potrebna in koliko zaposlencev. Zlasti nakup zemljišč, poslovnih prostorov in specifične opreme pomeni mnogokrat zelo pomembno začetno naložbo zavoda in s tem potrebo po financiranju s skladom zavoda. V manjši meri je začetna vloga v sklad zavoda potrebna za kritje zaslužkov zaposlencev, saj zanje lahko zavod dosega že sprotne prihodke za svoje opravljene storitve. Če se kasneje povečajo potrebe po osnovnih sredstvih, lahko spodbudi to tudi povečanje sklada zavoda s strani njegovih lastnikov. Vendar to ni vedno nujno, saj obstaja skorajda pravilo, da se ob lastniškem odločanju o financiranju nakupa kakih novih osnovnih sredstev pojavljajo le *namenske dotacije*, ki nato omogočajo postopno pokrivanje amortizacije takšnih osnovnih sredstev, ne da bi se povečal sklad zavoda. Delno je mogoče financirati takšne potrebe tudi z bančnimi in drugačnimi *posojili*, katerih vračilo je kasneje treba zagotoviti v okviru razlike med večjimi prihodki in manjšimi odhodki, ki šele na takšen način namensko prihranjena dopolnjuje sklad zavoda.

Medtem ko so v podjetjih v skrbi za primerno oplojevanje kapitala lahko vzpostavljene razne finančne naložbe, ki prinašajo prihodke zunaj njihove poslovne dejavnosti v ožjem pomenu, te niso več normalni pojav pri zavodih. Ker naj s strani lastnikov vneseni sklad zavoda v bistvu zagotavlja prisotnost tistih sredstev, ki opredeljujejo njegove zmogljivosti za doseganje storitev, s katerimi se zadovoljujejo neposredne potrebe njihovih upo-

rabnikov, ne pa tudi njihovo oplojevanje, s čimer bi se zadovoljevali zgolj finančni interesi njegovih lastnikov, ni posebej izražene potrebe po vzpostavljanju *finančnih naložb*, ki bi se oplojevale, razen če je to začasen pojav, ki povečuje siceršnje finančne možnosti pri izvajanju temeljne dejavnosti zavoda.

Medtem ko je pri zavodih kot pravnih osebah sklad zavoda vedno natančno določen, s tem, da ga lahko kasneje dopolnjuje presežek prihodkov nad odhodki, namenjen izključno novim naložbam ali drugačnim potrebam pri uresničevanju namena poslovanja zavoda, je zadeva pri podobnih organizacijah, ki so jih vzpostavile fizične osebe kot lastniki, nekoliko drugačna. Fizične osebe kot strokovnjaki, okoli katerih je vzpostavljeno celotno delovanje in ki so s tem namenom tudi vnesle vanj svoja lastna sredstva, imajo sicer zaradi samostojnega delovanja za svoje lastno delo lahko boljši zaslužek kot bi ga imele pri drugih zaposlovalcih za enako delo, vendar tudi pri njih ne pride v poštev delitev presežka prihodkov nad odhodki v pomenu dobička, ki bi ustrezal oplojevanju njihove vloge kot kapitala. Res pa v primeru, ko ni nameravano širjenje zamišljenega delovanja, prvotna finančna vloga zaradi amortiziranja osnovnih sredstev do njihove nadomestitve ni več potrebna v polnem znesku. Amortizacijska sredstva lahko lastnik brez škode za nadaljnje poslovanje odtegne svoji dejavnosti, s tem pa tudi zmanjšuje sklad zavoda.

Pri *javnih zavodih*, tj. pri tistih, ki so jih ustanovile občine, republika ali druge pooblašene osebe, je vedno treba med drugim rešiti vprašanje, v kolikšni meri jim v celoti prepustiti skrb za obnavljanje njihovih zmogljivosti, ki so v začetku zahtevale ustrezni finančni vložek lastnikov. Vzemimo kot primer, da občina ustanovi novo šolo in poskrbi za financiranje njene zgradbe in opreme. Za zgradbo je nato mogoče računati, da bo ob skrbnem vzdrževanju v uporabi denimo 80 let, za opremo pa, da bo v uporabi 10 let. Denimo, da nato občina iz svojega proračuna skrbi za sprotne prihodke zavoda, ki naj pokrivajo njegove stroške oziroma odhodke. Če bi občina vsakokrat pokrivala tudi amortizacijo zgradb in opreme takšne šole, bi morala šola sama skrbeti za njihovo obnovo, kar bi bilo zlasti v primeru zgradb po 80 letih nesmotrno in bi v vsem vmesnem času ustrezna denarna sredstva pri šoli ostala neporabljena ali pa bi bila uporabljena za druge namene in ne za novo zgradbo po 80 letih, nakar tudi po preteku dobe uporabnosti stare zgradbe denar za nadomestilo ne bi bil več zagotovljen. Če pa občina ne bi sproti omogočala pokrivanja amortizacijo zgradbe in opreme v šoli, bi pač morala poskrbeti za ločeno financiranje novih nadomestnih

nabay, kadar bi bile te potrebne. Če bi šola kot zavod obračunavala amortizacijo, da bi obstajal popoln vpogled v nastale stroške, bi morala kritje zanj najti ne v prihodkih, ki jih vsako leto odmerja npr. občina, temveč v zmanjševanju prvotnega sklada zavoda, ki se je pojavil ob ustanovitvi zavoda hkrati s tedanjimi osnovnimi sredstvi. V takšnem primeru bi pomenil začetni sklad zavoda le nekakšno razmejitveno financiranje, ki bi se prenašalo med prihodke zavoda skladno s tamkaj obračunano amortizacijo. Vzemimo kot primer še, da financer kakega že obstoječega zdravstvenega zavoda, ki mu za njegovo delovanje vsako leto omogoča njegove prihodke, dodatno financira še neko drago specialno opremo. Od vrednosti te opreme je treba nato v njeni dobi koristnosti obračunavati amortizacijo. Ali naj nato isti financer sproti pokriva še amortizacijo takšne opreme in s tem prepusti zavodu skrb za njeno nadomestitev, ko bo potrebna, ali naj takšno amortizacijo izloči iz sprotnega financiranja s prihodki ter poskrbi ločeno za njeno nadomestitev, ko bo stara oprema izrabljena? Največkrat je uveljavljena pri stvareh z daljšo dobo koristnosti izločitev upoštevanja amortizacije pri sprotne dodeljevanju prihodkov ter njihovo ločeno financiranje, pri stvareh s krajšo dobo koristnosti pa je njihova amortizacija upoštevana v okviru prihodkov za sprotno pokrivanje stroškov oziroma odhodkov, nakar financerju ni treba skrbeti za ločeno financiranje njihove nadomestitve. Očitno je le, da je v prvem primeru namesto o trajnem skladu zavoda mogoče govoriti le o nekakšnih večletno razmejenih prihodkih, ki se kot takšni obračunavajo letno v skladu s tedanjo potrebo po pokritju ustrezne amortizacije.

4.4 STROŠKI V ZAVODU IN PRODAJNE CENE NJEGOVIH STORITEV

Tudi v zavodu je treba z opravljenimi storitvami, s katerimi se zadovoljuje potrebe, povezovati cenovno izražene potroške prvin, tj. *stroške*, ne pa zmanjšanje stanja denarja, tj. izdatke. Razumevanje stroškov je povsem enako kot pri podjetju: gre za zmnožek porabljenih količin porabnih stvari ali predmetov dela ali predpostavljene obrabe obstojnih stvari ali delovnih sredstev ali količine uporabljenih tujih storitev ali količine opravljenega dela zaposlencev z ustreznimi cenami.

Skupine izvornih stroškov, ki se pojavljajo pri zavodu, so podobno kot pri podjetjih, lahko razvrščene v naslednje:

1. stroški materiala,
2. stroški tujih storitev,

3. stroški amortizacije,
4. stroški dela,
5. dajatve zunaj stroškov dela in
6. obresti.

V nadaljevanju jih je treba prerazporejati tako, da se v končni stopnji nanašajo na v ločene skupine razvrščene storitve, s katerimi se zavod ukvarja in s katerimi omogoča zadovoljevanje potreb njihovih uporabnikov. Medtem ko podjetje odgovarja svojim lastnikom za ustrezno oplojevanje njihovega kapitala in lastnike ne zanimajo podrobnosti o tem, kakšna je razlika med prihodki in odhodki pri različnih skupinah ali celo vrstah proizvodov in storitev, je zadeva pri zavodih drugačna. Zavodi so vzpostavljeni za zadovoljevanje posebej opredeljenih potreb, zato je pri njih tudi s širšega zornega kota pomembno ustrezno nadziranje porazdeljevanja stroškov, saj je na to vezano v končni stopnji tudi vprašanje potrebnih prihodkov, ki se pojavljajo v zvezi z njimi ali na odobritev cene količinske enote posamezne vrste storitev. Zato kaže ravno pri zavodih nekoliko bolj poudariti nekaj rešitev stroškovnega računovodstva, ki pri njih niso zanimive zgolj za poslovodsko notranje proučevanje racionalnosti delovanja in doseganje dobička.

Stroški se v zavodih pojavljajo zaradi tamkaj opravljenih storitev. *Stroškovni nosilec* je tista vrsta storitev, zaradi katere so se pojavili stroški in s katero jih je treba povezati. Vsak zavod se ukvarja z več različnimi vrstami storitev. Vsako vrsto storitev je nato treba opredeliti kot posebni stroškovni nosilec. Toda vseh stroškov ni mogoče od samega začetka porazdeliti po vseh stroškovnih nosilcih. To lahko napravimo le s tistimi stroški, ki jih imenujemo *neposredni stroški* in pri katerih že iz listin o njihovem nastanku vemo, na kaj se nanašajo. Gre predvsem za stroške materiala in stroške dela. Vsi drugi stroški so šele posredni stroški v začetku opredeljenih stroškovnih nosilcev. Lahko jih zajamemo po *stroškovnih mestih*, tj. po namensko, prostorno ali stvarno zaokroženem delu zavoda, na katerem ali v zvezi s katerim se pri poslovanju pojavljajo stroški, za katere je tudi nekdo odgovoren. Denimo, da se tako neposredni kot tudi *posredni stroški* pojavljajo na več stroškovnih mestih, na katerih nastaja več vrst končnih storitev, ki izstopajo iz zavoda. Pri vsaki vrsti končnih storitev je treba k njenim že poznanim neposrednim stroškom dodati posredne stroške v sorazmerju z njihovim nastajanjem pri posamezni vrsti ali vsaj v sorazmerju s kakim neposrednim stroškom, ki je na njem nastal. Toda v zavodu obstajajo še posebna stroškovna mesta v zvezi z nakupno dejavnostjo, kjer se pojavljajo stroški raziskovanja nakupnega trga, izvajanja nakupne dejavnosti, skladiščenja

materiala, prevzemanja količin itd. Ti stroški so posredni stroški končnih storitev in jih je po različnih njihovih vrstah treba tako razporejati, da je njihova porazdelitev najbolj utemeljena, npr. v sorazmerju s količino ali vrednostjo materiala v končnih storitvah. Dalje obstajajo v zavodu stroškovna mesta splošnih dejavnosti in na njih spet posredni stroški končnih storitev v zvezi z administracijo zavoda, ravnateljstvom, računovodske službe, finančne službe itd. Tudi te je treba na ustrezen način razporediti na končne storitve. V zavodu imamo lahko še stroškovna mesta pomožnih dejavnosti, ki pomagajo osnovni dejavnosti, tj. opravljanju končnih storitev, na njih se pa pojavljajo stroški vzdrževanja, kotlarne, električne centrale, prevozne službe itd. Takšne stroške je treba najprej ustrezno razporediti na druga stroškovna mesta v zavodu, ki uporabljajo z njimi povezane notranje učinke in šele prek njih na posamezne vrste končnih storitev. Vidimo, da je pot razporejanja posrednih stroškov lahko zelo dolga in strokovno zahtevna. Toda potrebno jo je preiti, da bi končno pri vsaki vrsti storitev poznali njene stroške, pri delitvi vseh stroškov posamezne vrste storitev z njihovo količino pa še stroške, ki odpadejo na količinsko enoto.

Kolikor obračunava zavod svoje storitve po *prodajnih cenah*, te pri njihovi celoti glede na zahteve pri poslovanju zavoda ne bi smele prekoračevati njihovih *stroškov*. Še vedno pa je mogoče dopustiti rešitve, po katerih je prodajna cena enote storitve kake vrste večja od lastne cene, da bi omogočala pokriti primanjkljaj prodajne cene pri kaki opravljeni storitvi druge vrste. Vendar je treba priti do čistih računov pri gospodarskem dojemanju celotnega poslovanja zavoda. To je potrebno tako takrat, kadar občinski ali republiški proračun daje kako dotacijo, kot takrat, kadar zaradi javnega interesaa kdo zunaj zavoda vpliva na postavljanje njegovih cen. Če pa dobi zavod pavšalne prihodke ne glede na količino posameznih vrst opravljenih storitev, ravno takšno proučevanje stroškov po posameznih vrstah storitev kot končnih stroškovnih nosilcev omogoča boljše odločitve o obsegu njihovega opravljanja.

Različne rešitve pri kalkuliranju se pojavljajo v zvezi z amortizacijo, o čemer je bil govor že v točki 4.3. Če npr. občina prevzame potrebo po dodatnem financiranju zamenjave kakega osnovnega sredstva po dolgoletni uporabi prvotnega, ji nikakor ni treba sproti pokrivati tudi *amortizacijo* starega, saj je ta dejansko pokrita že s finančnim vložkom za pridobitev prvotnega osnovnega sredstva, ki se postopno zmanjšuje. Če npr. uporabniki kake storitve zavoda plačujejo zanjo ceno, ki je predmet širšega odobravanja, ni nujno, da bi ta cena pokrivala tudi amortizacijo zgradb ali večletne opre-

me, če bo za njihovo nadomestitev ob dotrajanosti možno poskrbeti na kak drug način. Ravno v možnosti za drugačno obravnavanje amortizacije vsaj v zvezi z določenimi osnovnimi sredstvi lahko najdemo pri zavodih posebnosti, ki ne prihajajo v poštev pri podjetjih.

4.5 PRIHODKI IN ODHODKI ZAVODA

Prihodki in odhodki zavoda so v načelu opredeljeni podobno kot prihodki in odhodki podjetja. Zaradi posebnosti zavoda in njegovega delovanja pa je pri njih mogoče zapaziti nekaj razlik.

Poslovni prihodki zavoda so prodajna vrednost opravljenih storitev, medtem ko je le v manjši meri mogoče govoriti tudi o prodajni vrednosti prodanih proizvodov. Toda to prodajno vrednost lahko odmerja vsaj delno ustrezni občinski ali republiški proračun, pri čemer ni nujno, da bi se ravnala ravno po obsegu in vrsti opravljenih storitev. V takšnem primeru se utegnejo pojaviti celo nekakšni stalni (fiksni) prihodki, ki pri podjetjih niso poznani. Drugače je, če zavod prihaja do svojih prihodkov neposredno od tistih, ki so uporabniki njihovih storitev; v takšnem primeru so prihodki zavoda povsem enaki prihodkom od prodaje pri podjetju. Končno se med prihodki utegne pojavljati še do tedaj razmejeni finančni vložek financerja določenih osnovnih sredstev, ki se amortizirajo, financer pa ne pokriva ponovno njihove amortizacije, temveč poskrbi le za njihovo nadomestitev, ko so izrabljena.

Finančni prihodki so pri zavodu praviloma omejeni le na prejete obresti, ki lahko izhajajo iz terjatev zaradi nepravočasno plačane prodajne vrednosti njegovih storitev, lahko tudi iz začasno razpoložljivih lastnih denarnih sredstev, začasno danih kot posojilo. Manj pogosto se zavodi lotevajo tudi takšnih finančnih naložb, ki bi jim prinašale deleže v dobičku drugih, zato jih bomo v nadaljevanju kar zanemarili.

Ker zavodi praviloma nimajo nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov, je pri njih *stroške* v načelu že mogoče istovetiti z odhodki. Vendar je poslovne odhodke treba ločiti od *finančnih odhodkov*. Med zadnjimi gotovo najdemo obresti za prejeta posojila in obresti iz sprotnih poslovnih obveznosti, ki niso bile pravočasno poravnane. Za *poslovne odhodke* pa sedaj ne prihaja več neposredno v poštev tista rešitev, ki je običajna pri proizvodjalnem podjetju, da so namreč sestavljeni iz proizvodjalnih stroškov

v prodanih količinah in iz vseh posrednih stroškov nakupovanja, prodanja in splošnih dejavnosti, ki so takoj odhodki. Če je poslovanje zavoda usmerjeno k ustvarjanju različnih *vrst storitev*, s katerimi se zadovoljujejo različne neposredne potrebe ljudi in druge potrebe, bi jih sicer bilo koristno razčleniti glede na to dejstvo, nakar bi npr. dobili takšno njihovo pojasnilo:

- neposredni stroški storitvene dejavnosti X
- + neposredni stroški storitvene dejavnosti Y
- + neposredni stroški storitvene dejavnosti Z
- + posredni stroški nakupovanja, prodanja in splošnih dejavnosti

Če pa le želimo poslovne odhodke pojasnjevati s skupinami *vrst stroškov* in ne z njihovo namembnostjo, pridemo do naslednje njihove razčlembе:

- stroški materiala
- + stroški tujih storitev
- + stroški amortizacije
- + stroški dela
- + stroški dajatev

Le če se zaradi posebnosti poslovanja zavoda lahko pojavljajo kake nedokončane storitve, za katere še ni pokritja v prihodkih ali morda celo kake zaloge lastnih proizvodov, je takšno vsoto stroškov treba popraviti za neka-kšne zaustavljene stroške, ki so jim prišteti, če je njihova velikost ob koncu obdobja večja kot ob začetku obdobja ter odšteti, če je njihova velikost ob koncu obdobja manjša kot ob začetku obdobja.

Pri zavodu dalje ne govorimo več o dobičku ali o izgubi, temveč o *presežku prihodkov nad odhodki* ali o *presežku odhodkov nad prihodki*. Presežek prihodkov je praviloma namenjen prenosu v naslednja obdobja, da bi tedaj dopolnjeval prihodke pri pokrivanju odhodkov. Seveda pa obstaja tudi možnost, da se z njim poveča sklad zavoda in s tem znesek, ki pripada lastniku zavoda. Nasprotno se presežek odhodkov poravnava z nabranimi presežki prihodkov iz prejšnjih let, v načelu pa seveda lahko tudi z zmanjšanjem sklada zavoda, ki se nanaša na njegovo lastništvo. Podrobnosti urejajo vsakokratni predpisi in statutarne rešitve v posameznem zavodu.

Po vsem pojasnjem pridemo do naslednje dvostranske oblike prikazovanja dinamično opredeljenih gospodarskih kategorij v zavodu, kjer sta obe strani uravnovešeni z ustreznim saldóm:

Bilanca prihodkov, odhodkov in njihove razlike v zavodu za obdobje

Odhodki	Prihodki
Poslovni odhodki:	Poslovni prihodki:
stroški materiala	iz proračuna
stroški tujih storitev	iz prodaje
stroški amortizacije	drugi
stroški dela	Finančni prihodki:
stroški dajatev zunaj stroškov dela	dobljene obresti
+ ali - razlika v stroških zalog	drugi
učinkov	Saldo: Presežek odhodkov nad prihodki
Finančni odhodki:	
dane obresti	
Saldo: Presežek prihodkov nad odhodki	

Kadar imamo pred očmi prihodke in odhodke zavoda, moramo pri *gospodarjenju* razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako zagotoviti *prihodke*, ki bi pokrivali odhodke v zvezi z zamišljenim obsegom in sestavo opravljenih storitev?
2. Kako zagotoviti dani obseg opravljanja storitev s čim manjšimi *odhodki*?
3. Kako v primeru stalnih prihodkov zagotoviti čim boljše zadovoljevanje potreb po opravljenih *storitvah*?

V zvezi z vprašanjem pod 3) smo se dotaknili posebnosti tistih zavodov, katerih poslovanje financira proračun v obsegu, ki omejuje poljubno število opravljenih storitev. Ali naj v tem primeru zavod omeji v dani proračunski okvir ne glede na izražene potrebe obseg svojih storitev ali zgolj obseg njihovih uporabnikov?

Kako pri tem upoštevati dejstvo, da so mnogi stroški in s tem tudi odhodki v zavodu stalnega značaja in se potemtakem s svojim celotnim zneskom v obdobju ne spremenijo, če je obseg opravljenih storitev in njihovih uporabnikov večji. Kateri stroški v zavodu so spremenljivega značaja in so potemtakem odvisni od števila opravljenih storitev in njihovih uporabnikov in kako to dejstvo upoštevati pri prihodkih? Znano je npr., da so kake specialne aparature v zdravstvu izrabljene manj kot bi glede na povpraševanje lahko bile. Ali jih je mogoče bolje izrabiti in s tem boljše zadovoljevati ustrezne potrebe le ob povečanih prihodkih, ki bi pokrivali polno lastno ceno storitve ali se zadovoljevati zgolj s pokrivanjem dodatnih spremenljivih stroškov oziroma odhodkov, medtem ko so stalni

stroški oziroma odhodki v vsakem primeru že pokriti z dotedanjimi prihodki?

4.6 SREDSTVA IN OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV ZAVODA

Sredstva (premoženje) in obveznosti do virov sredstev zavoda (premoženja zavoda) imajo v načelu podobno opredelitev kot sredstva in obveznosti do virov sredstev podjetja. Zaradi posebnosti zavoda in njegovega delovanja pa je pri njih spet mogoče zapaziti nekaj razlik.

Sredstva zavoda so glede na njihovo funkcionalnost razčlenjena na osnovna sredstva, obratna sredstva in lahko še na finančne naložbe. Toda med obratnimi sredstvi praviloma ni nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov in niti zalog trgovskega blaga. Prav tako med njimi praviloma ni dolgoročnih terjatev do kupcev storitev. Obstajajo pa povsem normalno terjatve do prinašalcev poslovnih prihodkov, ki so že zasluženi, a še ni prišlo do ustreznih prejemkov. Med finančnimi naložbami so praviloma dolgoročne finančne naložbe manj pogoste, če se že pojavljajo, se pa omejujejo v glavnem največkrat na dolgoročno dana posojila, zlasti v državne dolgoročne vrednostnice, pri katerih ni večjih tveganj. Takšne naložbe obstajajo predvsem za zagotovitev namenske uporabe nabranih amortizacijskih sredstev v trenutku, ko je treba nadomestiti staro amortizirajočo sredstvo, v kolikor seveda njihov financer ne opredeljuje svojo namensko dotacijo za dolgoročno kritje stroškov amortizacije, kasneje pa poskrbi spet za zamenjavo izrabljenih starih osnovnih sredstev na enak način. Če so sredstva zavoda razčlenjena na stalna sredstva in gibljiva sredstva, se med stalnimi sredstvi pojavljajo osnovna sredstva v materializirani ali nematerializirani obliki in le v manjši meri dolgoročne finančne naložbe. Med gibljivimi sredstvi obstajajo le obratna sredstva in kratkoročne finančne naložbe, kjer pa slednje spet nimajo takšnega pomena kot pri podjetjih.

Obveznosti do virov sredstev zavoda ne zajemajo kapitala, ki bi ga prispevali lastniki s pričakovanjem njegove oplojevanja. Zato je od samega začetka primerneje govoriti kar o skladu zavoda kot o lastniški vlogi vanj. Če kasneje financerji poslovanja zavoda ne omogočajo poslovne prihodke v znesku, ki bi omogočali pokrivanje amortizacije določenih osnovnih sredstev, ima njihov ustanoviteljski vložek vsaj delno značaj zgolj rezervacije, ki se črpa v posameznih obdobjih za kritje tedanje amortizacije

v okviru odhodkov. Toda ker gre v nezmanjšanem znesku še vedno za nekakšne znake lastništva zavoda, kaže navkljub predvidenem namen-skem zmanjšanju še vedno govoriti o skladu zavoda in ne o njegovih rezervacijah, ki niso lastninsko opredeljene. Lahko pa obstajajo kake druge rezervacije. Pač pa kaže v okviru sklada zavoda posebej poleg ustanovitvenih zneskov predstavljati kasneje dosežene presežke prihodkov nad odhodki. Kar se tiče dolgov zavoda, se med njimi lahko pojavljajo dolgoročni dolgovi iz naslova dobljenih dolgoročnih posojil, ki jih je zagotovil ustanovitelj zavoda ob samem začetku namesto svoje neposredne vloge v sklad zavoda, da bi na ta način zavod prišel do svojih začetnih sredstev. Seveda pa mora ustanovitelj zavoda v takšnem primeru zagotoviti možnosti za vračilo takšnega posojila in kritje ustreznih obresti tako, da kot prihodke zavoda zagotovi za ta namen ustrezne zneske. Znesek v okviru prihodkov, ki je namenjen vračilu posojila, mora biti tedaj v okviru presežka prihodkov nad odhodki preusmerjen v sklad zavoda, medtem ko je tako dobljeni denar porabljen pri vračilu. Nasprotno znesek v okviru prihodkov, ki je namenjen kritju obresti, nakazuje tudi odhodke za obresti v istem obdobju. Dolgoročne poslovne obveznosti do dobaviteljev se pojavljajo manj pogosto, praviloma naj bi prav tako bile vzpostavljene ob soglasju z ustanoviteljem zavoda. Drugače je s kratkoročnimi dolgovi. Ti se lahko pojavljajo v zvezi z dobljenimi kratkoročnimi posojili pri posojilodajalcih, medtem ko ni običajen način njihovega pojavljanja ob izdajanju obveznic. Pojavljajo se seveda še kratkoročne obveznosti do dobaviteljev in drugih, ki pa štejejo zgolj kot nekaj, kar je vključeno v normalno poslovanje zavoda. Končno se lahko pojavljajo tudi še aktivne (usredstvene) časovne razmejitve in pasivne (udolgovljene) časovne razmejitve.

Če sedaj predstavljene statično opredeljene gospodarske kategorije razčlenimo na dolgoročne in kratkoročne in jih povežemo na bilančni način, pridemo do poenostavljenega prikaza, ki ga imenujemo

Bilanca stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev zavoda na določen dan

Sredstva (Aktiva)	Obveznosti do virov sredstev (Pasiva)
Dolgoročna sredstva	Sklad zavoda
a) v poslovnem procesu:	ustanovitveni sklad
neopredmetena sredstva	sklad iz presežka prihodkov nad
zemljišča	odhodki
zgradbe	
oprema	Rezervacije
osnovna čreda	
večletni nasadi	Dolgoročni dolgovi
b) dolgoročne finančne naložbe:	dolgoročne finančne obveznosti do
dolgoročno dana posojila	posojilodajalcev
dolgoročne naložbe v vrednostnice	dolgoročne poslovne obveznosti
	Kratkoročni dolgovi
Kratkoročna sredstva	kratkoročne finančne obveznosti do
a) v poslovnem procesu:	posojilodajalcev
zaloge materiala (in učinkov)	kratkoročne poslovne obveznosti
poslovne terjatve	
denar	Pasivne (udolgovljene) časovne razmejitev
aktivne (usredstvene) časovne razmejitev	
b) kratkoročne finančne naložbe:	
kratkoročna naložbe v vrednostnice	
kratkoročno dana posojila	

Predpisi v državi lahko predvidijo drugačno razvrščanje postavk v bilanci stanja, vendar nas na tem mestu zanima le splošna logika razvrščanja in ne podrobnosti.

Kadar imamo pred očmi sredstva in obveznosti do virov sredstev zavoda, moramo pri *gospodarjenju* razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Pod kakšnimi pogoji ustanovitelj zagotovi v začetku potrebna *sredstva* zavoda?
2. Do kakšnega obsega lahko zavod samostojno pridobiva sredstva s pomočjo *posojil*?
3. V kolikšni meri in kako *naložbiti* začasno nepotrebni denar?

4.7 PREJEMKI IN IZDATKI ZAVODA

Prejemke in izdatke zavoda je treba vsebinsko in časovno razlikovati od prihodkov in odhodkov zavoda. Medtem ko prihodki in odhodki nakazujejo gospodarske tokove v posameznem obdobju, ki ne glede na denarne toko-

ve v končni stopnji spreminjajo sklad zavoda kot njegovo čisto premoženje, nakazujejo prejemki in izdatki *finančne tokove* v posameznem obdobju, ki spreminjajo le stanje denarja v njem. Če prinašalci prihodkov zavoda zamujajo s svojimi plačili, ima zavod kljub temu opravka s prihodki, toda ne s prejemki; za razliko se pojavlja terjatev do prinašalcev prihodkov. In podobno, če zavod pridobljenih prvin svojega poslovnega procesa, ki jih je že porabil in ustvarjajo odhodke pri njem, še ni plačal njihovim dobaviteljem, ima kljub temu odhodke, toda ne tudi izdatke, zato pa ima obveznosti do dobaviteljev. Seveda kaže pripomniti, da amortizacija osnovnih sredstev ni v nobenem primeru med izdatki.

Prejemki in izdatki zavoda se pojavljajo v največji meri v zvezi z njegovim *poslovanjem*. Lahko pa tudi v zvezi s *financiranjem (vlaganjem)* in *naložbenjem (investiranjem)*, čeprav zlasti v zadnjih dveh primerih manj pogosto kot pri kakem podjetju. Poenostavljeno imamo opravka z naslednjo

Bilanco prejemkov in izdatkov zavoda v obdobju

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja	
Prejemki v zvezi s poslovanjem: iz proračuna za opravljanje storitev iz prodaje storitev drugi	Izdatki v zvezi s poslovanjem: za nakupe materiala in storitev za zasluške zaposlencev za z zasluški nepovezane datjavte drugi
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem) iz začetnega zunanje vnesen. sklada zavoda iz povečanih finančnih obveznosti	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem): za dane obresti za odplačila finančnih obveznosti
V zvezi z naložbenjem (investiranjem): iz dobljenih obresti iz udeležb v dobičku iz prodaje osnovnih sredstev iz prodaje finančnih naložb iz vračila danih posojil	V zvezi z naložbenjem (investiranjem): za dana posojila in naložbe v delnice za pridobitev osnovnih sredstev za pridobitev finančnih naložb
	Končno stanje denarja

Morda kaže pripomniti le še to, da ni nujno začetni od zunaj vneseni *sklad zavoda* povezan s prejemki; morda so bila vnesena zemljišča in zgradbe in ne denar. Prav tako kaže računati s tem, da zmanjšanje tega sklada praviloma sploh ni povezano z izdatki, saj se ti ne pojavljajo niti ob poravnavi

izgube niti ob prenosu dela sklada med prihodke za pokrivanje amortizacije.

Prejemki in izdatki zavoda so lahko obravnavani kot načrtovani ali kot uresničeni. Pri oblikovanju prvih je pri *gospodarjenju* v zavodu treba razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Na kak način z *izdatki* najbolj racionalno uporabiti dane prejemke?
2. Na kak način pridobiti *prejemke* za kritje predvidenih izdatkov?
3. Kako zagotoviti *plačilno sposobnost* v kateremkoli trenutku?

Kadar imamo pred očmi uresničene prejemke in izdatke, pa lahko začnemo presojati, v čem se odmikajo od načrtovanih in kakšna varčnost, učinkovitost in uspešnost uporabe denarja je bila dosežena.

4.8 GIBANJE SKLADA ZAVODA KOT NJEGOVEGA ČISTEGA PREMOŽENJA

Gibanje sklada zavoda kot njegovega čistega premoženja ni mogoče povezovati z denarnimi tokovi, temveč z gospodarskimi tokovi, vezanimi na sprotne prihodke in odhodke zavoda in morebitne namenske dotacije za osnovna sredstva. Le ob njegovi ustanovitvi lahko pride do lastniškega vnosa v zavod, ki je izraženo z začetnim stanjem tega sklada. Lahko seveda prihaja tudi do kasnejših vnosov mimo prihodkov, praviloma pa največkrat le z vsaj začasnim vnosom presežka prihodkov nad odhodki v posameznem obdobju. V kasnejšem obdobju se lahko zaradi presežka odhodkov nad prihodki zavoda ta sklad celo zmanjša, prav tako se lahko zmanjša za kritje amortizacije, če jo financerji ne pokrivajo prek prihodkov. Seveda pa lahko prihaja do razlik pri tem skladu še zaradi vrednotenja sredstev in dolgov. V celoti pridemo do naslednje poenostavljene

Bilance gibanja sklada zavoda v obdobju

Zmanjšanje	Povečanje
Premiki iz sklada v obdobju:	Začetno stanje sklada zavoda
za poravnavo presežka odhodkov nad prihodki	Premiki v sklad:
za zmanjšanja ob prevrednotenju	za zunanje vnose
za druga zmanjšanja	za vnos presežka prihodkov nad odhodki
Končno stanje sklada zavoda	za povečanje iz prevrednotenja
	za druga povečanja

Sklad zavoda ob vsakem proučevanem trenutku predstavlja *čisto premoženje* zavoda, tj. tisto, ki ni obremenjeno z dolgovi. Kosmato premoženje pa je predstavljeno pod nazivom sredstva v tedanji bilanci stanja.

UVOD

SKLEP

Zavodi najrazličnejših vrst so porablajoče enote, ki nimajo stremljenja po dobičku in zagotavljajo v končni stopnji tiste storitve, ki so potrebne za zadovoljevanje neposrednih potreb po njih v gospodinjstvih in drugih potreb. Podobno kot pri podjetjih je tudi pri zavodih nujno dobro obvladovanje vseh pojavov, ki jih izražajo gospodarske kategorije in finančne kategorije. Zato je tudi pri njih treba strogo ločiti *prihodke* od *prejemkov* ter *odhodke* od *izdatkov*, prav tako pa tudi stanje *denarja* od stanja *čistega premoženja*.

5.1. NEPRIDOBITNE DEJAVNOSTI IN DRUŠTVA

V skladu s *Zakonom o ustanovitvi in delovanju nepridobitnih dejavnosti in društev* (ZND) so nepridobitne dejavnosti in društva ustanovljena za izvajanje dejavnosti, ki so namenjene izpolnjevanju javnih interesov ali potreb, ki niso povezane s pridobivanjem dobička. Priloge k temu zakonu določajo tudi pogoje za ustanovitve in delovanje nepridobitnih dejavnosti in društev. Med njene pogoje spadajo tudi pogoji za ustanovitve in delovanje nepridobitnih dejavnosti in društev, ki so namenjene izpolnjevanju javnih interesov ali potreb, ki niso povezane s pridobivanjem dobička. Priloge k temu zakonu določajo tudi pogoje za ustanovitve in delovanje nepridobitnih dejavnosti in društev, ki so namenjene izpolnjevanju javnih interesov ali potreb, ki niso povezane s pridobivanjem dobička.

5. GOSPODARJENJE V DRUŠTVU

UVOD

Življenje posameznega človeka poteka stalno v treh ponavljajočih se stopnjah: delu, počitku in igri. Zato so tudi njegove neposredne potrebe povezane z njimi. Če že ne vidimo v *delu* kot takšnem njegovo neposredno potrebo, pa jo moramo videti vsaj na takšen način, da mu prinaša zaradi njegovega sodelovanja pri celoti ustvarjanja proizvodov in storitev zaslužek za pridobivanje življenjskih potrebščin, ki jih nato porablja v svojem gospodinjstvu. Pri delu človek razdaja svoje sile, pri *počitku* jih obnavlja in nabira nove, pri *igri* pa širi svoje znanje in spretnosti, ki jih nato lahko uporablja tudi pri delu. Medtem ko se ukvarja z delom na svojem delovnem mestu, ga čaka počitek in igra predvsem v svojem lastnem gospodinjstvu. Zlasti pri igri gre tudi za koristno uporabo njegovega prostega časa in za to, »da se nekaj dogaja«, kar mu ustvarja zadovoljstvo. V tem pogledu med drugim lahko koristno uporablja celo storitve, ki jih nudijo kaka podjetja ali kaki zavodi, čeprav je pri njih udeležen morda bolj pasivno. Da bi sam lahko aktivno sodeloval pri čem, so pa koristna društva, ki omogočajo človeku, da se sam skupaj z drugimi vključi v tisto dogajanje, ki bi sicer bilo opravljeno v nastajanje ustrezne storitve.

5.1 NEPRIDOBITNE DEJAVNOSTI IN DRUŠTVA

V načelu je *društvo* organizirana skupina tistih ljudi, ki imajo skupne cilje in delujejo po določenih pravilih. Po svojem namenu se društvo razlikuje od gospodinjstva. Z *namenom* je mišljen razlog delovanja, ki usmerja prizadevanja. Medtem ko je pri gospodinjstvu namen s porabljanjem zadovoljevati temeljne neposredne potrebe njegovih članov, ki so združeni sorodstveno ali na kake druge načine, gre pri društvih za vzpostavljanje skupine ljudi, ki s svojim druženjem, medsebojnim delovanjem in doseganjem rezultatov v prostem času ustvarjajo pri vsakem njegovem članu zadovoljstvo, ki ga ne bi mogel doseči ločeno sam zase. Društva so lahko vzpostavljena povsem neformalno in občasno, lahko pa tudi za trajnejše delovanje, nakar celo dobijo značaj pravne osebe. Članstvo v njih je vedno prostovoljno in praviloma brez zaslužka članov, vezano na njihov izbrani interes, za katerega uresničevanje plačujejo celo članarino. Dejavnosti, s katerimi se društva

ukvarjajo, so prav raznolike, a tudi cilji, ki so v njih postavljeni. Cilji kot določni izidi delovanja, ki jih moremo doseči glede na potrebe in možnosti za njihovo zadovoljitev, so raznoliki. Na splošno lahko rečemo, da ravno društva v največji meri spodbujajo svoje člane k ustvarjalnosti zunaj poklicnega delovanja članov.

Glede na težišče dejavnosti, s katero se društva ukvarjajo, razlikujemo npr.

1. *Kulturno-prosvetna društva*, ki imajo namen združevati ljudi, ki se želijo v prostem času ljubiteljsko ukvarjati na izbranih področjih kulture ali prosvete ter širiti ustrezna spoznanja. Gledališko društvo združuje ljudi, ki se želijo v prostem času ukvarjati z gledališko igro, glasbeno društvo ljudi, ki želijo vzpostaviti kak ansambel, plesno društvo, ljudi, ki se želijo naučiti plesa in ki nato uživajo v plesu itd. V to skupino lahko uvrstimo tudi npr. društvo za varstvo narave, društvo prijateljev mladine, kako dijaško društvo, cerkveno društvo in podobna.
2. *Raziskovalna društva*, ki imajo namen združevati ljudi, ki se želijo najprej ob mentorstvu drugih, nato pa zgolj ob stikih z drugimi lotiti kakih raziskovalnih podvigov v svojem prostem času. V to skupino navsezadnje lahko uvrstimo tudi npr. šahovsko društvo
3. *Športna društva*, ki imajo namen združevati ljudi, ki se želijo skupaj ukvarjati s kakim športom v svojem prostem času. Takšno je npr. nogometno društvo, rokometno društvo, telovadno društvo. V to skupino lahko navsezadnje uvrstimo tudi planinsko društvo, ribiško društvo ali kegljaško društvo
4. *Zbirateljska društva*, ki imajo namen združevati ljudi, ki zbirajo kake stvari, da bi si ob sodelovanju lahko pri tem pomagali. Takšno je npr. filatelistično društvo ali numizmatično društvo.
5. *Strokovna društva*, ki imajo namen združevati ljudi določene stroke, razčiščevati kaka strokovna vprašanja in širiti strokovne rešitve ter medsebojno pomoč. Takšno je npr. zdravniško društvo, društvo pravnikov, društvo književnikov, društvo ekonomistov, društvo računovodij, finančnikov in revizorjev ali društvo inženirjev in tehnikov. Končno lahko v to skupino uvrstimo še avto-moto društvo.

6. *Dobrodelna društva*, ki imajo namen združevati ljudi v kaki dobrodelni akciji. Navsezadnje lahko v to skupino uvrstimo tudi prostovoljno gasilsko društvo.

Posebne vrste društev so končno *politične organizacije*. Te združujejo ljudi z izstopajočo potrebo po vplivu na odločanje v ožji ali širši skupnosti, za zadovoljevanje takšne potrebe pa najdejo rešitev v interesnem sodelovanju somišljenikov in stremljenju po pridobitvi ustrezne družbene moči in tudi državne oblasti. Z njimi se na tem mestu ne bomo ukvarjali.

Medtem ko so nekatera društva usmerjena k zadovoljevanju neposrednih potreb svojih članov, so druga usmerjena bolj k temu, da zadovoljujejo potrebe drugih. Včasih je za zadovoljstvo potrebno, da se kdo na kaki predstavitvi uveljavi in žanje priznanje večjega števila prisotnih gledalcev. Hkrati imajo svoje zadovoljstvo ob predstavitvi tudi sami prisotni gledalci. Vse je seveda odvisno od zanimivosti predstavitve za obiskovalce. To, kar je za koga lahko zanimivo, je za drugega lahko odbijajoče. Ali kot pravi Janez Rugelj: »Sam nimam nobenega interesa za nogomet in tudi ne časa, da bi gledal dvaindvajset premaknjenih ljudi, ki so obsedeni z žogobrcem, da si na ta način pri praznoglavicah pridobijo neki ugled in denar«.

Svojo temeljno dejavnost lahko posamezno društvo dopolnjuje še z drugimi *dopolnilnimi dejavnostmi*, tako da bi ga lahko uvrstili tudi drugače kot navajajo zgornji primeri. Tako bi npr. numizmatično društvo zaradi svojega vzgojno-izobraževalnega namena uvrstili med kulturno-prosvetna društva, zaradi raziskovalnega namena pa med raziskovalna društva. Društvo ekonomistov bi zaradi svojega izobraževalnega programa lahko uvrstili med kulturno-prosvetna društva itd.

Poudarek pri delovanju društev je na njihovi *nepridobitnosti*, tj., da niso vzpostavljena zato, da bi s svojim delovanjem dosegala dobiček, ki bi se nato komu delil, najmanj pa, da bi si z njim pomagali sami člani. V načelu je pridobitna dejavnost društva primerna le, če podpira njegovo osnovno dejavnost, npr. omogoča naložbe, ki so povezane s temeljnim namenom društva. Res se pa pri nekaterih društvih v okviru začetne povsem ljubiteljske dejavnosti začne širiti v veliki meri ravno pridobitna dejavnost. Spomniti kaže samo na tekmovanje med npr. športnimi društvi, ki si v želji po svojem prestižu pridobe tudi bogato plačane igralce, nakar se vse vrta okoli zaslužkov in ne več rekreacije prvotnih članov, ki jim je bilo društvo namenjeno.

Cilje in naloge, postavljene v društvih, je mogoče razčleniti npr. takole:

- a) Prirejanje srečanj članov društva in drugih iz istega področja dejavnosti;
- b) Vzpostavljanje zmogljivosti za delovanje društva, npr. prostorov ali opreme;
- c) Prirejanje javnih nastopov ali razstav;
- č) Izdajanje glasila društva;
- d) Predstavljanje delovanja društva širši javnosti;
- e) Nagrajevanje izstopajočih predstavnikov dejavnosti, s katero se ukvarja društvo;
- f) Oblikovanje kodeksov delovanja in etike v dejavnosti, s katero se ukvarja društvo;
- g) Kaznovanje članov, ki kvarijo ugled društva in njegove dejavnosti.

Že iz teh navedb je mogoče jasno zaznati, da si v okviru svojih društev ljudje sami zadovoljujejo svoje *neposredne potrebe* in ne čakajo na storitve kakih drugih organizacij, s katerimi bi si jih zadovoljevali. Možnost zadovoljevanja svojih potreb pa odpirajo tudi drugim ljudem.

5.2 POSLOVANJE DRUŠTVA IN POTREBE PRI NJEM

Tudi pri društvu lahko govorimo o njegovem *poslovanju*, kadar njegovo delovanje zasledujemo kot proces, ki vodi od vložkov do učinkov, ki jih sedaj vidimo v zadovoljenih potrebah. Kaj pri tem nastopa kot prvina poslovnega procesa, je seveda odvisno od dejavnosti društva. Najmanj, kar potrebuje npr. numizmatično društvo za sestanke svojih članov in drugih interesentov, je občasno razpoložljiv prostor, inventar v obliki miz in stolov za udeležence ali vitrine, v katerih bo kaj razstavljeno, dalje strokovna literatura za konsultacijo in seveda ljudi, ki bodo na sestanku kaj zanimivega pokazali ali prišli pogledat. Če svoje poslanstvo izvaja še z izdajanjem kake publikacije, za kar avtorji ne prejema nikaškega avtorskega honorarja, se pojavljajo dodatno tiskarske storitve. Administrativna in knjigovodska dela v zvezi s takšnim poslovanjem lahko opravijo člani mnogokrat celo sami. Zadeva se spreminja z obsegom delovanja posameznega društva. Če npr. kako društvo knjigovodij svoje poslanstvo uresničuje s številnimi strokovnimi seminarji za svoje člane in druge interesente, bo morda že potrebovalo pisarno in zaposleno osebo za administracijo in knjigovodstvo poslovanja. Potrebno bo pridobiti najeto predavalnico, poskrbeti bo treba za ustrezno gradivo in za vsako-

kratnega predavatelja, ki pa to pot ne bo več nastopal zgolj kot neplačani prostovoljec. Če preidemo dalje npr. na telovadno društvo, se to ne bo več zadovoljevalo zgolj z vsakokrat najetim prostorom, temveč bo moralo poskrbeti ne samo za lastno zemljišče, na katerem bo igrišče, temveč tudi za lastno opremljeno dvorano z vso potrebno telovadno opremo. Še bolj zapleten poslovni proces čaka npr. planinsko društvo, ki poskrbi za lastne planinske postojanke in za njihovo delovanje, ki je zelo podobno gostinstvu, čeprav ne z namenom dobička za člane samega društva. Če si sedaj ogledamo še poslovanje prostovoljnega gasilskega društva, si ga ne moremo predstavljati brez ustrezne zgradbe, vozil in gasilske opreme, zlasti pa prostovoljnih usposobljenih gasilcev. Gašenje požara bi lahko primerjali celo s tekmo kakega športnega društva, le da to pot ne gre za »prijateljsko« tekmo, temveč za borbo proti požaru, ki ga lahko primerjamo z nasprotnikom v vojnih operacijah. Člani gasilskega društva se v primeru takšne nevarnosti gotovo želijo izkazati, zato ni nič čudnega, da tedaj, ko se »nasprotnik« ne pojavi in ni izziva, včasih naletimo celo na kak podtaknjen požar.

Svoje poslovanje nepridobitnega značaja je mogoče dopolnjevati s kako *pridobitno dejavnostjo*, kolikor seveda to dovoljujejo predpisi, da bi bila osnovna dejavnost čim cenejša za člane in druge interesente. Od tod npr. gasilske veselice za dopolnjevanje opreme v prostovoljnem gasilskem društvu ali elitne plesne prireditve za nabirko denarja, ki ga bo nato lahko dobrodelfno društvo komu podarilo. Zato od povsem preprostega poslovanja posameznega društva lahko pridemo tudi do bolj zapletenega poslovanja, ki je sicer značilno za zavode, ki so prav tako nepridobitne organizacije kot so nepridobitne organizacije sama društva. Vendar je pri tem večja podobnost društva z zavodom v pogledu vložkov v proces, tj. prvin poslovnega procesa, kot v pogledu izložkov iz njega, ki niso povezani toliko s storitvami za druge, temveč z zadovoljenimi potrebami lastnih članov, ki so aktivno vključeni vanj. Zato je bolje primerjati izložke s tistimi, ki so predmet obravnavanja pri gospodinjskih. Društva so s tega zornega kota le nekakšna gospodinjsva posebne vrste, v okviru katerih se zadovoljujejo drugačne neposredne potrebe kot pri gospodinjskih.

Po vsem tem lahko pridemo do naslednjega logičnega izhodišča za razmišljanje o soočanju prvin in učinkov pri društvu:

Naturalna bilanca poslovnega procesa v okviru društva

Prvine	Učinki
Delovna sredstva Predmeti dela Storitve drugih Ljudje	Zadovoljene neposredne potrebe določene vrste pri članih in drugih interesentih

Težišče nadaljnjega razmišljanja pa je posvečeno ravno doseženim učinkom, ki so od društva do društva opredeljeni drugače. V vsakem primeru prihaja pri *gospodarjenju* vedno do ponovitve zlasti naslednjih vprašanj:

1. Kako povečati obseg zadovoljenih *potreb* članov društva z razpoložljivimi prvinami?
2. Kako spremeniti nastopajoče *prvine*, da bi bile boljše zadovoljene potrebe članov in drugih interesentov?
3. Kako povečati *zanimanje* za delovanje društva in pridobiti nove člane društva?

5.3 PREJEMKI IN IZDATKI DRUŠTVA

Na začetni stopnji poslovanja društva, zlasti malega društva, je vse razmišljanje usmerjeno le k *denarju*, ki je potreben, da bi bilo mogoče pokriti normalne izdatke. Kakšna je letna najemnina za prostor, ki je potreben za sestanke društva, kakšni so izdatki v zvezi z obveščanjem članov itd. ter kakšne letne prejemke društva iz naslova članarine je treba zbrati. Pri vsaki dodatni akciji, ki se je loti društvo, je treba izdatke z njo pokriti s prejemki iz vstopnic. Izdatki morajo biti usklajeni z razpoložljivim denarjem v društvu. Zato je tudi takoimenovani *blagajnik* društva, ki skrbi za to, zelo pomemben funkcionar društva. Kasneje, ko se porajajo zamisli o tem, da bi kazalo kupiti lastniške prostore, je treba spet razmisliti o tem, na kak način priti do potrebnega denarja. Potreba po izdatkih vodi do potrebe po prejemkih. Sčasoma, zlasti pri večjih društvih, se prejemki in izdatki lahko pojavljajo na skoraj vseh področjih, ki jih najdemo npr. pri zavodih kot nepridobitnih organizacijah. Zato jih lahko razčlenimo na denarne tokove v zvezi s poslovanjem, na denarne tokove v zvezi s financiranjem (vlaganjem) in na denarne tokove v zvezi z naložbenjem (investiranjem). Blagajnika društva pa mora v takšnem primeru zamenjati *finančnik* društva, ki skrbi za vse to.

Do svojih *prejemkov* prihaja društvo na podlagi letnih članarin in drugih prispevkov svojih članov, v zvezi z vstopnicami za svoje prireditve, z dotacijami drugih organizacij ali iz občinskih in državnih proračunov, dalje v zvezi s prodajo kakih svojih proizvodov (npr. publikacij), preje kupljenega materiala ali opravljenih storitev, s prodajo svojih osnovnih sredstev in vračilom danih posojil. Toda do prejemkov lahko pride društvo tudi z obrestmi od svojega denarja, ki ga je posodilo drugim, ali celo iz dobička drugih, katerih delnice je kupilo s svojim denarjem, ki pri poslovanju društva zaenkrat ni potreben. Prav tako lahko pride do prejemkov s pomočjo dobljenih posojil.

Izdatke pa ima društvo v zvezi z nakupom zemljišč, poslovnih prostorov, zgradb, opreme, materiala in storitev, zaslužki zaposlencev pri njem in dajatvami. Prav tako ima izdatke, če da komu iz svojega denarja posojilo ali če kupi kako vrednostnico, ki kasneje prinaša obresti ali udeležbo v dobičku. Končno ima lahko izdatke še v zvezi z obrestmi od dobljenih posojil in v zvezi z njihovim vračilom.

Če uredimo denarne tokove v bilančni obliki skupaj z začetnim in končnim stanjem denarja, pridemo do naslednjega uravnovešenega pregleda

Bilanca prejemkov in izdatkov društva v obdobju

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja	
V zvezi s poslovanjem:	V zvezi s poslovanjem:
iz prispevkov članov	za nakupe materiala in storitev
iz prodaje materiala in storitev	za zaslužke zaposlencev
iz dotacij proračuna	za dajatve
iz dotacij pravnih in fizičnih oseb	za druge sprotne potrebe
iz drugih naslovov	
V zvezi s financiranjem (vlaganjem):	V zvezi s financiranjem (vlaganjem):
iz namenskih daril	za dane obresti
	za odplačila dobljenih posojil
V zvezi z naložbenjem (investiranjem):	V zvezi z naložbenjem (investiranjem):
iz dobljenih obresti (in udeležb v dobičku)	za pridobitev osnovnih sredstev
iz prodaje osnovnih sredstev	za dana posojila
iz vračila danih posojil	za pridobitev tujih vrednostnic
iz prodaje tujih vrednostnic	
	Končno stanje denarja

Kadar imamo pred očmi prejemke in izdatke društva, moramo pri *gospodarjenju* v društvu razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako povečati *prejemke* in s tem možnosti za potrebne izdatke?
2. Kako v okviru razpoložljivega denarja zagotoviti prek *izdatkov* njegovo čim bolj racionalno porabo?
3. Kako zagotoviti, da v primeru prejemkov na podlagi dobljenih posojil pri njihovem vračanju ne bo prišlo do *plačilne nesposobnosti* društva?

Kazalnik uspešnosti gospodarjenja z denarjem v okviru društva je *koeficient plačilne sposobnosti društva*, ki je opredeljen kot

$$\frac{\text{razpoložljivi denar v danem obdobju}}{\text{zapadle obveznosti v danem obdobju}}$$

Če lahko društvo z zornega kota celotnega obdobja pokrije vse svoje izdatke, še ni rečeno, da pokritje obstaja tudi v vsakem trenutku v tem okviru. Zato je treba skrbeti še za takšno časovno razporeditev prejemkov in izdatkov, ki bi preprečevala plačilno nesposobnost v kakem kritičnem trenutku.

5.4 SREDSTVA IN OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV DRUŠTVA

Začetno, zgolj finančno gledanje na poslovanje društva skozi denarne tokove mora biti kmalu dopolnjeno z gospodarskim gledanjem. Do tega pride tisti hip, ko je izpeljan *popis premoženja* društva. Tedaj je hitro mogoče spoznati, da je društvo imelo izdatke, ki še niso zmanjšali njegovega premoženja, saj so se nanašali na nakup kakih stvari, ki še vedno obstajajo, ali na dano posojilo, ki bo kasneje vodilo do prejemkov. Tudi je hitro mogoče ugotoviti, da ima društvo kake poslovne terjatve, ki še niso pripeljale do prejemkov, ali da ima kake poslovne obveznosti, ki še niso vodile do izdatkov. Sčasoma se pri mnogih društvih pojavljajo skoraj vse oblike sredstev in obveznosti do virov sredstev, ki jih sicer srečujemo pri zavodih. Ker so sicer pri splošnem pogledu na društva manj prisotne, je koristno, če si jih ogledamo nekoliko bolj podrobno.

Osnovna sredstva društva zajemajo opredmetena osnovna sredstva kot so zemljišča, zgradbe in oprema, ki jih ima društvo za ustvarjanje storitev (ali proizvodov) oziroma dajanje v najem ali za pisarniške namene in se bodo po pričakovanjih uporabljala v več kot enem letnem obdobju. *Obratna sred-*

stva društva zajemajo zalogo materiala in trgovskega blaga ali lastnih proizvodov, npr. publikacij društva, ki so predmet prodaje; dalje terjatve do kupcev tistega, kar društvo prodaja; sestavni del obratnih sredstev društva je tudi denar v blagajni ali v banki, navsezadnje pa tudi tisto, kar je označeno z izrazom aktivne (ali usredstvene) časovne razmejitev. Društvo ima lahko dalje *finančne naložbe* svojega denarja, ki so lahko dolgoročne ali kratkoročne; med nje spadajo dana posojila in kupljene vrednostnice, s čimer društvo v času, ko mu denar ni potreben, zagotavlja njegovo oplojevanje in s tem dodatno podporo svojemu osnovnemu poslovanju v prihodnosti. Kot sredstvo štejejo tudi takoimenovane aktivne (ali usredstvene) časovne razmejitev, tj. odloženi stroški (oziroma odhodki) in nezaračunani prihodki. Sredstva kot celota predstavljajo v kateremkoli trenutku kosmato premoženje društva.

Med obveznostmi do virov sredstev ima posebnosti zlasti *društveni sklad*, ki predstavlja čisto premoženje društva. V začetku se morda pojavlja le s kakim namenskim darilom v zvezi z osnovnimi sredstvi, kasneje pa s presežki prihodkov nad odhodki v posameznem letu; če naj del presežka pokriva neodpisano vrednost novo nabavljenih osnovnih sredstev, ga je koristno prikazati posebej. V nasprotju s kapitalom pri podjetjih ali skladom pri zavodih nima društveni sklad lastniške oznake. Zato tudi člani društva niso prek društvenega sklada lastniki društva. Člani društva se sčasoma spreminjajo, njihov prispevek v sklad društva je pa izražen le s presežkom letnih prihodkov nad odhodki, da bi z njim bilo mogoče pokrivati kasneje morebitne letne presežke odhodkov nad prihodkih. Zato ima sklad društva dejansko značaj nekakšnih dolgoročnih rezervacij ali razmejitev. Zmanjšuje se za letno obračunano amortizacijo osnovnih sredstev. Če društvo preneha obstajati, sklad društva ne pripada preprosto tedanjim članom, temveč kvečjemu drugim pravnim osebam, ki bodo nadaljevale s podobnimi dejavnostmi kot prvotno društvo. Sicer pa društvo kot pravna oseba preneha obstajati, ko ni več interesa za zadovoljevanje neposrednih potreb ljudi z njegovo pomočjo, do tedaj pa so zaradi manjšega interesa tudi tako zmanjšani njegovi letni prihodki, da ne pokrivajo več tedanjih odhodkov in je treba posegati po rezervah, ki so bile nabrane v društvenem skladu, ki s tem izgine.

Razliko med kosmatim premoženjem društva v proučevanem trenutku in stanjem tedanjega društvenega sklada dopolnjujejo razni *dolgovi*. Med njimi so obveznosti iz naslova dobljenih posojil, ki so lahko dolgoročne ali kratkoročne, a tudi takšne iz naslova še neporavnanih računov dobaviteljev, neizplačanih zaslužkov zaposlencev ali neporavnanih dajatev. Po-

sebna vrsta obveznosti so takoimenovane pasivne (udolgovljene) časovne razmejitve, ki sestojе iz vnaprej vračunanih stroškov (oziroma odhodkov) in odloženih prihodkov).

Če sredstva in obveznosti do virov sredstev društva uredimo glede na njihovo dolgoročnost in krakoročnost v dvostransko uravnovešeno obliko, pri tem pa posebej upoštevamo še njihovo vključenost v poslovni proces ter zunaj njega, pridemo do naslednje

Bilance stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev društva na določen dan

Sredstva (aktiva)	Obveznosti do virov sredstev (pasiva)
Dolgoročna sredstva: a) v poslovnem procesu: zemljišča zgradbe oprema b) dolgoročne finančne naložbe: dolgoročno dana posojila dolgoročne naložbe v vrednostnice	Društveni sklad: za osnovna sredstva iz presežka prihodkov nad odhodki Dolgoročni dolgovi: dobljena dolgoročna posojila dolgoročne poslovne obveznosti
Kratkoročna sredstva: a) v poslovnem procesu: zaloge materiala in proizvodov poslovne terjatve aktivne (usredstvene) časovne razmejitve denar b) kratkoročne finančne naložbe: kratkoročno dana posojila kratkoročne naložbe v vrednostnice	Kratkoročni dolgovi: dobljena kratkoročna posojila kratkoročne poslovne obveznosti Pasivne (udolgovljene) časovne razmejitve

Predpisi v državi lahko predvidijo tudi drugačno razvrščanje postavk v bilanci stanja, vendar nas zanima le splošna logika razvrščanja in ne podrobnosti.

Kadar imamo pred očmi sredstva in obveznosti do virov sredstev društva, moramo pri *gospodarjenju* razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Katera *sredstva* so potrebna za uresničevanje potreb društva?
2. V kolikšni meri je mogoče povečevati potrebna sredstva s pomočjo dobljenih *posojil*?
3. V kolikšni meri in kako *naložbiti* začasno nepotrebni denar, da bi bil čim bolj koristen?

5.5 PRIHODKI IN ODHODKI DRUŠTVA

V društvu prihaja do razmišljanja o prihodkih in odhodkih dosti kasneje kot do razmišljanja o prejemkih in izdatkih. Zlasti v začetni stopnji razvoja in pri malem društvu je večja pozornost posvečena njegovemu denarju kot njegovemu čistem premoženju in vplivom nanj. Toda sčasoma se le uveljavljajo spoznanja, da izdatki v kakem obdobju še niso stroški ali odhodki ter še ne zmanjšujejo njegovega čistega premoženja, kakor tudi, da prejemki v kakem obdobju še ne nakazujejo vsega, kar povečuje njegovo čisto premoženje. Finančno gledanje na poslovanje društva je nujno treba dopolniti z gospodarskim gledanjem, v tej zvezi se pa pojavljajo prihodki in odhodki.

V nasprotju s podjetji pri društvih kot tudi pri zavodih ni toliko pomembno ločeno obravnavanje *stroškov* od *odhodkov*. Društva se le redko ukvarjajo s kakimi dodatnimi dejavnostmi, pri katerih bi bilo treba ločeno obračunavati stroške po stroškovnih nosilcih; izjema se pojavlja le pri tistih, ki se ukvarjajo npr. z založništvom. V vseh drugih primerih je mogoče takoj soočiti stroške, ki so hkrati odhodki, z ustreznimi prihodki, saj se stroški ne zaustavljajo več v zalogah. Odhodke je mogoče jasno povezovati z zadovoljevanjem posebnih potreb, zaradi katerih je bilo sploh vzpostavljeno društvo. Sicer je pa pri odhodkih v načelu spet mogoče razlikovati poslovne odhodke in finančne odhodke. *Poslovne odhodke* najprej sestavlja vrednost porabljenega materiala, tujih storitev, zaslužkov zaposlenecv v društvu in dajatev. Le redkeje se pojavljajo med poslovnimi odhodki ločeno stroškovne vrednosti prodanih proizvodov društva, so pa normalni med njimi amortizacijski odpisi, kadar ni preprosto celotna nabavna vrednost kake stvari že takoj obravnavana kot odhodek in je potemtakem stvar v nadaljevanju obravnavana brez vrednosti med sredstvi. Kadar ima društvo zaloge svojih proizvodov, npr. lastnih publikacij, ki jih bo prodalo v kasnejših obdobjih, pa je med odhodke poleg stroškov v obdobju treba vključiti vrednost zmanjšanja takšnih zalog, iz odhodkov pa izključiti vrednost povečanja takšnih zalog, saj zanje v proučevanem obdobju še ni bilo prihodkov. Med drugimi odhodki se lahko pojavljajo zneski, ki popravljajo obračune za prejšnja leta ali so v danem letu neobičajni. Med *finančni odhodki* so v glavnem obresti v zvezi z dobljenimi posojili in nepravočasno plačanimi drugimi obveznostmi, lahko seveda tudi kake dane dotacije. Pojavijo se še pri prodaji preje kupljenih vrednostnic, če je njihova prodajna cena nižja od nabavne vrednosti. *Poslovne prihodke* po drugi strani sestavljajo predvsem članarine, prostovoljni prispevki članov, prejete dotacije iz občinskega ali republiškega proračuna ali od drugih pravnih oseb. Obstajajo pa tudi pri-

hodki, ki jih sestavlja prodajna vrednost prodanih lastnih proizvodov in opravljenih storitev; ti se pojavijo ne glede na to, kdaj iz tega naslova pride do prejemkov. Med drugimi prihodki se lahko pojavljajo tisti, ki popravljajo obračune za prejšnja leta ali so v danem letu neobičajni. *Finančni prihodki* so sestavljeni iz dobljenih obresti od danih posojil in nepravočasno poravnanih terjatev do drugih, a tudi iz udeležb v dobičku, če je društvo začasno prosti denar naložilo v kake delnice. Prav tako se pojavijo pri prodaji preje kupljenih vrednostnic po višji ceni od njihove nabavne vrednosti.

Ker so društva nepridobitne organizacije, pri njih ne govorimo o dobičku, temveč le o *presežku prihodkov nad odhodki*, ki se prenaša v naslednja leta, da bi tedaj lahko pokrival morebitne presežke odhodkov nad prihodki. Ker pa mora tisti del presežka siceršnjih prihodkov nad odhodki, ki se nanaša na osnovna sredstva obstajati v bilanci stanja v enakem znesku kot neodpisana vrednost osnovnih sredstev, ga je koristno treba navesti posebej, ker se nanaša na opravljeno naložbenje (investiranje).

Če sedaj vsa spoznanja o prihodkih in odhodkih uredimo v dvostranskem pregledu za posamezno obdobje, pridemo do

Bilance prihodkov in odhodkov društva za obdobje

Odhodki	Prihodki
Poslovni odhodki: za vrednost porabljenega materiala za vrednost porabljenih tujih storitev za stroške dela za amortizacijo osnovnih sredstev za dajatve zunaj stroškov dela za drugi potrebe + ali- razlika v vrednosti zalog proizvodov	Poslovni prihodki: iz članarin in prispevkov članov iz prodaje proizvodov in storitev iz dotacij občinskega ali republiškega proračuna iz dotacij drugih pravnih in fizičnih oseb iz drugih naslovov
Finančni odhodki: za dane obresti za presežek nabavne vrednosti nad prodajno ceno vrednostnic za dane dotacije drugim	Finančni prihodki: iz dobljenih obresti in udeležbe v dobičku iz presežka prodajne cene nad nabavno vrednostjo prodanih vrednostnic
Presežek prihodkov nad odhodki: za prenos v društveni sklad za osnovna sredstva za prenos v naslednja leta	Presežek odhodkov nad prihodki

Predpisi v državi lahko predvidijo tudi drugačno razvrščanje postavk.

Kadar imamo pred očmi prihodke in odhodke, mora društvo pri *gospodarjenju* razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako zagotoviti zadostne *prihodke* za pokrivanje potrebnih odhodkov?
2. Kako zmanjšati *odhodke* za doseganje enakega učinka?
3. V kolikšni meri *presežek prihodkov nad odhodki* porabiti za nakup osnovnih sredstev in v kolikšni meri ohraniti za pokrivanje morebitnih primanjkljajev v prihodnosti?

5.6 GIBANJE DRUŠTVENEGA SKLADA KOT ČISTEGA PREMOŽENJA DRUŠTVA

Gibanje društvenega sklada kot *čistega premoženja* društva je povezano z gospodarskimi tokovi, vezanimi na prihodke in odhodke društva, saj skorajda ni mogoče računati s tem, da bi kdo društvu poklonil kaka osnovna sredstva, kar ne bi bilo vidno med prihodki. Kasneje je pa pri *društvenem skladu* le treba razlikovati tisti del, ki je iz presežka prihodkov nad odhodki posameznega leta namenjen kritju neodpisane vrednosti novo nabavljenih osnovnih sredstev, od tistega dela, ki pomeni le nekakšno razmejevanje razlike med prihodki in odhodki v bolj in manj uspešnih letih. Sklad se v posameznem letu lahko zmanjša za presežek tedanjih odhodkov nad prihodki, saj je med odhodki tudi obračunana amortizacija osnovnih sredstev. Končno lahko na stanje društvenega sklada vplivajo še razlike pri vrednotenju sredstev in dolgov, če niso izkazane med prihodki in odhodki v posameznem letu.

Če uredimo posamezne spremembe tega sklada v dvostranski uravnovešeni obliki, pridemo do naslednje

Bilance gibanja društvenega sklada v obdobju

Zmanjšanje	Povečanje
Premiki iz društvenega sklada v obdobju: za poravnavo presežka odhodkov nad prihodki za zmanjšanja ob prevrednotenju za druga zmanjšanja	Začetno stanje društvenega sklada Premiki v sklad: za zunanje vnose za vnos presežka prihodkov nad odhodki za povečanja iz prevrednotenja za druga povečanja
Končno stanje društvenega sklada	

Društveni sklad ob vsakem proučevanem trenutku predstavlja čisto premoženje društva, tj. tisto, ki ni obremenjeno z dolgovi. Praviloma pa ne predstavlja nikakega lastniškega financiranja društva, temveč le razmejitvene gospodarske tokove iz uspešnih v manj uspešna leta.

SKLEP

Društva najrazličnejših vrst so porabljaljoče enote, ki nimajo stremljenja po dobičku in so namenjene zadovoljevanju potreb njihovih članov. ne pa opravljanju kakih storitev nasploh. Po tem se razlikujejo od zavodov. Ker se poleg svoje osnovne dejavnosti lahko ukvarjajo tudi z drugimi, ki bi olajšale zaradi dobičkovnega nagiba uresničevanje zamisli osnovne dejavnosti s prelivanjem gospodarskih izidov, se pa delno pri njih lahko pojavljajo celo postopki, ki so prav podobni tistim pri podjetjih. V vsakem primeru moramo pri društvih upoštevati poleg finančnih kategorij še gospodarske kategorije, tj. obravnavati vse štiri bilančne prikaze, ki so izvirno razviti ravno za podjetja, v njih pa seveda upoštevati ustrezne spremembe in dopolnitve.

6. GOSPODARJENJE V OBČINI

UVOD

Občina je temeljna lokalna skupnost, v kateri prebivalstvo uresničuje lokalno samoupravo, tj. samostojno urejanje pomembnih javnih zadev na svojem območju. Obsega naselje ali več naselij, povezanih s skupnimi potrebami in interesi prebivalstva. Opravlja lokalne zadeve javnega pomena in nekatere državne naloge, ki jih nanjo prenese država. Prebivalci v občini organizirajo skupno življenje, odpirajo in rešujejo vprašanja, za katera obstaja skupni interes ter pospešujejo tiste oblike in metode družbenih dejavnosti, za katere menijo, da lahko največ prispevajo k njihovem gospodarskem, prosvetnem, zdravstvenem, kulturnem in drugem razvoju v okviru celotnega razvoja v državi. Organi občine so občinski svet, župan in razni odbori. Znotraj občine se oblikujejo krajevne skupnosti za ožja območja občine.

6.1. VLOGA OBČINE PRI ZADOVOLJEVANJU POTREB V NJEJ

Občino lahko obravnavamo tudi kot posebno *organizacijo*, tj. samostojno celoto ljudi in sredstev, ki si s svojimi dejavnostmi prizadeva doseči zastavljene cilje in tako uresničiti svoj namen. Njene dejavnosti lahko označujemo predvsem kot *storitvene dejavnosti*. Nekatere izvaja sama s svojimi organi in zaposlenci ob ustrezni pomoči in vlogi njenih prebivalcev, nekatere pa pod njenim usmerjanjem in uravnavanjem izvajajo javni zavodi, javna podjetja in druga javna telesa ter agencije na njenem območju, pri čemer je storitveno dejavnost same občine mogoče videti le v zagotavljanju ustreznega financiranja prek občinskega proračuna.

Če se ozremo na najpomembnejše dejavnosti občine, kaže najprej omeniti skrb za *prostorski razvoj* in *stanovanjsko dejavnost*. V tej zvezi je poseben pomen treba pripisati raziskavam, načrtovanju in razvoju na tem področju, ki jim sledijo ustrezni občinski predpisi in nato občinske odločbe. Med drugim v ta okvir spadajo tudi vprašanja oskrbe z vodo, cestnega prometa in cestne razsvetljave.

Dalje je tu skrb za *varstvo okolja*, ki se prav tako začne z raziskavami, načrtovanjem in razvojem na tem področju, ki jim sledijo ustrezni občinski

predpisi in nato občinske odločbe. Med drugim v ta okvir spadajo tudi vprašanja zbiranja in ravnanja z odpadki in ravnanja z odpadno vodo v skrbi za zmanjševanje onesnaženosti, za varstvo biološke raznovrstnosti in krajine.

Potem je tu skrb za *zdravstvo* na ožjem občinskem območju, ki se izraža v vzpostavljanju temeljnih zdravstvenih in zobozdravstvenih ambulant na občinskem območju. Na področju izobraževanja gre za obstoj zlasti predšolske vzgoje in osnovnošolskega izobraževanja na območju občine. Na področju *socialne varnosti* gre za obstoj socialne varnosti socialno ogroženih kategorij prebivalstva na območju občine. Na področju kulture gre za vprašanja delovanja kulturnih, športnih in tudi verskih inštitucij na območju občine.

V vseh teh primerih imamo opravka s procesi, ki se začno specifičnimi vložki ali inputi, ki vodijo do specifičnih storitev kot izložkov ali outputov. Nato lahko pri vsakem procesu v zvezi s kako dejavnostjo proučujemo njegovo *varčnost* v pogledu pridobivanja vložkov ter *učinkovitost* v pogledu razmerja med vložki in izložki. Temeljno vprašanje se pa kljub vsemu vrta le okoli vprašanja, kakšne *koristi* so dosežene s storitvami kot izložki. Koristi so v tuji literaturi včasih označene kot outcome. Z njimi je treba razumeti tisto, kar predstavlja za prevladujočo večino prebivalcev vrednoto in daje, prinaša ugodne, pozitivne posledice. Ne gre torej za kako individualno korist, temveč za splošno korist. Šele nato lahko pri vsakem procesu v zvezi s kako dejavnostjo proučujemo njegovo uspešnost v pogledu razmerja med njegovimi vložki in koristmi. Ker je težko dojeti splošno korist v krajšem in daljšem obdobju, je seveda tudi težko presoјati uspešnost delovanja v določeni smeri. Dosti lažje je izmeriti storitve in vložke v njihovo nastajanje kot pa koristi, ki so s storitvami pridobljene. Toda v načelu še ne pomeni večja količina opravljenih storitev tudi že večjo javno korist.

Tako se nam v zvezi s posameznimi občinskimi dejavnostmi pojavljajo pri *gospodarjenju* med drugim zlasti naslednja vprašanja:

1. Kakšno *korist* je mogoče pričakovati od posamezne občinske dejavnosti?
2. Katerim občinskim dejavnostim dajati *prednost*?
3. Kako pričakovane koristi posamezne občinske dejavnosti doseči ob najboljši *učinkovitosti* in *varčnosti*?

6.2 PREJEMKI IN IZDATKI OBČINE

Že od nekdaj je štel sestavljanje občinskega proračuna kot sestavni del *javnih financ*. Javne finance so se pa ukvarjale z zbiranjem in uporabljanjem denarja za zadovoljevanje splošnih in skupnih potreb. Šlo je torej za *tokove denarja*, ki so v sodobni stroki predstavljeni kot prejemi in izdatki, čeprav sta bila v preteklosti v tej zvezi uporabljena najprej izraza dohodki in izdatki ter kasneje strokovno napačna izraza prihodki in odhodki, čeprav sta ravno ta izraza pri kasnejšem razvoju stroke rezervirana za spremembe čistega premoženja in ne za spremembe stanja denarja. V nadaljevanju se ne bomo ozirali na predpisane rešitve v državi, temveč bomo sledili le strokovni logiki, ki se na enak način širi od podjetniškega področja navzdol do gospodinjstev in navzgor do vseh drugih organizacij in celo države.

Toda prejemi in izdatki občine niso zgolj zadeva občinskega proračuna. V občinskem proračunu so med drugim predvideni le načrtovani prejemi in izdatki občine. Takšen načrt se kot posledek odločanja na ravni občine kaže v ustreznih načrtovanih kategorijah, ki se nanašajo na občino. Po koncu proračunskega obdobja, praviloma letu dni, mu sledi uvid v uresničitev načrta, nakar imamo opravka z uresničeni kategorijami, ki se nanašajo na občino. V nadaljevanju si bomo ogledali vsebino prejemkov in izdatkov občine ne glede na to, ali gre za njihove načrtovane ali uresničene velikosti, saj tudi v računovodstvu spremljamo in proučujemo kategorije, ki so predstavljene tako v predračunih kot v obračunih.

Do *prejemkov* lahko pride občina iz različnih naslovov. Najprej nas seveda zanimajo njeni temeljni prejemi, imenovani tudi tekoči prejemi, povezani so pa z *rednim delovanjem* občine. Ti so lahko davčni prejemi iz občinskih davkov ali iz odstopljenega dela splošnih davkov. Lahko so nedavčni prejemi, npr. iz občinskih taks in pristojbin ali iz prodaje storitev ter iz prejetih denarnih kazni. Dalje obstajajo prejemi iz prejetih denarnih daril. Končno lahko obstajajo še prenosni (transforni) prejemi, ki niso izvirni javnofinančni prejemi, temveč dobljeni iz drugih blagajn javnega financiranja.

Podobno kot pri podjetjih se tudi pri občini pojavljajo še prejemi v zvezi s financiranjem (vlaganjem) in prejemi v zvezi z naložbenjem (investiranjem). *Prejemi v zvezi s financiranjem* se pojavljajo npr. iz dobljenih posojil, iz prodanih lastnih obveznic, a tudi iz vrnjenih danih posojil. *Prejemi v zvezi z naložbenjem* se pa pojavljajo npr. iz dobljenih obresti in udeležb v dobičku občinskih javnih podjetij oziroma iz drugih nadomestil za upora-

bo občinskega premoženja, iz prodaje občinskih zemljišč, zgradb, opreme, zalog in podobno.

Po drugi strani obstajajo še različne vrste izdatkov. *Temeljni izdatki*, imenovani tudi tekoči izdatki, ki so povezani z rednim delovanjem, se pojavljajo npr. za nakupe materiala in storitev, za zaslužke zaposlencev in za morebitne dajatve. Pomembni so tudi izdatki za podpore pravnim in fizičnim osebam, dalje prenosni (transferni) izdatki javnim zavodom in drugim za kritje njihovega poslovanja. Pojavljajo se pa še izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem) in izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem). *Izdatki v zvezi s financiranjem* se pojavljajo za obresti od dobljenih posojil in za vrnjena posojila. *Izdatki v zvezi z naložbenjem se pa pojavljajo* za nakup osnovnih sredstev, za dana posojila, za kupljene vrednostnice drugih, a tudi za naložbene prenose (transferje) na druge javne pravne osebe. Tako lahko šteje tudi oblikovanje rezerv.

Če sedaj te navedbe uredimo v dvostransko uravnovešeno obliko, pri čemer izhajamo iz teoretične členitve, poznane v slovenskih računovodskih standardih, pridemo do poenostavljene

Bilance prejemkov in izdatkov občine v obdobju

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja	Izdatki v zvezi z rednim delovanjem:
Prejemki v zvezi z rednim delovanjem:	za nakupe materiala
a) davčni prejemki:	za nakupe storitev
iz občinskih davkov	za zaslužke zaposlencev
iz odstopljenih splošnih davkov	za dajatve
b) nedavčni prejemki:	za podpore
iz občinskih taks in pristojbin	za prenose (transferje) drugim
iz prodaje storitev	za druge namene
iz drugih naslovov	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):	za obresti od dobljenih posojil
iz dobljenih posojil	za vrnjena posojila
iz vrnjenih danih posojil	za druge namene
iz drugih naslovov	Izdatki v zvezi z naložbenjem
Prejemki v zvezi z naložbenjem	(investiranjem):
(investiranjem):	za nakup osnovnih sredstev
iz prodaje osnovnih sredstev in zalog	za dana posojila
iz dobljenih obresti in druga nadomestila	za naložbene prenose (transferje) na
iz naložbenih prenosov (transferjev)	druge
od drugih	za rezerve
	Končno stanje denarja za prenos v nasled.
	obdobje

Predpisi lahko zahtevajo tudi drugačno razporeditev postavk od te, ki izhaja iz posplošene teorije in logike razmišljanja, zlasti pa bolj konkretno in podrobno.

Kadar imamo pred očmi načrtovane prejemke in izdatke, moramo pri *gospodarjenju* v občini razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Na kak način najbolj racionalno uporabiti dane prejemke *z izdatki*?
2. Na kak način pridobiti *prejemke* za kritje predvidenih izdatkov?
3. Kako zagotoviti *plačilno sposobnost* v kateremkoli trenutku?

Kadar imamo pred očmi uresničene prejemke in izdatke, pa lahko začnemo presojati, v čem se odmikajo od načrtovanih, kakšna varčnost, učinkovitost in uspešnost uporabe denarja je bila dosežena.

6.3 SREDSTVA IN OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV OBČINE

Obravnavanje prejemkov in izdatkov občine v kakem obdobju prav hitro pokaže, da z njimi nikakor ni mogoče prikazati *premoženjsko stanje* občine. Morda do prejemkov za kako obdobje pride šele v kasnejšem obdobju in je vmes treba prikazati terjatve do dolžnikov. Morda do izdatkov v zvezi z rednim delovanjem v kakem obdobju pride šele v kasnejšem obdobju in je vmes treba prikazati obveznosti do upnikov. Prejemki v kakem obdobju so lahko povezani še s tedaj dobljenimi posojili, ki pomenijo dolg občine, izdatki v kakem obdobju pa z daniimi posojili, ki pomenijo finančno naložbo občine. Izdatki za nakup osnovnih sredstev še ne pomenijo, da so ta osnovna sredstva prenehala obstajati v premoženju občine, medtem ko prejemki od prodaje osnovnih sredstev očitno kažejo, da so takšne sestavine premoženja do danega trenutka še obstajale v njegovem okviru. Iz vsega tega sledi, da je treba tudi v proučevanem trenutku, tj. ob začetku ali ob koncu kakega obdobja obravnavati celotno stanje tedanjih sredstev, ki jih ima občina, po drugi strani pa tudi stanje tedanjih dolgov, medtem ko šele razlika med obema kaže na čisto premoženje občine, ki ga lahko imenujemo npr. sklad občine.

Sredstva občine je mogoče členiti na tista v njenem rednem delovanju in na tista, ki štejejo kot finančne naložbe občine, oboja pa prav tako na dolgoročna in kratkoročna sredstva. Sredstva kot celota štejejo kot kosmato premoženje občine v določenem trenutku.

Če najprej obravnavamo tista *dolgoročna sredstva*, ki so vključena v redno delovanje občine, se srečujemo gotovo z zemljišči, zgradbami in opremo v lasti občine, ki jih je mogoče, podobno kot pri podjetjih, obravnavati kot njena osnovna sredstva. Podobno velja za gozdove, medtem ko so drugačne postavke, ki jih pri podjetjih najdemo v okviru osnovnih sredstev, pri občini manj značilne. Med *kratkoročnimi sredstvi* najdemo predvsem zaloge materiala in seveda terjatve različnih vrst, denar in aktivne (usredstvene) časovne razmejitve. Tudi finančne naložbe občine so lahko med njenimi dolgoročnimi ali kratkoročnimi sredstvi. Med dolgoročna sredstva spadajo npr. dolgoročno dana posojila in kupljene obveznice, a tudi kupljene delnice. Njihova posebnost so terjatve za sredstva, dana v upravljanje, ki po svoji vsebini pomenijo lastniške vloške občine v javna podjetja ali zavode. Med kratkoročna sredstva pa spadajo kratkoročno dana posojila, depoziti in kratkoročne naložbe v vrednostnice.

Med *obveznostmi do virov sredstev* najdemo dolgove in sklad občine. Dolgovi so lahko dolgoročni ali kratkoročni. Dolgoročni dolgovi so povezani v največji meri z dobljenimi dolgoročnimi posojili ali z izdanimi obveznicami. Kratkoročni dolgovi pa z dobljenimi kratkoročnimi posojili, dolgovi do dobaviteljev in drugih upnikov ter izdanimi kratkoročnimi vrednostnicami. Med njimi so lahko pasivne (udolgovljene) časovne razmejitve. Posebno vlogo odigra takoimenovani sklad občine. Splošni sklad občine ima podobno vlogo kot osnovni kapital v podjetjih ali kot sklad zavoda. Njegovo dopolnilo je rezervni sklad. Oba skupaj predstavljata čisto premoženje občine. Povezana sta vsako leto z razliko med prihodki in odhodki občine, medtem ko samo gibanje denarja nanj nima vpliva.

Če sedaj poenostavljeno uredimo navedbe o sredstvih in obveznostih do virov sredstev občine v dvostransko uravnovešeno obliko, pridemo do poenostavljene

Bilance stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev občine na določen dan

Sredstva (aktiva)	Obveznosti do virov sredstev (pasiva)
Dolgoročna sredstva:	Sklad občine (občinsko čisto premoženje):
a) v rednem delovanju:	splošni sklad
zemljišča	rezervni sklad
zgradbe	
oprema	Dolgoročni dolgovi:
gozdovi	iz dobljenih dolgoročnih posojil
b) dolgoročne finančne naložbe:	iz izdanih obveznic
dana posojila	
kupljene dolgoročne vrednostnice	Kratkoročni dolgovi:
terjatve za dana sredstva v upravljanje	do dobaviteljev in drugih
	iz dobljenih kratkoročnih posojil
Kratkoročna sredstva:	
a) v rednem delovanju:	Pasivne (udolgovljene) časovne razmejitve
zaloge materiala in drobnega inventarja	
terjatve do dolžnikov	
denar	
aktivne (usredstvene) časov. razmejitve	
b) kratkoročne finančne naložbe:	
kratkoročno dana posojila	
kupljene kratkoročne vrednostnice	

Predpisi lahko zahtevajo tudi drugačno razporeditev postavk od te, ki izhaja iz posplošene teorije in logike razmišljanja, vendar se na tem mestu zadržujemo le pri najbolj splošnih teoretičnih postavkah.

Kadar imamo pred očmi načrtovano stanje sredstev in obveznosti do virov sredstev, moramo pri *gospodarjenju* v občini razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. V kolikšni meri je mogoče povečati sredstva s pomočjo *dolgov*?
2. V kolikšni meri je koristno *vzpostavljati finančne naložbe* in kakšne?
3. Kako ravnati s *skladi občine*?

Kadar imamo pred očmi uresničeno stanje sredstev in obveznosti do virov sredstev, lahko začnemo presoјati, zakaj se odmika od načrtovanega stanja in kakšni pogoji obstajajo pri nadaljnjem delovanju.

6.4 PRIHODKI IN ODHODKI OBČINE

Čeprav je v zvezi s proračunskim delovanjem občine v praksi pri nas skorajda normalno govoriti o prihodkih in odhodkih, se razmišljanje zaustavlja kar pri proračunskih prejemkih in izdatkih. Če pa želimo vzpostavljati vplive na *čisto premoženje* občine, se ne smemo zadovoljiti kar z denarnimi tokovi. Nasprotno moramo preiti iz finančnega gledanja na pojave na gospodarsko gledanje. Upoštevati moramo dejstvo, da nakup materiala še ne pomeni stroška, in dalje, da nakup osnovnega sredstva še ne pomeni stroška, temveč je tako mogoče govoriti šele v zvezi z amortiziranjem osnovnega sredstva. *Prihodki* v zvezi z rednim delovanjem občine so večji od prejemkov v istem obdobju, če so se v tem obdobju povečale terjatve do dolžnikov, manjše od njih pa, če so se v opazovanem obdobju zmanjšale terjatve do dolžnikov. Podobno so odhodki v zvezi z rednim delovanjem občine manjši od izdatkov v istem obdobju, če so se v tem obdobju zmanjšale obveznosti do dobaviteljev ali povečale zaloge materiala in neodpisana vrednost osnovnih sredstev, medtem ko so odhodki večji od izdatkov v istem obdobju, če so se povečale obveznosti do dobaviteljev, zmanjšale zaloge materiala v obdobju ali neodpisana vrednost osnovnih sredstev za amortizacijo. Ker v občini praviloma ni njenih zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje, lahko odhodke preprosto razumemo kar kot tedanje stroške, prihodke v zvezi z rednim delovanjem pa kar kot obračunane zneske davkov, taks in pristojbin oziroma prodanih storitev ne glede na to, kdaj zanje pride v občino plačilo.

Povsem je razumljivo, da ne more biti govor o nikakih prihodkih, kadar občina dobi kaka posojila ali kadar dobi vrnjeno posojilo, ki ga je sama komu dala, kakor tudi, da ne more biti govor o nikakih odhodkih, kadar občina vrne kako posojilo ali kadar da komu posojilo. Denarne tokove je treba strogo ločiti od gospodarskih tokov in finančno gledanje od gospodarskega gledanja. Medtem ko je bilo pri predstavljanju prejemkov in izdatkov občine zastopano izključno finančno gledanje na procese v njej, je pri predstavljanju prihodkov in odhodkov zastopano izključno gospodarsko gledanje na procese v njej, ki vodijo k povečanju ali zmanjšanju čistega premoženja občine, za kar gibanje denarja ni odločilnega značaja. Čisto premoženje je namreč le razlika med kosmatim premoženjem in dolgovi, ki jih ima občina, ne pa razlika med prejemki in izdatki, ki jih ima občina. Res pa je med prihodki in odhodki občine poleg tistih pri njenem rednem delovanju treba upoštevati še nekatere od tistih, ki se pojavljajo zaradi njenega financiranja (vlaganja) in njenega naložbenja (investiranja) in so označeni kot specifični finančni tokovi. Toda tudi ti se pojavljajo ne

glede na to, ali se v zvezi z njimi istočasno pojavljajo denarni tokovi. Tako je kot finančne prihodke občine treba šteti npr. dobljene obresti od danih posojil in deleže v dobičku tistih, katerih delnice so v lasti občine ali do katerih ima občina terjatve za sredstva, ki jih je dala v upravljanje. To so potemtakem prihodki iz naložbenja ali investiranja. Po drugi strani je kot finančne odhodke občine treba šteti npr. dane obresti od dobljenih posojil. To so potemtakem odhodki za financiranje ali vlaganje v občino.

Odhodke v zvezi z rednim delovanjem občine je mogoče istovetiti s stroški, saj se stroški ne morejo zaustavljati v vrednosti kake občinske nedokončane proizvodnje ali zaloge proizvodov, razčleniti jih je pa mogoče po porabljenih prvinah takole:

- stroški porabljenih količin materiala,
- stroški porabljenih tujih storitev,
- stroški dela,
- stroški amortizacije in
- stroški dajatev.

Pri tem je prepuščeno sporazumni rešitvi, kdaj je mogoče zanemariti vrednost zalog materiala in obravnavati kot strošek kar vrednost kupljenih količin, ki bi bila šele ob koncu leta na podlagi popisa popravljena na znesek vrednosti porabljenih količin, tisto, kar je tedaj ugotovljeno kot zaloga, pa vneseno v bilanco stanja sredstev. Prav tako je prepuščeno sporazumni rešitvi, kdaj je mogoče pri kaki dolgotrajni dobrini takoj upoštevati njeno 100% amortizacijo. tj. da je strošek enak njeni nabavni vrednosti v istem obdobju. A tudi v takšnem primeru se sporazumna rešitev nanaša le na enačenje nakupa in porabe in ne na enačenje plačila in porabe. Kadar je med stroški oziroma odhodki posebej izkazana amortizacija, je iz tega naslova preprosto izkazan večji presežek odhodkov nad prihodki ali manjši presežek prihodkov nad odhodki, ki kot tak vpliva na čisto premoženje občine.

Za mnoge namene pa bi bila celo bolj razumljiva predstavitev tako opredeljenih stroškov oziroma odhodkov šele potem, ko so porazdeljeni po *dejavnostih* občine, npr. takole:

- stroški (odhodki) za prostorski razvoj in stanovanjsko dejavnost,
- stroški (odhodki) za varstvo okolja,
- stroški (odhodki) za zdravstvo,
- stroški (odhodki) za izobraževanje),
- stroški (odhodki) za socialno varnost in
- stroški (odhodki) za kulturo itd.

Če sestavimo ustrezne kategorije v dvostransko medsebojno uravnovešeno obliko in pri tem upoštevamo odhodke kar po porabljenih prvinah, pride-mo do naslednje poenostavljene

Bilance prihodkov in odhodkov občine za obdobje

Odhodki	Prihodki
Odhodki v zvezi z rednim delovanjem: za material za storitve za delo za amortizacijo za dajatve za podpore za prenose (transferje) drugim	Prihodki v zvezi z rednim delovanjem: a) davčni prihodki: iz občinskih davkov iz odstopljenih splošnih davkov b) nedavčni prihodki: iz občinskih taks in pristojbin iz prodaje storitev iz drugih naslovov
Finančni odhodki: za dane obresti	Finančni prihodki: iz dobljenih obresti iz deležev v dobičku drugih
Presežek prihodkov nad odhodki	Presežek odhodkov nad prihodki

Predpisi lahko zahtevajo tudi drugačno razporeditev postavk od te, ki iz-haja iz posplošene teorije in logike razmišljanja.

Presežek prihodkov nad odhodki v posameznem letu povečuje sklad obči-ne, bodisi tisti, ki je označen kot splošni sklad, ali tisti, ki je označen kot rezervni sklad. Oba skupaj sta namreč obravnavana kot čisto premoženje občine. Presežek odhodkov nad prihodki v posameznem letu pa zmanjšu-je sklad občine, bodisi tisti, ki je označen kot splošni sklad, ali tisti, ki je označen kot rezervni sklad.

Kadar imamo pred očmi prihodke in odhodke občine, moramo pri *gospo-darjenju* razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Kako zagotoviti *prihodke*, ki bi pokrivali odhodke v zvezi z zamišljenim obsegom in sestavo opravljenih storitev?
2. Kako zagotoviti dani obseg opravljanja storitev s čim manjšimi *odhodki*?
3. Kako upoštevati dejstvo, da so pri opravljanju *storitev* med odhodki kot tudi med prihodki lahko sestavine s stalnim in sestavine s spremenlji-vim značajem, pri njihovem usklajevanju?

Medtem ko je začetne odločitve treba sprejeti v zvezi z načrtovanjem pri-hodkov in odhodkov občine, so dodatne nadzorne odločitve potrebne še

tedaj, ko imamo opravka z uresničeni prihodki in odhodki, ki se lahko razlikujejo od načrtovanih prihodkov in odhodkov zaradi različnih razlogov.

6.5 GIBANJE SKLADA OBČINE KOT NJENEGA ČISTEGA PREMOŽENJA

Pojasnjeno je že bilo, da gibanje sklada občine ni mogoče povezovati z denarnimi tokovi, tj. s prejemki in izdatki občine, temveč le z *gospodarskimi tokovi*, vezanimi na prihodke in odhodke občine. Toda začetno stanje sklada se lahko pojavi že ob ustanovitvi občine ali ob kasnejših vnosih vanj z uporabo raznih pravnih podlag, ki nikakor ne vplivajo na v obdobju nastale prihodke in odhodke. V nasprotju z rešitvami pri zavodih, pri občini praviloma ne prihaja v poštev pokrivanje amortizacije z vnosi iz razmejenih pasivnih postavk med njene prihodke; amortizacija lahko vpliva le na manjši presežek prihodkov nad odhodki občine ali večji presežek odhodkov nad prihodki občine v posameznem obdobju. Pač pa je mogoče računati s tem, da lahko prihaja v določenih okoliščinah do prevrednotenja sredstev in dolgov občine; če se to ne odraža na njenih prihodkih in odhodkih, mora seveda neposredno vplivati na spremembe sklada občine kot njenega čistega premoženja. V takšnem primeru pridemo do naslednjega poenostavljene dvostransko uravnovešene

Bilance gibanja sklada občine v obdobju

Zmanjšanje	Povečanje
Premiki iz sklada občine v obdobju: za poravnavo presežka odhodkov nad prihodki zmanjšanje ob prevrednotenju za druga zmanjšanja	Začetno stanje splošnega in rezervnega sklada Premiki v sklad občine v obdobju: iz zunanjih vnosov iz vnosa presežka prihodkov nad odhodki iz povečanja ob prevrednotenju iz drugih razlogov
Končno stanje splošnega in rezervnega sklada	

Tudi ta bilanca je lahko predračunska ali obračunska.

Sklad občine ob vsakem proučevanem trenutku predstavlja čisto premoženje občine, tj. tisto, ki ni obremenjeno z dolgi. Kosmato premoženje je pa predstavljeno pod nazivom sredstva v tedanji bilanci stanja.

6.6 SKUPINSKI ALI KONSOLIDIRANI RAČUNOVODSKI IZKAZI ZA OBČINO

Omenjeno je že bilo, da so v številne dejavnosti občine lahko vključeni različni javni zavodi, javni skladi in agencije, katerih ustanovitelj je občina in ki dobivajo iz občinskega proračuna denarna sredstva za sprotno poslovanje in za naložbe. Medtem ko kot neposredni uporabniki občinskega proračuna štejejo občinski organi ter občinska uprava, štejejo kot posredni uporabniki občinskega proračuna javni zavodi, javni skladi in agencije, katerih ustanovitelj je občina. Ker nato vsaka pravna oseba takšne vrste sestavlja svojo lastno bilanco stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev, bilanco prihodkov in odhodkov in bilanco prejemkov in izdatkov, se utegne pojaviti še potreba sestaviti za vso skupino pravnih oseb, vezanih na posamezno občino, bodisi predračunske ali obračunske računovodske izkaze, ki bi brez vmesnih povezav prikazovali vso skupino na način kot da bi šlo za eno samo pravno osebo.

Skupinska (konsolidirana) bilanca stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev ni preprost seštevek ustreznih postavk vseh vključenih pravnih oseb. Izločiti in kompenzirati je namreč treba vse medsebojne terjatve in obveznosti, a tudi medsebojno dana in dobljena posojila itd. Iz bilance sredstev in obveznosti do virov sredstev občine, ki je obravnavana v točki 6.3., potemtakem ne bodo v skupinsko (konsolidirano) bilanco stanja občine iz okvira sredstev vključene finančne naložbe v posredne uporabnike občinskega proračuna in terjatve do njih, prav tako pa tudi ne dolgovi do njih; po drugi strani seveda ne bodo vključene niti obveznosti teh posrednih uporabnikov občinskega proračuna do občine ali njihove terjatve do občine. Zato pa bodo v skupinsko (konsolidirano) bilanco stanja občine pri vseh posrednih uporabnikih občinskega proračuna vključena vsa tamkajšnja sredstva razen finančnih naložb v občino in terjatev do nje, a tudi vse tamkajšnje obveznosti do virov sredstev razen dolgov, ki se pojavljajo do občine.

Skupinska (konsolidirana) bilanca prihodkov in odhodkov spet ni preprost seštevek ustreznih postavk vseh vključenih pravnih oseb. Izločiti in kompenzirati je treba vse medsebojne prihodke in odhodke. Iz bilance prihodkov in odhodkov občine, ki je obravnavana v točki 6.4., potemtakem ne bodo vključene v skupinsko (konsolidirano) bilanco prihodkov in odhodkov dane obresti za posojila, dobljena pri posrednih uporabnikih občinskega proračuna ter dobljene obresti za dana posojila posrednim uporabnikom

občinskega proračuna, prav tako tudi ne odhodki za prenose na posredne uporabnike občinskega proračuna. Po drugi strani seveda ne bodo vključeni niti s tem povezani prihodki in odhodki posrednih uporabnikov občinskega proračuna. Zato pa bodo v skupinsko (konsolidirano) bilanco prihodkov in odhodkov iz vseh posrednih uporabnikov občinskega proračuna vključeni vsi tamkajšnji prihodki in odhodki razen tistih, ki so povezani s samo občino.

Skupinska (konsolidirana) bilanca prejemkov in izdatkov spet ni preprost seštev ek ustreznih postavk vseh vključenih pravnih oseb. Izločiti in kompenzirati je treba vse medsebojne prejemke in izdatke. Iz bilance prejemkov in izdatkov občine, ki je obravnavana v točki 6.2., potemtakem ne bodo vključeni v skupinsko (konsolidirano) bilanco prejemkov in izdatkov izdatki za prenose (transferje) posrednim uporabnikom občinskega proračuna, prav tako pa tudi ne bodo vključeni vanjo iz bilance prejemkov in izdatkov posameznega posrednega uporabnika občinskega proračuna tisti prejemki, ki izhajajo iz same občine.

Posebna vprašanja se pojavljajo le v zvezi s skupinsko (konsolidirano) bilanco prihodkov in odhodkov ter v zvezi s skupinsko (konsolidirano) bilanco prejemkov in izdatkov. Ali je res v prvem primeru zagotovljen boljši vpogled v celoto s tem, da poznamo za celoto vsoto vseh odhodkov, ločeno za material, storitve, delo, amortizacijo, dajatve in podpore, ali bi bilo nasprotno bolje poznati celoto odhodkov po posameznih dejavnostih, npr. za prostorski razvoj in stanovanjsko gradnjo, za varstvo okolja, za zdravstvo, za izobraževanje, za kulturo itd.? Ali je v drugem primeru zagotovljen boljši vpogled v celoto s tem, da poznamo za celoto vseh izdatkov njihovo razčlenitev na nakupe materiala, storitev, zaslužke zaposlenec, dajatve itd. ali bi bilo nasprotno bolje poznati celoto izdatkov po posameznih dejavnostih?

SKLEP

Občinski proračun, ki se nanaša na delovanje občine in je sprejet v skupščini občine, zajema v celoti opredelitev: a) načrta občinskih sredstev in obveznosti, b) načrta občinskih prihodkov in odhodkov, c) načrta občinskih prejemkov in izdatkov in č) načrta gibanja čistega občinskega premoženja, čeprav se v praksi ne glede na uporabljeno izrazoslovje največkrat omejuje le na sestavini pod c) in deloma a). Ti občinski načrti se kot posledek odlo-

čanja na ravni občine informacijsko kažejo v ustreznih izkazih načrtovanih občinskih kategorij. Po koncu proračunskega obdobja, praviloma letu dni, mu sledi uvid v uresničitev občinskega proračuna. Tako občinski proračun kot njegova uresničitev sta povezana z ustreznimi računovodskimi izkazi načrtovanih oziroma uresničenih kategorij. Računovodski izkazi, ki kažejo različne vidike občinskega proračuna in njegove uresnitve so: a) bilanca stanja sredstev in obveznosti občine ob koncu obdobja, b) bilanca stanja prihodkov in odhodkov občine v obdobju, c) bilanca stanja prejemkov in izdatkov občine v obdobju in č) bilanca gibanja sklada občine. Njihova vsebina je lahko povsem primerljiva z vsebino takšnih izkazov pri podjetjih; isto velja za obliko, kjer je pa koristno dati prednost dvostranskem bilančnem prikazovanju, da bi bili bolj razumljivi njihovim uporabnikom. Predpisi pri nas običajno še ne zajemajo takšne celote, prav tako pa vztrajajo na napačni uporabi izrazov prihodki in odhodki.

7. GOSPODARJENJE V DRŽAVI

UVOD

Država je geografsko politično organizirana skupnost, ki ima na določenem teritoriju, omejenem z državno mejo, od drugih držav priznano suvereno oblast. Temelji na pravici naroda ali druge skupnosti do samoodločbe, tj. svobodne odločitve o politični, gospodarski, socialni in drugi ureditvi, kar je pogoj za popolno spoštovanje oziroma uživanje vseh temeljnih človekovih pravic. V njej državljani prostovoljno prepustijo vodenje države legitimno izvoljenim predstavnikom. Oblast v državi je razdeljena na tri ločene dele: 1. zakonodajno oblast, ki jo uresničujejo izvoljeni predstavniki ljudstva; 2. izvršilno oblast, ki uresničuje politiko kot jo določa zakonodajna oblast; 3. sodno oblast. Osnovna načela ureditve države so določena z ustavo, ki je temeljni splošni pravni akt z najvišjo pravno veljavo v državi in ureja najpomembnejša družben razmerja. Med drugim so v njej opredeljene človekove pravice in svoboščine, gospodarska in socialna razmerja.

7.1 VLOGA DRŽAVE PRI ZADOVOLJEVANJU POTREB V NJEJ

Človeška družba mora izvajati določena *skupna opravila* na enoten način. Izvajanje teh opravil je povezano s splošnim interesom, splošno izraženo voljo in ne voljo posameznih skupin. Izvaja pa ta opravila država na podlagi neposrednega ali posrednega vpliva nanje. Da bi mogla delovati uspešno, ji je potrebna oblast, tj. mora razpolagati s prililo, s katero bo vsakega napeljala, da se bo pokoraval njenim odločitvam, saj se sicer ne bi upoštevale. Prisila je namenjena zgolj uresničevanju temeljne naloge države, tj. splošne družbene blaginje, ki je sporazumno opredeljena.

Dejavnosti države, s katerimi so nato povezane gospodarske kategorije, je mogoče razvrstiti na različne načine. COFOG - Classification of the Functions of Government od leta 1999 dalje uveljavlja naslednjo razvrstitev:

01 *Javna uprava*, ki zajema dejavnosti izvršilnih in zakonodajnih organov, organov za področja finančnih in fiskalnih zadev, zunanjih zadev, splošnih upravnih zadev itd.

- 02 *Obramba*, ki zajema dejavnosti vojaške obrambe, civilne zaščite, vojaške pomoči drugim državam itd.
- 03 *Javni red in varnost*, ki zajema dejavnost policije, protipožarnega varovanja, sodišč in pravosodnih organov, zaporov itd.
- 04 *Gospodarske dejavnosti*, ki so povezane z delom in zaposlovanjem ter razvojem na področju gospodarstva
- 05 *Varstvo okolja*, ki zajema dejavnosti zbiranja in ravnanja z odpadki, ravnanja z odpadno vodo, zmanjševanja onesnaženosti, varstva biološke raznovrstnosti in krajine
- 06 *Stanovanjska dejavnost in prostorski razvoj*, ki zajema tudi dejavnosti oskrbovanja z vodo, cestne razsvetljave itd.
- 07 *Zdravstvo*, ki zajema dejavnosti oskrbe z zdravili in ortopedskimi pripomočki, splošnih, zobozdravstvenih in drugih zunajbolnišničnih zdravstvenih storitev, zdravstvenih centrov, bolnic itd.
- 08 *Rekreacija, kultura*, dejavnosti nevladnih organizacij in institucij, ki zajema tudi dejavnosti RTV, športnih inštitucij itd.
- 09 *Izobraževanje*, ki zajema dejavnosti predšolske vzgoje in osnovnošolskega izobraževanja, srednješolskega izobraževanja, višje in visokošolskega izobraževanja, izvajanja podpornih storitev v izobraževanju itd.
- 10 *Socialno varstvo*, ki zajema dejavnosti varstva obolelih in invalidnih oseb, pokojninskega zavarovanja, varstva otrok in družine, reševanja stanovanjskih problemov, zagotavljanja socialne varnosti socialno ogroženih kategorij prebivalstva itd.

V vsaki od teh dejavnosti imamo opravka s procesi, ki se začno s specifičnimi vložki ali inputi, vodijo pa do specifičnih storitev kot izločkov ali outputov. Pri vsakem procesu je mogoče proučevati njegovo varčnost v pogledu pridobivanja vložkov ter učinkovitost v pogledu razmerja med vložki in izločki, zlasti pa uspešnost v pogledu koristi, ki so dosežene s samimi storitvami kot izločki.

V zvezi s posameznimi državnimi dejavnostmi se nato pri *gospodarjenju* med drugim pojavljajo zlasti naslednja vprašanja:

1. Kakšno *korist* je mogoče pričakovati od posamezne državne dejavnosti?
2. Ali je ta korist dovolj utemeljena z obsegom in vrsto državnih *storitev*?
3. Ali so državne storitve opravljene na dovolj *varčen, učinkovit in uspešen* način?

7.2 PREJEMKI IN IZDATKI DRŽAVE

Javne finance se začno z obravnavanjem prejemkov in izdatkov države, ki se pri nas radi napačno imenujejo prihodki in odhodki, čeprav so mišljeni denarni tokovi, ki vplivajo na gibanje in stanje državnega denarja in ne na gospodarske tokove, ki vplivajo na gibanje in stanje državnega čistega premoženja.

Do *prejemkov* lahko pride država na različne načine. Najpomembnejši so seveda njeni temeljni prejemki, ki so povezani z *rednim delovanjem države*, imenovani tudi tekoči prejemki. Med njimi so seveda na prvem mestu davčni prejemki, tj. prejemki iz naslova davkov. V tej zvezi je treba omeniti npr. davek od dobička, dohodnino, davek na premoženje, davek na dodano vrednost in trošarine. Nasprotno prispevki za socialno varnost ne ustvarjajo prejemke državnega proračuna, temveč prek ustreznih skladov prejemke Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje ter Zavoda za zdravstveno zavarovanje. Kot nedavčni prejemki, ki pripadajo državi, štejejo po drugi strani tisti iz naslova sodnih in upravnih taks in pristojbin kot odškodnin oziroma delnega plačila za storitve države, dalje iz naslova prejetih denarnih kazni, a tudi zaračunanih opravljenih storitev države.

Po drugi strani se pri državi, podobno kot npr. pri podjetjih, pojavljajo prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem) in naložbenjem (investiranjem). *Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem)* se pojavljajo iz dobljenih posojil, iz prodanih lastnih obveznic, a tudi iz vrnjenih danih posojil. *Prejemki v zvezi z naložbenjem (investiranjem)* se pa pojavljajo iz dobljenih obresti in udeležb v dobičku državnih javnih podjetij, javnih finančnih inštitucij in presežka prihodkov Banke Slovenije, a tudi iz naslova prodaje osnovnih sredstev, npr. zemljišč, zgradb, opreme, ali zalog, npr. blagovnih rezerv.

Kar se tiče *izdatkov* države, so seveda spet najpomembnejši temeljni izdatki, ki so povezani z *rednim delovanjem države*, imenovani tudi tekoči izdatki. Pojavljajo se za nakupe materiala, storitev, plače zaposlenecv, razne dajatve, podpore podjetjem, prenose (transferje) posameznikom in gospodinjstvom, prenose (transferje) v občine, prenose (transferje) v sklade socialnega zavarovanja, prenose (transferje) v javne sklade in agencije, prenose (transferje) v nepridobitne organizacije, prenose (transferje) v tujino različnim mednarodnim inštitucijam in za druge namene.

Po drugi strani se tudi pri državi, podobno kot pri podjetjih, pojavljajo še izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem) in naložbenjem (investiranjem). *Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem)* se nanašajo na obresti od dobljenih posojil in na vrnjena posojila. *Izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem)* se pa nanašajo na dana posojila in na tista v zvezi z nakupom osnovnih sredstev in oblikovanjem zalog, npr. blagovnih rezerv, a tudi za naložbene prenose na druge. Kot izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem) ne štejejo tisti za nakup opreme za vojsko, ker se ti navadno poenostavljeno obravnavajo kar kot temeljni izdatki, ki ne vodijo do povečanja stvari med državnim premoženjem.

Celoto prejemkov v posameznem obdobju dopolnjuje začetno stanje denarja, ki izhaja iz predhodnega obdobja. Če so izdatki v obdobju manjši od tako dobljene celote denarja, pomeni razlika prenos presežka prejemkov v naslednje leto. Nasprotno izdatki v obdobju ne morejo biti večji od tedanjih prejemkov vključno z začetnim stanjem denarja, pač pa se v takšnem primeru povečajo obveznosti države.

Če sedaj te navedbe uredimo v dvostransko uravnovešeno obliko, pridemo do naslednje

Bilance prejemkov in izdatkov države za obdobje

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja iz prejšnjega obdobja	Izdatki v zvezi z rednim delovanjem:
Prejemki v zvezi z rednim delovanjem:	za nakupe materiala
a) davčni prejemki:	za nakupe opreme za vojsko
iz davka od dobička	za storitve drugih
iz dohodnine	za plače zaposlencev
iz davka na premoženje	za dajatve
iz davka na dodano vrednost	za podpore podjetjem in posameznikom
iz trošarin	za prenose v občine
iz carin	za prenose v sklade social. zavarovanja
iz drugih naslovov	za prenose v nepridobitne organizacije
b) nedavčni prejemki:	za prenose v mednarodne organizacije
iz sodnih in upravnih taks in pristojbin	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem)
iz pristojbin in zaračunanih storitev	za obresti od dobljenih posojil
iz prejetih denarnih kazni	za vrnjena posojila
iz drugih naslovov	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem)
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):	za dana posojila
iz dobljenih posojil	za nakup delnic
iz vrnutih danih posojil	za nakup osnovnih sredstev
Prejemki v zvezi z naložbenjem (investiranjem):	za oblikovanje zalog
iz dobljenih obresti od danih posojil	za naložbene prenose (transferje) na druge
iz udeležb v dobičku državnih javnih podjetij	Končno stanje denarja za prenos v nasl. obdobje
iz prodaje osnovnih sredstev	
iz prodaje zalog	
iz naložbenih prenosov (transferjev)	
od drugih	

Ločeno od te bilance obstaja na državni ravni še

Bilanca prejemkov in izdatkov Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje v obdobju

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja iz prejšnjega obdobja	Izdatki v zvezi z rednim delovanjem:
V zvezi z rednim delovanjem:	za nakupe materiala in storitev
iz prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje	za zaslužke zaposlenecv
iz prenosov iz državnega proračuna iz drugih naslovov	za dajatve zunaj zaslužkov
	za izvajanje pravic pokojnin.iz invalid. zavarovanja
	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):	za obresti od dobljenih posojil
iz dobljenih posojil	za vrnjena posojila
iz vrnjenih danih posojil	
Prejemki v zvezi z naložbenjem (investiranjem):	Izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem):
iz obresti za dana posojila	za dana posojila
iz prodaje osnovnih sredstev	za nakup osnovnih sredstev
iz naložbenih prenosov (transferjev) od drugih	za naložbene prenose (transferje) na druge
	Končno stanje denarja za prenos v nasled. obdobje

Na povsem podoben način je mogoče prikazati tudi

Bilanca prejemkov in izdatkov za zdravstveno zavarovanje v obdobju

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja iz prejšnjega obdobja	Izdatki v zvezi z rednim delovanjem: za nakupe materiala in storitev za zaslužke zaposlencev za dajatve zunaj zaslužkov za prenose v zdravstvene zavode
Prejemki v zvezi z rednim delovanjem: iz prispevkov za zdravstveno zavarovanje iz državnega proračuna iz občinskih proračunov iz drugih naslovov	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem): za obresti od dobljenih posojil za dana posojila
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem): iz dobljenih posojil iz vrnjenih danih posojil	Izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem): za dana posojila in kupljene obveznice za kupljene delnice drugi naložbeni izdatki za naložbene prenose (transferje) na druge
Prejemki v zvezi z naložbenjem (investiranjem): iz obresti za dana posojila iz dobljenih udeležb v dobičku iz drugih naslovov iz naložbenih prenosov (transferjev) od drugih	Končno stanje denarja za prenos v nasled. obd.

Vse prikazane kategorije so lahko načrtovane v proračunih ali pa uresničene v računovodskih izkazih uresničenih proračunov. V zvezi z načrtovanimi kategorijami je treba pri *gospodarjenju* v državi razrešiti najmanj naslednja vprašanja:

1. Na kak način najbolj racionalno prek *izdatkov* uporabiti dane prejemke?
2. Na kak način pridobiti dodatne *prejemke* za kritje povečanih izdatkov?
3. Kako zagotoviti *plačilno sposobnost* v kateremkoli trenutku?

V zvezi z uresničenimi kategorijami pa je treba presoјati razloge za odmike od načrtovanih kategorij.

7.3 SREDSTVA IN OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV DRŽAVE

Medtem ko so se javne finance že od nekdanj ukvarjale z denarni tokovi prek državnega proračuna, tj. s prejemki in izdatki države, je prizadevanje po spoznavanju celovitosti sredstev in obveznosti do virov sredstev države šele novejšega datuma. Najprej je bila pozornost usmerjena zgolj na terjatve države in na njene obveznosti, zlasti tiste iz naslova državnih posojil in državnih obveznic. Vendar se je postopno začela širiti še na osnovna sredstva in zaloge, čeprav so se pri nekaterih sredstvih pojavile velike težave pri njihovem merjenju in vrednotenju. Dandanes se širi spoznanje, da je treba tudi pri državi v celovitosti zajeti njena sredstva, ki spadajo v njeno last in predstavljajo potemtakem državno premoženje, prav tako pa vse obveznosti države do drugih, da bi z razliko med njimi lahko izstopilo čisto premoženje države, ki ga je mogoče imenovati tudi *sklad države* po podobnosti z istovrstno kategorijo, s katero se srečujemo že pri nepridobitnih organizacijah, medtem ko je pri podjetjih govor o kapitalu, katerega smisel je trajno oplojevanje s pomočjo pridobitnih dejavnosti. Razne podrobnosti sredstev in obveznosti do virov sredstev so poznane zlasti pri podjetjih, zato na tem mestu podajamo le njihov poenostavljeni splošni povzetek, ki naj bi podal celovit prikaz o premoženju države. Pri sredstvih seveda na tej ravni ni toliko zanimivo njihovo členjenje na osnovna sredstva in obratna sredstva, temveč na dolgoročna in kratkoročna sredstva, v njihovem okviru pa na tista, ki spadajo v redno delovanje države, in na tista, ki so naložbe države. Pri sredstvih in obveznostih do virov sredstev je posebno pozornost treba posvetiti tudi tistim v razmerju do tujine. Omenjeno je pa že, da nekatere stvari v lasti države sploh niso več obravnavane kot sredstva države, ker štejejo že ob njihovi nabavi zgolj kot strošek ali odhodek; to velja npr. za vojaško opremo.

Bilanca stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev države na določen dan

Sredstva	Obveznosti do virov sredstev
Dolgoročna sredstva:	Sklad države (državno čisto premoženje):
a) v rednem delovanju:	splošni sklad
zemljišča	rezervni sklad
zgradbe	
oprema	Dolgoročne rezervacije
gozdovi	
drugo	Dolgovi:
b) dolgoročne finančne naložbe:	a) dolgoročni dolgovi:
delnice in deleži domačih organizacij	iz izdanih obveznic
terjatve in deleži organizacij v tujini	iz dobljenih dolgoročnih domačih
dana dolgoročna posojila in obveznice	posojil
domačih organizacij	iz dobljeni dolgoročnih posojil v tujini
dana dolgoročna posojila in obveznice	iz drugih naslovov
organizacij	b) kratkoročni dolgovi:
v tujini	iz dobljenih kratkoročnih domačih
Kratkoročna sredstva:	posojil
a) v rednem delovanju	iz dobljenih kratkoročnih posojil v tujini
zaloge v državnih rezervah	do dobaviteljev in drugih upnikov v
zaloga materiala	državi
terjatve v državi	do dobaviteljev in drugih upnikov v
terjatve v tujini	tujini
denar	pasivne (udolgovljene) časovne
aktivne (usredstvene) časovne razmejitev	azmejitve
b) kratkoročne finančne naložbe:	
začasne naložbe v domače vrednostnice	
začasne naložbe v tuje vrednostnice	
dana kratkoročna posojila domačim	
organizacijam	
dana kratkoročna posojila organizacijam	
v tujini	

Postavke so dovolj zgovorne, saj so poznane iz bolj vsakdanjega poslovnega življenja. Razne podrobnosti pa bi preusmerile pozornost od tistega, kar je na tem mestu bistveno.

7.4 PRIHODKI IN ODHODKI DRŽAVE

Brž ko v javnih financah pride do spoznanja, da niso pomembni samo denarni tokovi, temveč tudi statično opredeljene kategorije sredstev, tj. ce-

lotnega premoženja, dolgov in čistega premoženja, je treba napraviti še preskok k dinamično opredeljenim kategorijam, ki pojasnjujejo gibanje čistega premoženja. To pa niso prejemki in izdatki, ki vplivajo zgolj na stanje denarja, temveč prihodki in odhodki, ki se nanašajo na *gospodarske tokove* in ne na tokove prejemkov in izdatkov. Ni več zanimivo plačilo, temveč *pridobitev* ali *odtujitev* kake dobrine, pri tistih dolgoročne rabe pa dodatno še njeno *amortiziranje*, ki zmanjšuje njihovo vrednost. Če že nakupu prej ali slej sledijo izdatki, amortiziranje sploh ni povezano z njimi, če že ne pomislimo na izdatke v zvezi z nakupom. Po drugi strani prejemki v marsičem šele sledijo prvotnim terjatvam in je potemtakem povečanje sredstev treba začeti že z njimi in ne šele s prejemki. Gre torej za povsem drugačen način razmišljanja kot pri denarju in denarnih tokovih. Namesto razmišljanja s finančnega vidika imamo opravka z razmišljanjem z gospodarskega vidika, pri katerem ima pomembno vlogo razumevanje stroškov. Stroški niso isto kot nabavna vrednost dobrin, ki si jih pridobi država in za njihovo pridobitev porabi denar, čeprav najdemo ob premalo razčiščenih starejših izrazoslovnih rešitvah tudi takšna pojasnjevanja. O stroških v modernem času govorimo šele kot o porabljeni vrednosti dobrin, medtem ko porabo denarja označujemo kot izdatke. Sami izdatki spet niso isto kot nabavna vrednost dobrin, saj se lahko pojavijo prej ali kasneje kot sam nakup. V kakem obdobju npr. pridobi država kake dobrine, medtem ko jih je plačala že v prejšnjem obdobju ali jih bo plačala šele v kasnejšem obdobju. Do stroškov kot vrednosti porabljenih dobrin lahko pride ne samo v obdobju, v katerem so dobrine kupljene, temveč tudi v kasnejših obdobjih. Res pa je zaradi sporazumne poenostavitve v nekaterih primerih mogoče jemati, da pridobljene dobrine nimajo več nikake vrednosti. Takšna poenostavitev je npr. lahko sprejeta pri nabavi opreme za vojsko, ki se nato ne pojavlja več med sredstvi, tj. v okviru premoženja države, temveč šteje, da je porabljena že ob nabavi kot da bi šlo za porabljeno električno energijo ali pokurjeno nafto.

Država, pojmovana kot *organizacija*, je porabljaljoča enota, podobno kot *gospodinjstvo* ali *zavod*. Zato pri njej praviloma nimamo več opravka z njenimi zalogami s proizvodov in nedokončano proizvodnjo, temveč le s storitvami. To hkrati pomeni, da so stroški pri njej hkrati že odhodki in torej nekaj, kar zmanjšuje čisto premoženje države. Njihovo nasprotje so prihodki. Prihodki spet niso istovetni s prejemki. Kot prihodki so upoštevani prejemki iz rednega delovanja države skupaj s povečanimi terjatvami iz tega delovanja ali zmanjšanimi terjatvami iz tega delovanja. Do prihodkov lahko pride prej kot do prejemkov, če imamo vmes opravka s

terjatvami. Nikakor pa ne štejejo kot prihodki prejemki v zvezi s financiranjem in naložbenjem države. Če pride država do denarja s pomočjo posojil, to zanjo niso nikaki prihodki, temveč le finančni prejemki. Prav tako ni mogoče govoriti o prihodkih države, če njeni dolžniki poravnajo dolžne zneske, saj se s tem v ničemer ne spremeni premoženje države in še manj njeno čisto premoženje. O prihodkih je mogoče v tej zvezi govoriti le, če dobi država obresti od danih posojil ali deleže v dobičku v zvezi s svojo udeležbo v pridobitnih podjetjih. Prav tako je o odhodkih mogoče govoriti le v zvezi z obrestmi od dobljenih posojil in ne tudi v zvezi z vračilom dobljenih posojil. Pač pa je koristno pri prihodkih in odhodkih, podobno kot pri podjetjih ali zavodih, ločiti tiste iz rednega delovanja države, od tistih, ki so povezani z njenim financiranjem in naložbenjem (investiranjem) in so označeni kot finančni prihodki oziroma odhodki.

Če sedaj vse najpomembnejše dinamično opredeljene kategorije uredimo v dvostranski medsebojno uravnovešen izkaz, pridemo do izkaza, ki ga imenujemo

Bilanca prihodkov in odhodkov države za obdobje

Odhodki	Prihodki
Odhodki v zvezi z rednim delovanjem:	Prihodki v zvezi z rednim delovanjem:
za porabljeni material	a) davčni prihodki:
za porabljene storitve	iz obračunanih davkov po njihovih vrstah
za plače zaposlencev	iz obračunanih trošarin in carin
za amortizacijo	iz drugih naslovov
za dajatve zunaj plač	b) nedavčni prihodki:
za podpore	iz obračunanih sodnih in upravnih taks
za prenose (transferje) drugim	iz obračunanih pristojbin in zaračunanih storitev
Finančni odhodki:	iz obračunanih kazni itd.
za obračunane dane obresti	Finančni prihodki:
za druge namene	iz obračunanih dobljenih obresti in deležev v dobičku
Presežek prihodkov nad odhodki	iz obračunanih drugih naslovov
	Presežek odhodkov nad prihodki

Presežek prihodkov nad odhodki v posameznem letu povečuje *čisto premoženje države*, imenovano npr. *sklad države*, bodisi tisti, ki je označen kot splošni sklad, ali pa tisti, ki je označen kot rezervni sklad. Oba skupaj

sta namreč obravnavana kot čisto premoženje države. Presežek odhodkov nad prihodki v posameznem letu zmanjšuje sklad države, bodisi tisti, ki je označen kot splošni sklad, ali pa tisti, ki je označen kot rezervni sklad. Obstaja pravilo, da je presežek prihodkov nad odhodki v kakem obdobju lahko prenesen v naslednje obdobje za kritje tedanjih odhodkov. Vse podrobnosti v tej zvezi urejajo predpisi v posamezni državi. Očitno je le to, da se v kakem obdobju lahko pojavi tudi presežek odhodkov nad prihodki, medtem ko v bilanci prejemkov in izdatkov države nikoli ne more biti presežka izdatkov nad prejemki, saj iz blagajne ni mogoče vzeti več denarja kot ga je sploh v njej. Razumevanje razlik med bilanco prejemkov in izdatkov države po tej strani in bilanco prihodkov in odhodkov države po drugi strani lahko vodi tudi do spoznanj, zakaj je v kakem obdobju lahko v prvi celo presežek prejemkov nad izdatki, medtem ko se v drugi pojavi presežek odhodkov nad prihodki. Ob drugih nespremenjenih okoliščinah lahko v tej zvezi odigra svojo vlogo tudi amortizacija.

7.5 GIBANJE SKLADA DRŽAVE KOT NJENEGA ČISTEGA PREMOŽENJA

Do čistega premoženja države lahko pride na različne načine. Včasih je celo posledica poddržavljenja prej zasebnega čistega premoženja. Vendar bomo v nadaljevanju upoštevali le v sodobnosti bolj običajne načine njegovega spreminjanja. V največji meri vplivajo na čisto premoženje države ravno razlike med njenimi prihodki in odhodki. Amortiziranje državnih osnovnih sredstev že pomeni prenašanje njihove vrednosti med odhodke, na čisto premoženje države pa vpliva še le presežek prihodkov nad odhodki, ki ga poveča, ali presežek odhodkov nad prihodki, ki ga zmanjša. Toda na čisto premoženje države lahko vplivajo tudi kaki drugi vnosi vanj, ki sicer niso posebej obravnavani kot prihodki, ali kaki drugi iznosi iz njega, ki sicer niso posebej obravnavni med odhodki. Vzemimo kot primer samo kako prevrednotenje sredstev države ali dolgov države, ki morda ni upoštevano v okviru prihodkov in odhodkov v obdobju, v katerem se pojavi. Zato lahko prikažemo vplive nanj tudi s poenostavljeno

Bilanco gibanja sklada države v obdobju

Zmanjšanje	Povečanje
Premiki iz splošnega in rezervnega sklada v obdobju:	Začetno stanje splošnega in rezervnega sklada
za poravnavo presežka odhodkov nad prihodki	Premiki v sklad v obdobju:
za zmanjšanje ob prevrednotenju	iz vnosa presežka prihodkov nad odhodki
za druga zmanjšanja	iz povečanje ob prevrednotenju
Končno stanje splošnega in rezervnega sklada	iz drugih vnosov

Gibanja lahko obravnavamo kot proračunska ali obračunska.

7.6 SKUPINSKI ALI KONSOLIDIRANI RAČUNOVODSKI IZKAZI ZA DRŽAVO

Na bilančni način podana predstavitev v točkah 7.2. do 7.5. ne upošteva nadaljnjega dogajanja v zvezi s prenosi iz proračuna države na javne zavode, javne sklade ali agencije, katerih ustanovitelj je država. Medtem ko kot *neposredni uporabniki državnega proračuna* štejejo državni organi ter državna uprava, štejejo kot *posredni uporabniki državnega proračuna* javni zavodi, javni skladi in agencije, katerih ustanovitelj je država. Ker nato vsaka pravna oseba takšne vrste sestavlja svojo lastno bilanco stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev, bilanco prihodkov in odhodkov in bilanco prejemkov in izdatkov, se utegne pojaviti potreba sestaviti kompenzirane računovodske izkaze te vrste, ki bi prikazovali vso skupino na državo vezanih pravnih oseb kot da bi šlo za eno samo pravno osebo.

Da bi sestavili *skupinsko (konsolidirano) bilanco sredstev in obveznosti do virov sredstev* države, moramo izločiti in kompenzirati vse medsebojne terjatve in obveznosti, a tudi medsebojno dana in dobljena posojila ter naložbe med sestavinami celote, vezane na državo. Namesto posebne bilance stanja za državo, posebne za Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in posebne za Zavod za zdravstveno zavarovanje ter za druge javne zavode in javne sklade itd. je mogoče sestaviti eno samo bilanco stanja sredstev in obveznosti do virov sredstev s seštevkom postavk v ločenih bilancah stanja brez tistih, ki izhajajo iz medsebojnih odnosov v okviru skupine. Tako je npr. treba iz okvira sredstev izločiti finančne naložbe države v posredne uporabnike državnega proračuna in terjatve do njih, prav tako

pa iz okvira obveznosti do virov sredstev njihove dolgove ali vloge države vanje.

Večje spremembe so potrebne pri sestavljanju *skupinske (konsolidirane) bilance prejemkov in izdatkov* države. Gotovo bi dobili prevelik znesek denarja, s katerim razpolagajo državne institucije, če bi preprosto sešteli kar vse prejemke skupaj z začetnim stanjem denarja pri vseh inštitucijah, ki so vključene v skupino okoli države, saj nekaj, kar npr. pomeni izdatek za državni proračun, pomeni hkrati prejemek za posrednega uporabnika državnega proračuna. Spet bi potemtakem bilo treba izločiti medsebojne prejemke in izdatke. Ker bi se nato v končni stopnji lahko v precejšnji meri zabrisala namenska poraba denarja, bi kazalo v skupinski (konsolidirani) bilanci prejemkov in izdatkov izdatke razvrstiti po dejavnostih in ne zgolj glede na to, ali gre za nakupe materiala, storitev, zasluge zaposlenca itd. V takšnem primeru bi seveda morali tudi izdatke za splošne potrebe državnih služb, ki se ukvarjajo s posameznimi dejavnostmi porazdeliti nanje, nakar bi ob upoštevanju v točki 7.1. omenjene razvrstitve COFOG iz leta 1999 prišli npr. do naslednje

Skupinske (konsolidirane) bilance prejemkov in izdatkov države za obdobje

Prejemki	Izdatki
Začetno stanje denarja iz prejšnjega obdobja	
Prejemki v zvezi z rednim delovanjem:	Izdatki v zvezi z rednim delovanjem:
a) davčni prejemki:	za javno upravo
iz davka od dobička	za obrambo
iz dohodnine	za javni red in varnost
iz davka na premoženje	za gospodarske dejavnosti
iz trošarin	za varstvo okolja
iz carin	za stanovanj. dej. in prostor. razvoj
iz prispevkov za pokoj. in invalid. zavarov.	za zdravstvo
iz prispevkov za zdravstv. zavarov.	za rekreacijo, kulturo itd.
b) nedavčni prejemki:	za izobraževanje itd.
iz sodnih in upravnih taks	za socialno varstvo itd.
iz pristojbin in zaračunanih storitev	
iz prejetih denarnih kazni	
iz drugih naslovov	
Prejemki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):	Izdatki v zvezi s financiranjem (vlaganjem):
iz dobljenih posojil zunaj skupine	za obresti od posojil zunaj skupine
iz vrnjenih danih posojil zunaj skupine	za vrnjena posojila zunaj skupine
Prejemki v zvezi z naložbenjem (investiranjem):	Izdatki v zvezi z naložbenjem (investiranjem):
iz dobljenih obresti od danih posojil zunaj skupine	za dana posojila zunaj skupine
iz udeležb v dobičku držav. javnih podjetij	za nakup osnovnih sredstev
iz prodaje osnovnih sredstev zunaj skupine	za nakup delnic
iz prodaje zalog zunaj skupine	Končno stanje denarja za prenos v nasl. obd.

Morda bi kazalo po dejavnostih razvrstiti tudi prejemke in izdatke v zvezi s financiranjem in naložbenjem. V vsakem primeru bi bila izrazna moč takšne bilance prejemkov in izdatkov povsem drugačna kot v primeru v točki 7.2.

Če bi na podoben način prečistili prihodke in odhodke ter jih vključili v skupinsko (konsolidirano) bilanco, v kateri bi odhodke razčlenjevali po dejavnostih, bi prišli do naslednje

Skupinske (konsolidirane) bilance prihodkov in odhodkov države za obdobje

Odhodki	Prihodki
Odhodki v zvezi z rednim delovanjem: za javno upravo za obrambo za javni red in varnost za gospodarske dejavnosti za varstvo okolja za stanov. dej. in prostorski razvoj za zdravstvo za rekreacijo, kulturo itd. za izobraževanje itd. za socialno varstvo	Prihodki v zvezi z rednim delovanjem: a) davčni prihodki: iz raznih vrst davkov iz trošarin in carin iz socialnih prispevkov b) nedavčni prihodki: iz sodnih in upravnih taks iz pristojbin in zaračunanih storitev iz prejetih kazni itd. drugi prihodki
Finančni odhodki: za dane obresti zunaj skupine	Finančni prihodki: iz dobljenih obresti zunaj skupine iz deležev v dobičku drugih
Presežek prihodkov nad odhodki	Presežek odhodkov nad prihodki

Že spet zaznamo povsem drugačno izrazno moč takšne bilance prihodkov in odhodkov od tiste v točki 7.4.

Če bi v takšni bilanci prihodkov in odhodkov po dejavnostih celo razčlenjevali njihovo razliko, bi mogli celo v skupinski (konsolidirani) bilanci sklada države oziroma njenega čistega premoženja razčleniti po dejavnostih tako njegovo stanje kot njegove spremembe.

SKLEP

Nekdaj so prevladovali pogledi na državo, ki so se povsem razlikovali od pogledov na gospodarstvo. Vendar je bilo kasneje ugotovljeno, da imamo tudi na ravni države opravka s storitveno dejavnostjo za zadovoljevanje potreb in nato v zvezi z njo z gospodarjenjem kot imamo opravka z gospodarjenjem v katerikoli gospodarski enoti. Zato pa obstajajo v zvezi z državo podobne gospodarske kategorije kot v katerikoli gospodarski enoti, te je pa treba dobro poznati in obvladovati. Zlasti je treba biti pozoren na to, da je izrazna moč prikazov prejemkov in izdatkov države povsem drugačna od izrazne moči prikazovanja prihodkov in odhodkov države.

8. USMERJANJE IN URAVNAVANJE NARODNEGA GOSPODARSTVA

UVOD

Narodno gospodarstvo je celota proizvajalnih enot in porablajočih enot, njihovega delovanja ter razmerij na področju proizvodnje, menjavanja, porazdeljevanja in porabljanja v določeni državi. Delovanje v njem je v končni stopnji usmerjeno k potrebam ljudi, ki živijo v tej državi, na poti do te stopnje pa je treba zadovoljiti še številne izpeljane potrebe v družbi kot celoti, ki so vezane na posamezne gospodarske enote v njej, na nek način pa tudi na gospodarjenje v njih.

8.1 DEJAVNOSTI V NARODNEM GOSPODARSTVU

Dejavnosti v narodnem gospodarstvu je v načelu mogoče razčleniti na gospodarske ali pridobitne dejavnosti ter na negospodarske ali porablajoče dejavnosti. Razmejitev med njimi ni vedno povsem jasna, zato je mogoče jemati zgolj kot sporazumno rešitev tisto, po kateri je z *gospodarskimi* ali *pridobitnimi dejavnostmi* treba razumeti rudarstvo in industrijo, kmetijstvo in gozdarstvo, gradbeništvo, promet, proizvodno obrt, trgovino in podobne dejavnosti, kot negospodarske ali porablajoče dejavnosti pa kulturo, izobraževanje, znanost, zdravstvo, socialno varstvo in podobne dejavnosti kakor tudi dejavnosti družbenopolitičnih skupnosti. Končni učinek gospodarskih dejavnosti so proizvodi za potrebe ljudi, končni učinki negospodarskih dejavnosti pa zadovoljene potrebe ljudi in s tem vzpostavljeni delavci s potrebnimi sposobnostmi za delovanje v gospodarskih dejavnostih. Pri takšnem razmišljanju zanemarjamo, da se gospodarske dejavnosti ukvarjajo tudi z nekaterimi storitvami, ki so neposredno potrebne ljudem in niso usmerjene na proizvode; prav tako zanemarjamo, da se negospodarske dejavnosti ukvarjajo tudi z nekaterimi storitvami, ki so neposredno usmerjene na proizvodnjo in ne na zadovoljevanje potreb ljudi. Zaradi takšne poenostavitve včasih označujemo gospodarske dejavnosti preprosto z njihovimi učinki kot materialno proizvodnjo. Brž ko je zadeva takšna, pa moramo učinke celotnega narodnega gospodarstva vezati zgolj na gospodarske dejavnosti oziroma materialno proizvodnjo in ne tudi na negospodarske dejavnosti, kjer poteka le porabljanje tistega, kar je ustvarjeno

v gospodarskih dejavnostih. Gospodarske enote se pojavljajo na področju gospodarskih dejavnosti in na področju negospodarskih dejavnosti. Z njimi je treba razumeti organizacijsko in večinoma tudi pravno zaokrožene dele narodnega gospodarstva, v katerih samostojno potekajo gospodarski procesi in nastopajo na strani ponudbe ali povpraševanja. Gospodarske enote so lahko proizvajalne enote ali porabljaljoče enote. *Proizvajalna enota* v širšem pomenu je gospodarska enota, ki se ukvarja s proizvodanjem proizvodov, tj. proizvajalna enota v ožjem pomenu, trgovinska enota ali storitvena enota kot pridobitna enota, ki s svojo dejavnostjo želi doseči dobiček. V tej zvezi navadno preprosto govorimo kar o podjetjih kot o organizacijah. *Porabljaljoča enota* pa je gospodarska enota, v kateri se tako ali drugače zadovoljujejo bodisi potrebe ljudi, s čimer se obnavlja in razvija njihova delovna sila, ali skupne in splošne potrebe proizvajalnih enot. Je lahko osebna porabljaljoča enota, tj. gospodinjstvo, splošna porabljaljoča enota, tj. enota za opravljanje storitev države na področju zakonodajne, izvršilne ali sodne oblasti, ali skupna porabljaljoča enota, tj. enota za opravljanje storitev na izobraževalnem, znanstvenem, kulturnem, zdravstvenem, socialnem in drugih področjih ne da bi pri svojem delovanju stremela po doseganju dobička; je torej zavod, društvo ali kaka druga organizacija. Nato lahko opišemo krožni tok med proizvajalnimi in porabljaljočimi enotami tako, da iz proizvajalnih enot izhajajo dobrine, tj. predvsem proizvodi in storitve, ki prehajajo v porabljaljoče enote, iz porabljaljočih enot pa izhajajo ljudje z njihovo delovno silo, ki prehajajo v proizvajalne enote.

Gospodarjenje se začne s *proizvajanjem*, kjer ljudje s svojim delom s pomočjo delovnih sredstev in predmetov dela ustvarjajo proizvode ali opravljajo storitve; proizvodnje je potrebno, da se pri porabljanju lahko zadovoljujejo njihove potrebe. Proizvajanju sledi *menjavanje*, saj zlasti proizvodi ne nastajajo tam, kjer se z njihovim porabljanjem zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi. Že samo proizvodnje poteka v več zaporednih in vzporednih stopnjah v dolgem nizu procesov, med katerimi morajo prehajati proizvodi in tudi storitve. Menjavanje je dajanje proizvedenih proizvodov ali opravljenih storitev kakih organizacij ali opravljenega dela ljudi za druge proizvode ali opravljene storitve ali opravljeno delo ljudi s posredovanjem denarja ali neposredno; v prvem primeru se pojavlja kot kupovanje in prodajanje. S proizvodnjem je povezano *razdeljevanje*, kjer se na takšen ali drugačen način določajo deleži proizvodov ali storitev, ki izhajajo iz proizvodnje, tistim, ki z njimi zadovoljujejo svoje potrebe pri porabljanju. V sodobnem gospodarstvu poteka s posredovanjem denarja. Šele na koncu pridemo do *porabljanja*, pri katerem se zadovoljujejo neposredne potrebe ljudi s pomo-

čjo koristnih oblik proizvodov ali uporabo storitev. Do porabljanja proizvodov in storitev pa seveda prihaja že pri proizvodjanju, vendar takšno porabljanje z narodnogospodarskega vidika ni več v osredju razmišljanja.

8.2 PRVINE IN UČINKI NARODNEGA GOSPODARSTVA

Pri procesu v vsaki gospodarski enoti je mogoče zasledovati njegove prvine in njegove učinke. Kot prvine nastopajo delovna sredstva, predmeti dela, storitve drugih in delo tamkaj vključenih ljudi. V celotnem narodnem gospodarstvu je veliko zaporednih in ne samo vzporednih gospodarskih enot, zato ni tako preprosto predstaviti prvine sintetično. Če izhajamo iz tega, da je celotni narodnogospodarski proces razdeljen na več stopenj, potem se učinki prve stopnje, to je proizvodi ali storitve, utegnejo pojavljati kot prvine naslednje stopnje, to je kot tamkajšnja delovna sredstva, predmeti dela ali uporabljene storitve. V učinkih druge stopnje, to je tamkajšnjih proizvodih ali storitvah, so torej zajeti že učinki prve stopnje, toda ti učinki druge stopnje se utegnejo spet pojavljati kot prvine tretje stopnje, to je kot tamkajšnja delovna sredstva, predmeti dela ali uporabljene storitve. Takšni preskoki učinkov v prvine se ponavljajo, dokler ne pridemo do zadnje stopnje, ko učinki zapustijo področje gospodarskih dejavnosti. Toda kaj šteje kot zadnja stopnja? Gotovo se ta pri nekaterih učinkih lahko pojavlja prej in pri drugih kasneje. Istovrstni učinki se lahko deloma pojavljajo kot takšni, ki so končni, in deloma kot takšni, ki imajo v naslednji stopnji značaj prvin. Tisti, ki so končni, so nedvomno sestavljeni iz proizvodov in storitev, ki vstopajo v porablajoče enote. Tisti, ki imajo v naslednji stopnji gospodarskih dejavnosti značaj prvin, se pa spreminjajo v delovna sredstva in predmete dela ali uporabljene storitve pri njih.

Ker je celotni proces, iz katerega izhajajo obravnavani učinki, časovno omejen, ali bolje, ločeno opazovan v vsakem obračunskem obdobju, tj. letu dni, ne bi bilo prav, če bi v posameznem obdobju šteli kot njegove učinke celote zgolj proizvode in storitve, ki ga zapuščajo in ki vstopajo v proces porabljanja v porablajočih enotah. Učinki, ki v naslednji stopnji nastopajo kot delovna sredstva, imajo daljšo življenjsko dobo, torej tamkaj v istem obdobju ne prenehajo obstajati. Potemtakem je mogoče šteti kot *učinke celotnega narodnogospodarskega procesa* vsa novo proizvedena delovna sredstva. Končno je kot učinke mogoče šteti še vsa povečanja zalog možnih predmetov dela. Narodnogospodarski učinki so potemtakem v poučevanem obdobju po opravljenih pobotanjih izraženi kot:

1. proizvedeni proizvodi in opravljene storitve v proizvodjalnih enotah za potrebe porablajočih enot v proučevanem obdobju;
2. proizvedeni proizvodi, ki v proučevanem obdobju ostajajo v proizvodjalnih enotah kot delovna sredstva;
3. proizvedeni proizvodi, ki ob koncu proučevanega obdobja ostajajo v proizvodjalnih enotah kot povečana končna zaloga možnih predmetov dela.

To seveda velja za zaprti tip narodnega gospodarstva. Brž ko uvedemo gospodarska razmerja z drugimi državami, je treba dodati še:

4. proizvedene proizvode in opravljene storitve, ki so v proučevanem obdobju izvožene.

Kaj je pa pobotano treba šteti kot *prvine celotnega narodnogospodarskega procesa*?

Tudi tu si je mogoče zamisliti celotni proces v več stopnjah. V zadnji stopnji npr. nastopajo tamkajšnja delovna sredstva, predmeti dela, uporabljene storitve in ljudje z opravljenim delom v vlogi prvin. Od tega so delovna sredstva, predmeti dela in uporabljene storitve, denimo, učinki predzadnje stopnje. V predzadnji stopnji je pri vsakem izmed teh učinkov spet bila potrebna specifična kombinacija tamkajšnjih delovnih sredstev, predmetov dela, uporabljenih storitev in ljudi. Takšen izvor prvin v učinkih predhodne stopnje se ponavlja toliko časa, dokler ne pridemo do prve stopnje, kjer se dodatno kot prvina pojavljajo naravna bogastva. Edina prvina, ki se pojavlja v vsaki stopnji, ne da bi izhajala iz predhodne stopnje, so ljudje kot delavci. Prav tako so tu kot izvorna prvina še naravna bogastva. Toda pri pobotnem gledanju na prvine z vidika celotnega narodnogospodarskega procesa ne bi bilo prav, če bi kot prvino šteli le ljudi in naravna bogastva. Ker je celotni proces opredeljen časovno, je očitno, da v danem obračunskem obdobju nastopajo kot prvine tudi delovna sredstva, ki so bodisi izšla iz predhodnega obdobja ali ki so v proučevanem obdobju pridobila takšne lastnosti. Končno ne smemo pozabiti niti na možno zmanjšanje začetne zaloge možnih predmetov dela. Prvine, ki nastopajo pri nastajanju narodnogospodarskih učinkov v proučevanem obdobju, so potemtakem:

1. delovna sredstva, ki so na razpolago v proizvodjalnih enotah v proučevanem obdobju;
2. zaloga možnih predmetov dela ob začetku proučevanega obdobja;
3. naravna bogastva v proučevanem obdobju;
4. ljudje kot delavci v proizvodjalnih enotah v proučevanem obdobju.

To seveda spet velja za zaprti tip narodnega gospodarstva. Brž ko uvedemo gospodarska razmerja z drugimi državami, je treba dodati še:

5. delovna sredstva, predmete dela in uporabljene storitve, ki so v proizvodnih enotah v proučevanem obdobju uvožene, pri čemer je uvožena delovna sredstva mogoče obravnavati že pod 1.

Če proučujemo sedaj prvine in učinke celotnega narodnogospodarskega procesa v dvostranski obliki, pridemo do naslednjega pojmovnega pregleda:

Naturalna bilanca narodnogospodarskega procesa za obdobje

Prvine	Učinki
Delovna sredstva, ki so na razpolago v proizvodnih enotah	Proizvedeni proizvodi in opravljene storitve v proizvodnih enotah za potrebe porablajočih enot
Začetne zaloge predmetov dela v proizvodnih enotah	Proizvedeni proizvodi, ki ostanejo v proizvodnih enotah kot delovna sredstva
Naravna bogastva	Proizvedeni proizvodi, ki povečujejo v proizvodnih enotah končne zaloge možnih predmetov dela
Ljudje v proizvodnih enotah	Proizvedene stvari in opravljene storitve, ki so izvožene
Uvoženi proizvodi in storitve	

Seveda je ta pregled le načelnega značaja, saj ni mogoče za naturalne enote mere najti skupnega imenovalca. Zato je lahko zgolj izhodišče za razmišljanje. Pri *gospodarjenju* v celotnem narodnem gospodarstvu pa moramo razrešiti naslednja vprašanja:

1. *Kaj?* Ali z drugimi besedami, katere vrste proizvodov proizvajati in storitve opravljati, ali tisto za porabljanje v porablajočih enotah, ali tiste, ki nastopajo dalje v proizvodnih enotah ali so namenjene izvozu?
2. *Koliko?* Ali z drugimi besedami, kakšne količine proizvodov proizvajati in storitev opravljati?
3. *Kako?* Ali z drugimi besedami, ali zasnovati dejavnost na naravnih bogastvih, obstoječih delovnih sredstvih ali na razpoložljivih ljudeh kot delavcih, v kolikšni meri se naslanjati na uvoz itd.

8.3 STROŠKI IN DONOSI NARODNEGA GOSPODARSTVA

Z zornega kot narodnega gospodarstva kot celote se je treba dokopati do spoznanja o kosmatem (ali bruto) domačem proizvodu kot vrednostno izraženem rezultatu delovanja na proizvodjalnem področju, iz katerega so že izločena vsa ponavljanja zaradi prenosov med posameznimi stopnjami, dokler ne pridemo do končne stopnje proizvodjanja. Pri tem so potrebne določene poenostavitve, saj natančno merjenje ni mogoče.

Najprej se srečamo z vprašanjem *stroškov* v narodnem gospodarstvu. Pri posamezni organizaciji je zadeva povsem jasna: stroški so cenovno izraženi potroški prvin, ki nastopajo pri njenem procesu. Sestojijo iz stroškov materiala in storitev drugih organizacij, amortizacije, posrednih dajatev in seveda plač zaposlencev. Toda, kaj upoštevati pri sintetični obravnavi celotnega narodnega gospodarstva? To, kar šteje kot strošek porabljenih predmetov dela in storitev v zadnji stopnji proizvodjanja, je v predzadnji stopnji sestavljeno iz vseh vrst stroškov in še iz čistega dobička skupaj z davkom iz dobička. To, kar šteje kot strošek porabljenih predmetov dela in uporabljenih storitev v predzadnji stopnji proizvodjanja, je v predhodni stopnji spet sestavljeno iz vseh vrst stroškov in še iz čistega dobička skupaj z davkom iz dobička itd., itd. Zato je mogoče sprejeti sporazumno rešitev, da je kot stroške v narodnem gospodarstvu po opravljenih pobotanjih, ki preprečijo ponavljanja, treba upoštevati le amortizacijo v vseh stopnjah in sestavine dohodka, ki so dosežene v vseh teh stopnjah in se izražajo kot kosmate plače, dane obresti in najemnine, a tudi vsi posredni davki in čisti dobiček, ki se pojavlja v vseh teh stopnjah. Ker gre z narodnogospodarskega vidika za izražanje obsega proizvodnje, ne prihaja v poštev nikako preračunavanje na prodane količine, nakar se količine, na katere se nanašajo ti stroški, lahko nanašajo delno tudi na zaloge pri proizvodjalnih enotah. S stroški, ki so vsi izraženi v denarni merski enoti, je potemtakem izraženo nastopanje prvin procesa proizvodjanja v določenem obdobju.

Po drugi strani je treba v denarni merski enoti izraziti tudi *učinke*, pri čemer pridemo do prodajne vrednosti proizvodov in storitev, ki v obravnavanem obdobju prehajajo k porabljalnim enotam, tj. bodisi gospodinjstvom ali državnim in drugim gospodarskim enotam, dodatno pa še do prodajne vrednosti tistih proizvodov, ki se ob koncu obdobja zadržujejo pri proizvodjalnih enotah kot tamkajšnja delovna sredstva ali zaloge možnih predmetov dela. Končno je tu še prodajna vrednost izvoženega blaga in storitev,

zmanjšana za nabavno vrednost uvoženega blaga in storitev. Imamo torej opravka z *donosi*. Donose in stroške pa lahko spet prikažemo v dvostranski uravnovešeni obliki tudi kot načine vrednotenja kosmatega (bruto) domačega proizvoda v posameznem obdobju.

Bilanca pobotanih stroškov in donosov narodnega gospodarstva v obdobju

Stroški	Kosmati donosi
Amortizacija v vseh proizvajalnih enotah	Prodajna vrednost proizvodov in storitev za porablajoče enote
Sestavine dohodka v vseh proizvajalnih enotah	Prodajna vrednost proizvodov in storitev, ki ostajajo v proizvajalnih enotah ob koncu obdobja kot delovna sredstva
iz naslova dela	kot povečane zaloge možnih predmetov dela
iz naslova obresti in najemnin	Prodajna vrednost izvoženih proizvodov in storitev, zmanjšana za nabavno vrednost uvoženih
iz naslova posrednih davkov	
iz naslova čistega dobička	

Tako zamišljena bilanca gospodarskih gibanj v obdobju je sama po sebi že uravnovešena ter nima nikakega salda. Seštevek vsake od obeh strani je povsem enak ter predstavlja le poseben način ugotavljanja kosmatega (bruto) domačega proizvoda; na levi strani izračunanega na podlagi stroškov in na desni strani izračunanega na podlagi proizvodov. Hkrati pa desna stran tudi predstavlja podlago za *ponudbo* kosmatega (bruto) domačega proizvoda, leva stran pa podlago za *povpraševanje* po kosmatem (bruto) domačem proizvodu, ker opredeljuje hkrati izhodišče za kupno moč porablajočih enot v določenem obdobju. Če od vrednosti kosmatega (bruto) domačega proizvoda odštejemo amortizacijo, pridemo do vrednosti čistega (bruto) domačega proizvoda, kar poenostavljeno razumemo kot *narodni dohodek*.

8.4 PORABA IN NALOŽBE V NARODNEM GOSPODARSTVU

Ves kosmati (bruto) domači proizvod, ki je predstavljen na desni strani bilance gospodarskih gibanj v točki 8.3., je namenjen ali porabi ali naložbam. Pri tem pomeni *naložba* odpoved sedanji porabi z namenom povečevanja proizvoda v prihodnosti ali porabi v njej. Medtem ko se kosmata naložba nanaša na celotno vrednost porabi vsaj začasno odtegnjenih proizvodov, je o čisti naložbi mogoče govoriti šele potem, ko je od te vrednosti odšteta amortizacija, ki se nanaša na nadomestitev že obstoječega. Ni naš namen,

da bi se spuščali v razne strokovne podrobnosti zunaj splošno dojemljive logike gospodarskega razmišljanja, opozoriti kaže le na to, da je razumevanje naložb odvisno tudi od tega, kaj razumemo s porabo. S *porabo* pa je mogoče označevati več različnih pojmov.

Poraba najprej pomeni, da je nekaj *prenehalo obstajati*. Kadar govorimo o porabi kake stvari, mislimo na takšno njeno spremembo, ko je prenehala obstajati z določeno obliko in z določenimi lastnostmi. Če pravimo, da smo kako stvar porabili, nismo s tem povedali samo, da je postala neuporabna za svoj prvotni namen, temveč tudi, da v svoji prvotni obliki ne obstaja več. Brž ko opredelimo porabo na tak način, bi lahko o porabi govorili le pri porabnih stvareh, ne pa tudi pri obstojnih stvareh; te imajo določene lastnosti toliko časa, dokler obstajajo. Mize in stole npr. lahko uporabljamo toliko časa, dokler obstajajo; toliko časa so v procesu porabljanja. Pri tem se sčasoma obrabijo, vendar ohranijo svojo bolj ali manj nespremenjeno prvotno samostojno obliko tudi še potem, ko že izgubijo svoje koristne lastnosti. Tedaj so te stvari izrabljene in s tem onesposobljene za nadaljnjo uporabo, ne pa kratko in malo porabljene. O porabi pri njih torej ne moremo govoriti na enak način kot pri porabnih stvareh. Kdaj nastopi onesposobitev proizvodov za nadaljnjo uporabo, je mnogokrat zadeva sporazuma. Le pri storitvah je mogoče to nesporno ugotoviti, saj so praviloma porabljene istočasno kot so proizvedene. Časovno in krajevno ni npr. mogoče ločiti nastajanje železniških storitev od njihove porabe. Tudi pri porabnih stvareh je še kolikor toliko možno ugotoviti, kdaj lahko govorimo o njihovi porabi, čeprav se ta časovno in krajevno praviloma že razlikuje od njihove proizvodnje. Hrana npr. preneha obstajati tedaj in tam, ko in kjer jo pojemo. Težko je pa celo smiselno ugotovljati porabo proizvodov tedaj, kadar imamo pred očmi takoimenovane obstojne stvari. Kdaj je npr. onesposobljena za nadaljnjo uporabo obleka? Ali tedaj, ko pride nova v modo? Moda ima včasih veliko vlogo pri presoji trenutka, ko določena obstojna stvar ni več sposobna za nadaljnjo uporabo. Vendar moda v tem pogledu celo pri oblačilih ni edino sodilo. O porabi pa seveda lahko govorimo tudi pri samem proizvajanju, npr. pri predelovanju in obdelovanju surovin v obliko novega proizvoda. Končno ni niti nujno, da bi bila poraba proizvoda vedno v zvezi z določenim namenom. Proizvodi so lahko onesposobljeni za nadaljnjo uporabo tudi, ne da bi bila onesposobitev povezana s kakršnokoli koristjo. O škodni porabi lahko npr. govorimo, če pade krožnik na tla in se razbije, če rja sne železo, požar uniči hišo itd.

Do sedaj je bil govor o porabi kot o končnem stanju proizvodov in storitev. V vseh primerih imamo opravka z njihovo negacijo. Toda z izrazom poraba ne označujemo samo določenega stanja, temveč lahko tudi *proces porabljanja* ali rabe. V takšen proces ne vstopajo samo proizvodi in storitve, lahko vstopajo tudi ljudje z opravljenim delom, nakar si s porabo predstavljamo nastopanje vseh teh prvin procesa. Poraba v pomenu procesa se pojavlja celo pred porabo v pomenu končnega stanja za proizvode, o čemer je bil govor prej.

Preden lahko nekaj začne nastopati pri porabi v pomenu procesa, je potrebna njegova *nabava*. V tržnem tipu gospodarstva je proizvode treba kupiti. Če letne statistike porabe govorijo npr. o X avtomobilih na 1000 prebivalcev, ne nakazujejo, da bo toliko avtomobilov na leto v povprečju uničenih, niti da jih bo toliko v uporabi, temveč, da jih bodo ljudje toliko v povprečju kupili. Če kake kmetijski pridelki ne prehajajo do njihovih porabnikov prek trga, temveč zgolj z nekakšnim prenosom od kmetijskega gospodarstva v kmetijsko gospodinjstvo z istimi člani, statistike ustrezno porabo ne razumejo kot nakupe njihovih količin, temveč preprosto kot njihovo nabavo.

Nakup proizvodov in storitev je v tržnem tipu gospodarstva povezan s porabo denarja. Tako pridemo še do novega razumevanja porabe kot *izdatkov* za vse, kar gre v proces porabljanja. Ko gospodinjstvo kupi živila, so s tem nakupom gotovo povezani izdatki za porabo, ki so poenostavljeno predstavljeni kar kot poraba. Če kmet prevzame iz svojega gospodarstva v svoje gospodinjstvo 1000 kg krompirja z vrednostjo X evrov, imamo opravka s statistično upoštevano nabavo 1000 kg krompirja in s statistično upoštevanim izdatkom X evrov v tej zvezi.

Končno je možno govoriti o porabi še tedaj, kadar mislimo na *odhodke* v zvezi s porabo, ki so seveda nekaj drugega kot izdatki za porabo, saj so vezani na vrednost porabljenih in ne nabavljenih količin, porabljene so pa lahko izražene tudi z amortizacijo.

Kaj potemtakem razumeti s porabo, kadar je govor o kosmatem (bruto) domačem proizvodu in kaj razumeti z naložbo v zvezi z njim? Ali misliti na tisto, kar je prenehalo obstajati, ali na tisto, kar nastopa pri porabljanju v porabljaajočih enotah, ali na tisto, kar so porabljaajoče enote nabavile, ali na tisto, za kar so porabljaajoče enote porabile denar, ali tisto, zaradi česar se v porabljaajočih enotah zmanjšuje njihovo čisto

premoženje? Obstaja pravilo, da je z izrazom poraba treba razumeti nabavo za porabljanje, če gledamo z zornega kota sestavin kosmatega (bruto) domačega proizvoda, ali pa denar, ki je potreben za takšne nabave, če gledamo z zornega kota povpraševalcev. Dodatno sporazumno sprejeto pravilo pa je, da se vsaj nabava dela obstojnih stvari obravnava kot naložba in ne preprosto kot nabava za porabljanje. Pri gospodinjstvih kot porabljaljočih enotah je kot naložbo treba obravnavati najmanj nabavo nepremičnin, pri zavodih in drugih porabljaljočih enotah zunaj gospodinjstev se kot naložbe obravnavajo nabave skoraj vseh osnovnih sredstev.

8.5 BLAGOVNI IN DENARNI TOKOVI V NARODNEM GOSPODARSTVU

V tržnem gospodarstvu obstajajo nenehni tokovi blaga, ki jih v nasprotni smeri spremljajo tokovi denarja. Kot *blago* štejejo proizvodi in storitve, ki izhajajo iz proizvodjalnih enot; takšen značaj je končno mogoče pripisati tudi storitvam, ki izhajajo iz drugih porabljaljočih enot mimo gospodinjstev. Iz gospodinjstev kot končne porabljaljoče enote izhajajo ljudje z njihovo delovno silo, o čemer je prav tako mogoče govoriti kot o blagu. Preden pride do dejanskih *blagovnih tokov* (v nadaljevanju označenih kot B), obstaja ponudba in povpraševanje po ustreznem blagu. Ko pride do *blagovnih tokov*, imamo na eni strani tisto gospodarsko enoto, ki blago oddaja in na drugi strani tisto gospodarsko enoto, ki blago prejema; pri prvi nato govorimo o prodajalcu in pri drugi o kupcu. Toda da bi blago prešlo od prodajalca k kupcu, mora ustreznemu blagovnemu toku slediti tudi *denarni tok* (v nadaljevanju označen kot D) od kupca do prodajalca. Prejemu blaga ustreza oddaja denarja, tj. izdatek, oddaji blaga pa prejem denarja, tj. prejemek. Ker ne obstaja samo ena proizvodjalna enota in ena porabljaljoča enota, temveč niz proizvodjalnih enot in niz porabljaljočih enot, je proučevanje krožnih tokov blaga in denarja v narodnem gospodarstvu celo na povsem načelni ravni precej zapleteno.

Najprej je tu zaključen npr. krožni tok, ki ga sestavljajo proizvodi in storitve proizvodjalnih enot, ki prehajajo v porabljaljoče enote (1B), ter denar, ki prehaja iz porabljaljočih enot iz istega naslova v proizvodjalne enote (1D). Pri porabljaljočih enotah se pojavlja prejem ustreznih proizvodov in storitev, ki nato vstopajo v proces porabljanja, lahko se pa v tej zvezi govori pri njih tudi o začasnih naložbah, zlasti v primeru zgradb in opreme; zaradi ta-

kšnega prejema, ki se pojavlja kot nakup, imajo porablajoče enote izdatke, ustrezne proizvodjalne enote pa prejemke.

Toda da bi bil ta krožni tok možen, mora obstajati tudi drugi krožni tok, ki ga sestavlja denar, ki prehaja iz proizvodjalnih enot v porablajoče enote (2D), ker so delavci z ustrezno delovno silo prešli iz končnih porablajočih enot, tj. gospodinjstev, v proizvodjalne enote ali storitve drugih porablajočih enot v proizvodjalne enote (2B). Delavci zaradi svojega opravljenega dela prihajajo do prejemkov v svojih gospodinjstvih, ki jim nato omogočajo izdatke in v zvezi z njimi pridobitev proizvodov in storitev iz proizvodjalnih enot, ki jih nato v gospodinjstvih porabljajo, lahko jih pa začasno smatrajo tudi kot naložbe, npr. zgradbe. Pri drugih porablajočih enotah zunaj gospodinjstev so pri tem mišljene zlasti storitve države, ki vzpostavljajo okolje delovanja med drugim še proizvodjalnih enot. Zaradi takšne oddaje iz porablajočih enot, imajo proizvodjalne enote izdatke, porablajoče enote pa prejemke.

Pri nastajanju končnih proizvodov in storitev imamo v proizvodjalnih enotah v skrbi še krožni tok, ki ga sestavljajo proizvodi in storitve, ki prehajajo iz enih proizvodjalnih enot v druge proizvodjalne enote (3B), in denar, ki prehaja iz teh drugih proizvodjalnih enot v prve proizvodjalne enote (3D). V tem primeru ne gre samo za nakupe materiala in storitev, temveč tudi delovnih sredstev za zamenjavo starih ob koncu njihove dobe amortiziranja. Tiste proizvodjalne enote, ki oddajajo takšne proizvode oziroma storitve, tj. jih prodajajo, imajo v tej zvezi prejemke, tiste proizvodjalne enote, ki jih prejemajo, tj. jih kupujejo, pa v tej zvezi izdatke. Nato imamo tudi pri proizvodjalnih enotah, ki prejemajo proizvode in storitve, opravka z njihovim porabljanjem, le da to vodi k novim proizvodom ali storitvam; delno, zlasti v zvezi z delovnimi sredstvi, pridobljenimi v zamenjavo za stare, že izrabljene, govorimo vsaj začasno tudi o naložbah.

Dodatno se pri proizvodjalnih enotah pojavlja stremljenje po razširitvi njihovega delovanja, kar je povezano z naložbami v njih, ki presegajo zgolj obnovo njihovih starih zmogljivosti. V tej zvezi se spet pojavljajo nakupi proizvodov in tudi storitev kot pri tretjem krožnem toku, le da je napajanje potrebnih izdatkov sedaj že vezano na narodni dohodek in ne zgolj na amortizacijo. Medtem ko je oddaja takšnih proizvodov in storitev iz drugih proizvodjalnih enot, ki vodi do njihovih prejemkov, povsem enaka kot v prejšnjem primeru, mora pri proizvodjalnih enotah praviloma najprej priti

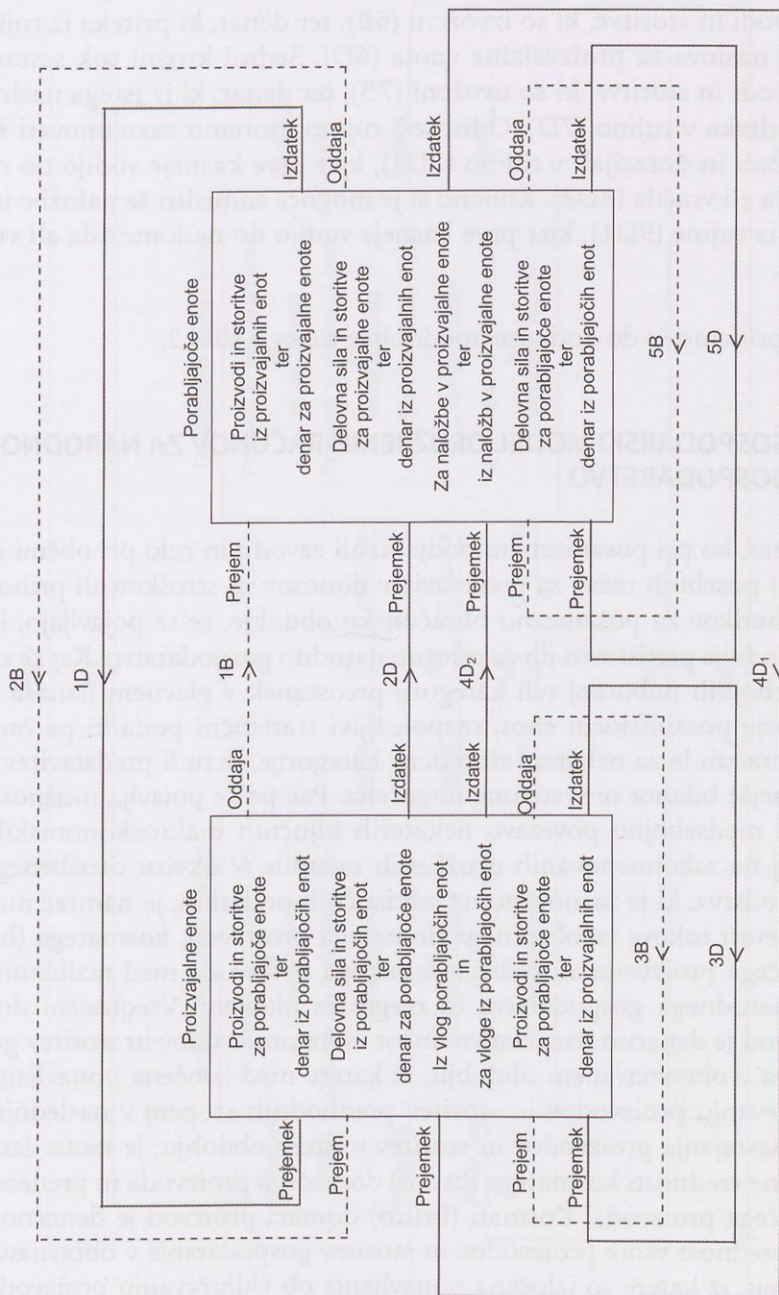
do ustreznih vlog iz porablajočih enot in z njimi povezanih prejemkov, ki šele omogočajo izdatke (4D1). Res pa vse takšne naložbe porablajočih enot vodijo do denarnega toka iz naslova obresti ali udeležb v dobičku, lahko so pa kasneje tudi vrnjene (4D2).

Peti krožni tok se pojavlja v okviru porablajočih enot, kjer nekatere oddajajo svoje storitve ali ljudi z ustrezno delovno silo (5B) drugim porablajočim enotam, te pa nanj prenašajo denar (5D). Iz gospodinjstev npr. izhajajo ljudje, ki nato delujejo v državnih organih, šolstvu, zdravstvu itd., nakar za opravljeno delo pridejo do prejemkov. Gospodinjstva pa uporabljajo tudi številne storitve drugih porablajočih enot, za kar imajo različne izdatke, če ne druge, tiste v zvezi z dajatvami.

Blagovni tokovi niso nujno istočasni z denarnimi tokovi. Izdatek pri denarju ni nujno istočasen z oddajo ustreznega blaga, ker se vmes utegnejo pojavljati terjatve ali obveznosti. Prav tako prejemek denarja še ni nujno istočasen s prejemom ustreznega blaga, ker se že spet vmes utegnejo pojavljati terjatve ali obveznosti. Prav tako prejem določenega proizvoda še ne pomeni nujno njegove porabe in s tem stroška. Končno tudi pojav stroškov vključno tistih, ki so sestavni del nove vrednosti, tj. dohodka, še ne pomeni, da so proizvodi že bili prodani, to je oddani, in da je s tem nastal tudi prejemek. Vendar takšne podrobnosti pri narodnogospodarskih razmišljanjih navadno zanemarimo. Zadovoljujemo se potemtakem kar z naslednjo predstavo, ki jo podaja slika 1:

Opozoriti kaže, da obstaja še ena razlika med blagovnimi tokovi in denarnimi tokovi. Pridobljeni proizvodi in storitve se sčasoma tako v proizvodnih kot v porablajočih enotah uničijo. Z denarjem je drugače. Denar nasprotno neporabljen prehaja iz roke v roke. Isti denar, ki ga nekdo uporabi za plačilo kupljenih proizvodov ali storitev, prodajalec uporabi za svoje nakupe. Tako isti denar nenehno kroži v gospodarstvu. V krožni tok prihaja novo in novo blago, denar, ki posreduje njegovo menjavo, pa je vedno en in isti, če se ne obrabi ali izgubi in ga je nato treba nadomestiti. V obdobju ni potrebnega toliko denarja, kolikor znaša npr. vsota vseh proizvodov ali storitev, ki tedaj prehajajo od prodajalcev na kupce, temveč bistveno manj, kar je odvisno od hitrosti njegovega obračanja. Razmišljanje se niti v primeru knjižnega denarja, ki nadomešča stvarni denar, ne spreminja. To vprašanje nas pa na tem mestu ne zanima.

Slika 1: Blagovni (prekinjena črta) in denarni (neprekinjena črta) tokovi med proizvajalnimi in porabljajočimi enotami

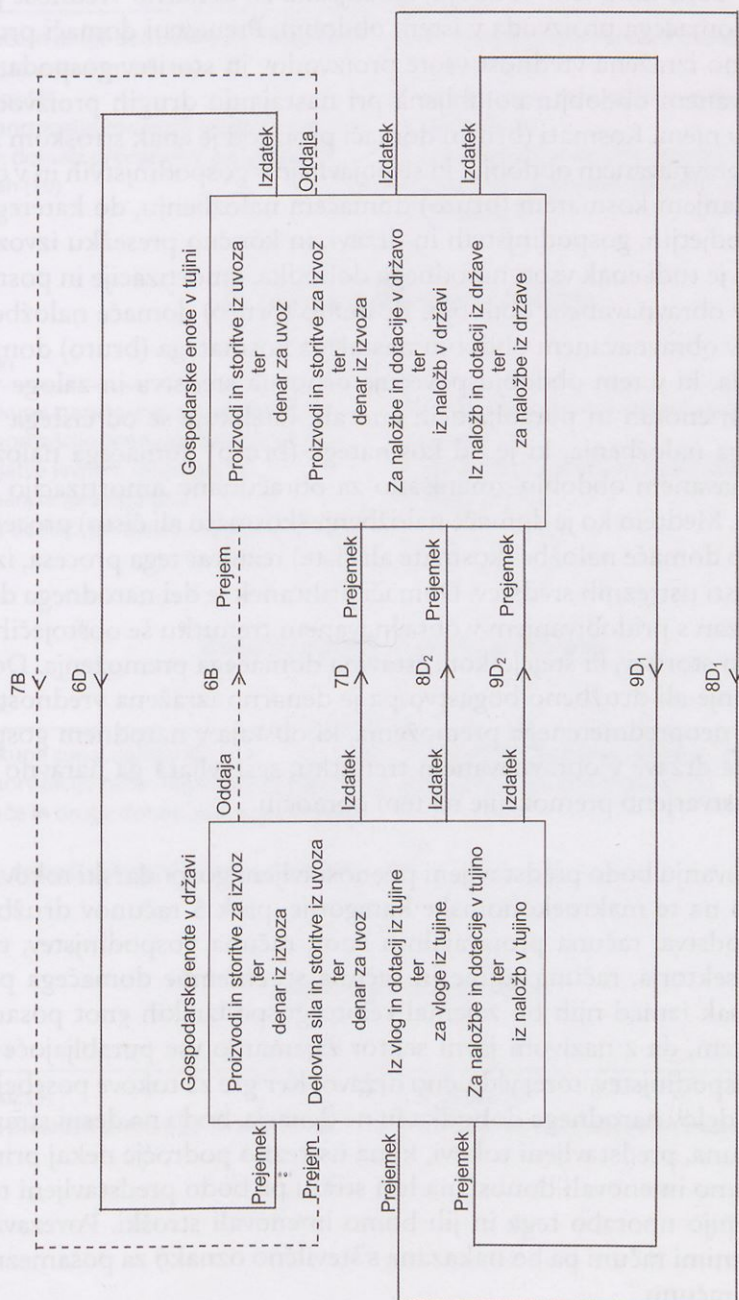
Do sedaj smo se zaustavljali na krožnih tokovih blaga in denarja v okviru narodnega gospodarstva. Pojavljajo se pa tudi ob njegovih povezavah z mednarodnim okoljem, to je s tujino. Šesti krožni tok npr. sestavljajo proizvodi in storitve, ki so izvoženi (6B), ter denar, ki priteka iz tujine iz istega naslova za proizvajalne enote (6D). Sedmi krožni tok sestavljajo proizvodi in storitve, ki so uvoženi (7B), ter denar, ki iz istega naslova iz njih odteka v tujino (7D). Odnose s tujino moremo zaznamovati še pri naložbah in dotacijah v tujino (8D1), kjer prve kasneje vodijo do nadomestila ali vračila (8D2). Končno si je mogoče zamisliti še naložbe in dotacije iz tujine (9D1), kjer prve kasneje vodijo do nadomestila ali vračila (9D2).

Tako pridemo še do dodatne upodobitve tokov v sliki 2.

8.6 GOSPODARSKI MODEL DRUŽBENIH RAČUNOV ZA NARODNO GOSPODARSTVO

Medtem, ko pri posameznem podjetju ali zavodu in celo pri občini in državi ni posebnih težav za predstavitev donosov in stroškov ali prihodkov in odhodkov za posamezno obračunsko obdobje, se te pojavljajo, kadar obstaja želja predstaviti jih za celotno narodno gospodarstvo. Ker se zaradi medsebojnih pobotanj teh kategorij preostanek v glavnem nanaša le na področje porablajočih enot, razpoložljivi statistični podatki pa omogočajo izračun le za nekatere sintetične kategorije, je tudi predstavitev kake izčrpnjše bilance te vrste onemogočena. Pač pa se pojavlja možnost prikazati medsebojno povezavo nekaterih ključnih makroekonomskih kategorij na takoimenovanih družbenih računih. V okviru družbenega računovodstva, ki je zasnovano na statističnih podatkih, je namreč mogoče proučevati tokove vseobsežnega domačega proizvoda, kosmatega (bruto) domačega proizvoda ali čistega domačega proizvoda med različnimi odseki narodnega gospodarstva in njegovim okoljem. Vseobsežni domači proizvod je denarno izražena vrednost vsote proizvodov in storitev gospodarstva v obravnavanem obdobju, iz katere niso izločena ponavljanja ob vključevanju proizvodov in storitev predhodnih stopenj v naslednje stopnje nastajanja proizvodov in storitev v istem obdobju; je vsota denarno izražene vrednosti kosmatega (bruto) domačega proizvoda in prenesenega domačega proizvoda. Kosmati (bruto) domači proizvod je denarno izražena vrednost vsote proizvodov in storitev gospodarstva v obravnavanem obdobju, iz katere so izločena ponavljanja ob vključevanju proizvodov in

Slika 2: Blagovni (prekinjena črta) in denarni (neprekinjena črta) tokovi med gospodarskimi enotami v državi in tujini

storitev predhodnih stopenj na naslednje stopnje nastajanja proizvodov in storitev v istem obdobju. Je denarna vrednost vseobsežnega domačega proizvoda v obravnavanem obdobju, zmanjšana za denarno vrednost prenesenega domačega proizvoda v istem obdobju. Preneseni domači proizvod je denarno izražena vrednost vsote proizvodov in storitev gospodarstva v obravnavanem obdobju, porabljena pri nastajanju drugih proizvodov in storitev v njem. Kosmati (bruto) domači proizvod je enak stroškom za porabo v obravnavanem obdobju, ki se pojavljajo v gospodinjstvih in v državi, dalje tedanjem kosmatem (bruto) domačem naložbenju, do katerega prihaja v podjetjih, gospodinjstvih in državi, in končno presežku izvoza nad uvozom; je tudi enak vsoti narodnega dohodka, amortizacije in posrednih davkov v obravnavanem obdobju. Kosmato (bruto) domače naložbenje je tisti del v obravnavanem obdobju nastalega kosmatega (bruto) domačega proizvoda, ki v tem obdobju povečuje osnovna sredstva in zaloge v proizvodnih enotah in porabljaajočih enotah. Razlikuje se od čistega (neto) domačega naložbenja, ki je od kosmatega (bruto) domačega naložbenja v obravnavanem obdobju zmanjšano za obračunano amortizacijo v tem obdobju. Medtem ko je domače naložbenje (kosmato ali čisto) proces v obdobju, so domače naložbe (kosmate ali čiste) rezultat tega procesa, izražen v vrednosti ustreznih sredstev. Domači prihranek je del narodnega dohodka, povezan s pridobivanjem v obravnavanem trenutku še obstoječih proizvodov in storitev, ki štejejo kot sestavina domačega premoženja. Domače premoženje ali družbeno bogastvo pa je denarno izražena vrednost vsote stvari in neopredmetenega premoženja, ki obstaja v narodnem gospodarstvu neke države v obravnavanem trenutku; sestavljata ga naravno bogastvo in ustvarjeno premoženje na tem območju.

V nadaljevanju bodo predstavljeni poenostavljeni gospodarski tokovi, ki se nanašajo na te makroekonomske kategorije, prek 5 računov družbenega računovodstva: računa proizvodnih enot, računa gospodinjstev, računa javnega sektorja, računa tujine in računa spremembe domačega premoženja. Vsak izmed njih bo zajemal celoto gospodarskih enot posamezne vrste, s tem, da z nazivom javni sektor zajemamo vse porabljaajoče enote razen gospodinjstev, torej vključno državo. Ker gre za tokove posebej opredeljenih delov narodnega dohodka in ne denarja, bodo na desni strani vsakega računa, predstavljeni tokovi, ki na ustrezno področje nekaj prinašajo in jih bomo imenovali donosi, na levi strani pa bodo predstavljeni tokovi, ki pomenijo uporabo tega in jih bomo imenovali stroški. Povezava med posameznimi računi pa bo nakazana s številčno oznako za posamezno postavko v računu.

Račun proizvajalnih enot za obdobje

Stroški	Donosi
za plače in druge dohodke gospodinjestev (1)	iz prodaje gospodinjestvom zunaj osnovnih sredstev (5)
za dajatve javnem sektorju (2)	iz prodaje javnem sektorju zunaj osnovnih sredstev (6)
za uvoz (3)	iz prodaje za povečanje osnovnih sredstev (7)
za amortizacijo osnovnih sredstev (4)	iz prodaje za povečanje zalog (8)
saldo: domači prihranek v proizvajalnih enotah (10)	iz izvoza (9)

Račun gospodinjestev za obdobje

Stroški	Donosi
za nakupe zunaj osnovnih sredstev (5)	iz plač in drugih dohodkov v proizvajalnih enotah (1)
za amortizacijo osnovnih sredstev (11)	iz plač in drugih dohodkov v javnem sektorju (12)
za dajatve javnem sektorju (13)	
za zmanjšanje zalog (20)	
saldo: domači prihranek v gospodinjestvih (14)	

Račun javnega sektorja za obdobje

Stroški	Donosi
za nakupe zunaj naložb (6)	od dajatev proizvajalnih enot (2)
za amortizacijo osnovnih sredstev (16)	od dajatev gospodinjestev (13)
za plače in druge dohodke gospodinjestev (13)	
saldo: domači prihranek v javnem sektorju (17)	

Račun tujine za obdobje

Stroški	Donosi
za izvoz (9)	iz uvoza (3)
saldo: presežek uvoza nad izvozom (18)	saldo: presežek izvoza nad uvozom (19)

Račun sprememb domačega premoženja za obdobje

Stroški	Donosi
za kosmato naložbenje v osnovna sredstva (7)	iz domačega prihranka v proizvodnih enotah (10)
za naložbenje v zaloge (8)	iz domačega prihranka v gospodinjstvih (14)
za presežek izvoza nad uvozom (19)	iz domačega prihranka v javnem sektorju (17)
saldo: povečanje domačega premoženja	iz amortizacije osnov. sredstev v proizvodnih enotah (4)
	iz amortizacije osnov. sredstev v gospodinjstvih (11)
	iz amortizacije osnov. sredstev v javnem sektorju (16)
	za zmanjšanje zalog (20)
	iz presežka uvoza nad izvozom (18)
	saldo: zmanjšanje domačega premoženja

V prikazani zasnovi družbenih računov so naložbe v osnovna sredstva v gospodinjstvih in v javnem sektorju vključene v njihove prihranke, amortizacija teh osnovnih sredstev pa med stroške. Od sporazumne rešitve pa je nato odvisno, kdaj nakupi v teh gospodarskih enotah pomenijo naložbo, kdaj pa takoj strošek.

Če se sedaj srečujemo z vprašanji usmerjanja in uravnavanja narodnega gospodarstva, nas zanimajo zlasti odgovori na naslednja:

1. Kako izboljševati *življenjsko raven* prebivalstva?
2. Kako preprečevati velike *socialne razlike* pri prebivalstvu?
3. Kako zagotavljati *gospodarski razvoj* v prihodnosti?

Pri tem pomeni usmerjanje določanje v okviru obstoječih gospodarskih zakonitosti potek česa glede na cilj in sredstva, uravnavanje pa zagotavljanje usklajenosti delovanja s sprejetimi usmeritvami.

8.7 FINANČNI MODEL DRUŽBENIH RAČUNOV ZA NARODNO GOSPODARSTVO

Tudi prikazovanje prejemkov in izdatkov pri posameznem podjetju ali zavodu in celo pri občini in državi ne ustvarja posebnih težav. Te se pa pojavijo, če jih želimo prikazati za celotno narodno gospodarstvo zaradi potreb po izločitvi medsebojnih pobotanj. V nasprotju z razumevanjem gospodarskih tokov v točki 8.6., kjer je kot strošek razumljena tudi

amortizacija, je sedaj treba slediti zgolj pobotanim denarnim tokovom ter zlasti izpostaviti dejstvo, da so z zornega kota celotnega narodnega gospodarstva naložbe enake prihrankom, oboje je pa nasprotje porabi, poenostavljeno razumljeni kot nakupi za sprotno porabljanje. Če mislimo na neporabo proizvodov in storitev za sprotne potrebe, govorimo o prihrankih, če na to, da se neporabljeni del nekje nahaja, pa o naložbah. Če ob takšnem izhodišču predstavimo poenostavljene finančne tokove, ki povezujejo proizvodjalne enote, gospodinjstva, javni sektor in tujino ob navezavi na enačenje prihrankov in naložb pa pridemo do nove zamisli 5 računov družbenega računovodstva, v katerih so na levi strani prikazani prejemki in na desni strani izdatki. Povezava leve strani posameznega računa z desno stranjo drugega računa je spet prikazana s številčnimi oznakami.

Račun sprotnih potreb proizvodjalnih enot za obdobje

Prejemki	Izdatki
iz prodaje gospodinjstvom za sprotno porabo (1)	za plače in druge dohodke gospodinjstev (4)
iz prodaje javnem sektorju za sprotno porabo (2)	za dajatve javnem sektorju (5)
iz prodaje za čiste (neto) naložbe (14)	za uvoz (6)
iz uvoza (3)	saldo: prihranek zunaj sprotnih potreb (7)

Račun sprotnih potreb gospodinjstev za obdobje

Prejemki	Izdatki
iz plač in drugih dohodkov v proizvodjalnih enotah (4)	za nakupe za sprotno porabo (1)
iz plač in drugih dohodkov v javnem sektorju (8)	za dajatve javnem sektorju (9)
	saldo: prihranek zunaj sprotnih potreb (10)

Račun sprotnih potreb javnega sektorja za obdobje

Prejemki	Izdatki
iz dajatev proizvodjalnih enot (5)	za nakupe za sprotno porabo (2)
iz dajatev gospodinjstev (8)	za plače in druge dohodke gospodinjstev (8)
	saldo: prihranek zunaj sprotnih potreb (11)

Račun sprotnih potreb tujine za obdobje

Prejemki	Izdatki
iz uvoza (6) saldo: presežek izvoza nad uvozom	za izvoz (3) saldo: presežek uvoza nad izvozom (13)

Račun prihrankov in čistih (neto)naložb za obdobje

Prejemki	Izdatki
iz prihrankov proizvodjalnih enot (7) iz prihrankov gospodinjstev (10) iz prihrankov javnega sektorja (11) iz presežka uvoza nad izvozom (13)	za presežek izvoza nad uvozom (12) saldo: za naložbe v proizvodjalnih enotah (14) za naložbe v gospodinjstvih (14) za naložbe v javnem sektorju (14)

Prihranki se lahko porabljajo za čiste (neto) naložbe neposredno v posameznih gospodarskih enotah ali ločeno v celoti proizvodjalnih enot, gospodinjstev in javnega sektorja, lahko pa se prek finančnih inštitucij preliva denar na tista mesta, kjer so naložbe potrebne. Podrobnosti so strokovno precej zahtevne, zato nas na splošni ravni logičnega razmišljanja o *gospodarjenju* zanima zlasti reševanje naslednjih vprašanj:

1. Kakšen naj bo obseg *denarja v obtoku*, ki bo omogočil ustrezne tokove brez težav?
2. Kako obvladovati *inflacijska gibanja*, da ne bi prihajalo do bistvenih izmaličenj pri presojanju dejanskih tokov?
3. Kako v razmerah inflacije primerjati *dejanske tokove* v različnih obdobjih?

8.8 PREMOŽENJE IN ČISTO PREMOŽENJE V NARODNEM GOSPODARSTVU

Kadar govorimo o premoženju z zornega kota narodnega gospodarstva v kaki državi, mislimo najprej na tisto, kar ustvarja možnosti za ustvarjanje v njem, kar se že izrablja ali zgolj čaka, da bo omogočilo njegov razvoj ob določenih pogojih. Te pa bi lahko najbolj načelno predstavili tako:

I. Naravno bogastvo

Gre za zemljišča v celotni državi in možnosti, ki jih ponuja. Pri tem je mišljena tako njihova površina kot strateška lega in izoblikovanost, mišljene

so lastnosti zemeljskega površja vključno z vodami, tisto, kar pod svojo površino skriva kot rudno bogastvo, a tudi značilnost podnebja nad njim. Nekatera narodna gospodarstva lahko temeljijo svoje premoženje in razvoj na rudnem bogastvu, nekatera na svoji strateški legi, nekatera na rodovitnosti svojega zemljišča, nekatera na naravnih lepotah, ki pospešujejo turizem.

II. Usposobljeno prebivalstvo

Gre za prebivalstvo v državi, njegovo znanje in voljo do gospodarskega in družbenega ustvarjanja ob medosebnih spodbudah in sodelovanju. V to je vključena tudi skrb za lasten razvoj prebivalstva z ustreznim starostnim ustrojem, vzgojo in izobraževanjem. Nekatera narodna gospodarstva lahko temeljijo svoje premoženje in razvoj ravno na izstopajočih značilnostih svojega prebivalstva ter premagujejo ob jasni viziji primerjalnih prednosti v pogledu značilnosti in lastnosti prebivalstva tudi pomanjkljivosti v pogledu naravnega bogastva.

III. Sodobna tehnika in tehnologija

Gre tako za prisotnost tehnike kot celote sodobnih delovnih sredstev, uporabljenih v pomenu opredmetenega znanja, ki si ga je človeštvo pridobilo pri obvladovanju narave in njenih zakonitosti ter so prisotna v svoji najbolj izpopolnjeni obliki, kot tudi za tehnologijo, tj. fizikalnih, kemičnih, bioloških in drugih postopkov za nastajanje proizvodov ali storitev. Nekatera narodna gospodarstva lahko temeljijo svoje premoženje in razvoj ravno na izstopajočih tehnično-tehnoloških rešitvah, ki premagujejo ob jasni viziji primerjalnih prednosti tudi pomanjkljivosti v pogledu naravnega bogastva in celo lastnega prebivalstva, dopolnjevanega s stalnim priseljevanjem.

Z izhodiščem na teh treh vrstah danosti je zasnovano narodno gospodarstvo v posamezni državi. Gospodarske, tj. vrednostno izražene kategorije, ne morejo od samega začetka izražati vseh teh danosti. Stanje premoženja v narodnem gospodarstvu kot celoti je zaradi pomanjkljive dokumentacije težko izraziti. Izhajati je sicer mogoče iz statistik, ki se nanašajo na podjetja in zavode, a tudi iz sčasoma bolj popolnih podatkov za občine in državo, medtem ko so najbolj pomanjkljive ravno na področju gospodinjstev. To, kar posamezne gospodarske enote predstavljajo kot svoje premoženje, tj. sredstva, pa še zdaleč ne omogoča preprosto seštevanje, da bi prišli do spoznanj za celotno narodno gospodarstvo. To, kar je denar na računu pri

banki posamezne proizvodjalne enote ali porablajoče enote, je hkrati obveznost banke do celote vseh gospodarskih enot. To, kar je v danem trenutku terjatev za posamezno gospodarsko enoto, je hkrati obveznost za drugo gospodarsko enoto, itd. Takšnih sredstev potemtakem ne moremo upoštevati kot sredstva z narodnogospodarskega vidika. Drugače je le v primeru, ko kakšne pojavne oblike sredstev z vidika narodnega gospodarstva niso pobotane z obveznostmi iz istega naslova. Sicer je pa z narodnogospodarskega vidika mogoče kot sredstva, tj. kot premoženje, upoštevati le stanje opredmetenih vrednosti in morda nekaterih neopredmetenih dolgoročnih pravic. Podobno velja za obveznosti do virov sredstev, pri katerih obstajajo le še dolgovi do tujine in tisto, kar nato do celotnega zneska premoženja ali sredstev šteje kot čisto domače premoženje.

V končni stopnji pobotanja nam iz različnih posamičnih bilanc premoženja ostane poenostavljeno le takšna

Bilanca narodnogospodarskega premoženja na dan

Premoženje (sredstva)	Obveznosti do virov premoženja (sredstev)
Neopredmeteno premoženje	Domača valuta v tujini
Zemljišča	Obveznosti do tujine
Zgradbe	Saldo: Čisto narodnogospodarsko premoženje
Oprema	v rokah državljanov
Zaloge	v rokah tujcev
Terjatve do tujine	
Tuja valuta	
Plemenite kovine	
Finančne naložbe v tujino	

Nato se nam z narodnogospodarskega vidika pojavi potreba po razrešiti najmanj naslednjih vprašanj:

1. Kako ob drugih nespremenjenih okoliščinah povečati *narodnogospodarsko premoženje*?
2. Kako spodbuditi z danim narodnogospodarskim premoženjem čim večji *narodni dohodek*?
3. Kako z danim narodnim dohodkom spodbuditi čim večjo *gospodarsko rast*?

Obstaja pa tudi nekaj kazalnikov v zvezi z narodnogospodarskim premoženjem.

Koeficient narodnogospodarskega premoženja na prebivalca

$$\frac{\text{narodnogospodarsko premoženje na dan}}{\text{število prebivalcev na dan}}$$

Koeficient narodnogospodarskega čistega premoženja na prebivalca

$$\frac{\text{narodnogospodarsko čisto premoženje na dan}}{\text{število prebivalcev na dan}}$$

Zaradi neenakomerne porazdelitve čistega premoženja bi bilo koristno kazalnik razdeliti vsaj na dve neenaki polovici. Prebivalce bi kazalo razdeliti na tiste, ki imajo čisto premoženje nad ali pod povprečjem, nato pa za vsak del ločeno izračunati zgornji kazalnik ob pojasnitvi na kolikšen odstotek prebivalcev se nanaša prvi in na kolikšen odstotek drugi kazalnik.

Če je kosmato (bruto) premoženje začetna točka za nastajanje narodnega dohodka, je koristno poznati še

Koeficient donosnosti kosmatega (bruto) premoženja

$$\frac{\text{narodni dohodek v letu}}{\text{povprečno kosmato (bruto premoženje) v letu}}$$

Ker se v okviru narodnega dohodka zadovoljujejo neposredne potrebe prebivalcev države, je koristno poznati še ključni **koeficient narodnega dohodka na prebivalca**:

$$\frac{\text{narodni dohodek v letu}}{\text{povprečno število prebivalcev v letu}}$$

SKLEP

Medtem ko se zadovoljevanje neposrednih potreb ljudi začne v okviru njihovih gospodinjstev, se tudi na ravni celotnega narodnega gospodarstva na poseben način srečujemo z njimi prek tamkajšnjega *kosmatega (bruto) domačega proizvoda* in *narodnega dohodka*. Potem, ko so ob medsebojnem pobotanju izločene podrobnosti, ki se pojavljajo v razmerjih med posameznimi gospodarskimi enotami, nam ob koncu preostane v omenjenih

narodnogospodarskih kategorijah večinoma samo to, kar je mogoče povezovati z zadovoljevanjem neposrednih potreb ljudi vključno z ustvarjanjem možnosti za njihovo boljše zadovoljevanje v prihodnosti. Velika večina narodnega dohodka je namreč porabljena za nabave proizvodov in storitev, ki v procesu porabljanja omogočajo zadovoljevanje neposrednih potreb ljudi. V tistem delu narodnega dohodka, ki pomeni prihranke in je vezan na nove naložbe, kakor v tistem delu kosmatega (bruto) domačega proizvoda, ki je v okviru amortizacije vezan na nadomestitvene naložbe, se pa ne skriva samo skrb za razvoj proizvajanja v prihodnosti, temveč še skrb za stanovanja in kulturne objekte, lahko pa tudi za stvari iz opremo, ki so sami po sebi vključeni v zadovoljevanje neposrednih potreb ljudi.

9. ODLOČANJE O GOSPODARJENJU IN ZADOVOLJEVANJU POTREB

Gospodarjenje je od samega začetka povezano z *odločanjem*, tj. z izbiranjem med dvema ali več možnostmi. Temelji na presojanju vrednosti in verjetnosti posameznih izidov ter oceni, kateri izbor bo zadovoljil zastavljena sodila. Res je pa ravno v zvezi z zadovoljevanjem neposrednih potreb težko vzpostaviti kaka objektivna sodila za odločanje, saj so številne neposredne potrebe pogojene psihološko kot težnja po spremembah trenutnega stanja in vzpostavitvi novega stanja. Poleg naravnih potreb, npr. tistih po hrani, pijači, obleki, obutvi, stanovanju ali varnosti, obstajajo tudi umetne potrebe pod vplivom okolja in z manipulacijo zavesti, z reklamo in propagando. Poleg zavestnih potreb se pojavljajo nezavedne potrebe. Še najbolj je mogoče izražati takoimenovane *gospodarske potrebe*, ki jih je mogoče zadovoljevati s proizvodi in storitvami posameznih vrst. A tudi pri njih je težko postaviti objektivno sodilo za odločanje med dvema ali več možnostmi. Nikakor ni rečeno, da so najbolj primerni ravno v denarju izraženi zneski. Ravno na tem pa je zasnovano razmišljanje o zadovoljevanju potreb po proizvodih ali storitvah, za kar se pojavlja efektivno ali potencialno povpraševanje na trgu.

Kadarkoli imamo opravka z odločanjem, se srečujemo z vprašanjem, kdo je tisti, ki sprejema odločitve in ima moč, da jih uveljavi. Mnogokrat bolj na intuitivni kot na razumski podlagi se pojavljajo odločitve že pri družinskih *gospodinjstvih* in zadovoljevanju temeljnih *neposrednih potreb ljudi*.

Drugače je pri gospodarjenju v katerihkoli *organizacijah* kot skupnostih ljudi in pri tamkaj izraženih *potrebah*, ki se nanašajo na njihovo *poslovanje*. Pri njih že obstajajo jasneje postavljena sodila za odločanje. V ospredje prihaja razumsko spoznana težnja po *varčevanju*, *učinkovitosti* in *uspešnosti*. Za dobro odločanje je potrebna visoka strokovnost. Res so pa mnogokrat celo v sami stroki utemeljene različne rešitve, ki izhajajo iz različnih predpostavk ali iz različnih smeri gledanja. Tako npr. celo na ravni narodnega gospodarstva ni enotnega gledanja ekonomistov nanj. Nekateri menijo, da obstaja delovanje tržnih sil, zato se gospodarstvo samo po sebi usklajuje ter je potrebna le omejena vloga države, ki naj skrbi za varstvo lastniških pravic in zahteva šibko ali nikakršno socialo. Drugi pa menijo, da je go-

spodarstvo v osnovi nestabilno in tekmovanje na njem nepopolno; zato je potrebna država, ki mora skrbeti ne le za pravosodje, policijo in obrambo, temveč tudi za inštitucije, ki izravnavajo neravnovesja s čim manj negativnih učinkov, ter za naložbe. Vedno prihaja do večjega izraza razlika v interesih v organizacijo na takšen ali drugačen način vključenih ljudi. Medtem ko so posamični interesi izraz potreb in položaja posameznika, so *skupinski interesi* izraz potreb skupine, vezane na posamezno organizacijo, in *splošni interesi* izraz potreb celotne družbe, kar nato spodbuja in pogojuje delovanje ljudi. Različne interese je treba medsebojno usklajevati. Za to v podjetjih in zavodih skrbijo poslovodstvo in organi upravljanja. Na višji ravni odločanja je v odločanje vpleta organizirana *politika*, ki je smiselno in k določenim ciljem usmerjeno delovanje, ki teži k urejevanju in usmerjanju v skladu z interesi tistih, ki so si pridobili družbeno moč. Družbena moč kot možnost oziroma stopnja uveljavljanja volje kake skupine navkljub nasprotovanju drugih je lahko legitimna, ki jo ljudje priznavajo in so se ji pripravljene podrediti, lahko pa je tudi neligitimna, ki se uveljavlja s silo ali prisilo. V politiki je nato dovoljeno vse, kar ni prepovedano, prepovedano pa je samo to, kar je mogoče dokazati na sodišču kot kaznivo dejanje. Zato je mnogokrat *gospodarjenje* v pridobitnih in nepridobitnih organizacijah in ne samo v družbeno-političnih skupnostih pod vplivom vsakokrat vladajočih, s tem pa tudi zadovoljevanje potreb v različnih družbenih skupinah. *Splošni interesi* so lahko reducirani na minimum, v ospredje pa stopajo *skupinski interesi* tistih, ki imajo oblast, ti pa se lahko pomembno razlikujejo od skupinskih interesov tistih, ki oblasti nimajo. To seveda bistveno vpliva na stopnjo zadovoljevanja potreb prvih in drugih.

Odločanje kot preudaren in načrten proces obsega več stopenj, npr. a) opredelitev problema; b) opredelitev pričakovanja; c) opredelitev možnosti za reševanje problema, č) izbor najustreznejše možnosti in spremljanje njenega izvajanja.

V začetku odločevalec zaznava samo kake pomanjkljivosti, ne da bi popolnoma natančno vedel, v čem je bistvo problema. Če ga želi opredeliti, mora iz vrste različnih, med seboj povezanih dejavnikov najti tistega, ki je pri pomanjkljivostih izhodiščen in odločilen. To je tisti dejavnik, ki ga je treba najprej spremeniti ali odpraviti, da bi bilo mogoče razrešiti problem. Šele ko je ugotovljen ta dejavnik, je mogoče prodreti v jedro problema. Ni torej dovolj, če odločevalec ve, kateri dejavniki se pojavljajo pri problemu ali kakšna so njihova medsebojna razmerja in vplivi, temveč mora vedeti tudi, pri katerem dejavniku naj se prične razreševanje.

Ko odločevalec pozna problem v sedanjosti, opredeli pričakovanja v prihodnosti. Vsaka odločitev se namreč ukvarja s prihodnostjo, ki jo je le redkokdaj mogoče natančno predvidevati. Zato je negotovost neizogibni sestavni del odločanja. Pri njem potemtakem ni mogoče upoštevati le informacij, ki izvirajo iz sedanjosti in preteklosti; vsaka odločitev je vezana tudi na oceno prihodnosti. Samo če je jasno, kaj je mogoče pričakovati, je mogoče vedeti, kdaj je odločitev treba spremeniti, ker so pač dejanski dogodki drugačni od pričakovanih.

Ko sta opredeljena problem in pričakovanje v prihodnosti, je treba iskati različne možnosti za razreševanje problema. Opredelitev različic za njegovo razrešitev pa obsega tudi opredelitev posledic, izdatkov, stroškov in tveganja pri vsaki od njih. Opredelitev različic za njegovo razreševanje pa obsega tudi opredelitev posledic, stroškov in tveganja pri vsaki od njih. Če bi, nasprotno, od samega začetka iskali le pravilno odločitev, ne pa različnih možnosti za razrešitev problema, bi odločevalec verjetno nasedel predsodkom in predpostavkam, s katerimi je obremenjen. Le proučitev vseh možnih smeri daje večje poročstvo, da odločevalec ne bo spregledal najboljših priložnosti.

Ko ob koncu odločevalec med seboj primerja različne možnosti za razrešitev problema, verjetno ne najde nobene, ki bi bila popolna, in tudi nobene, ki bi bila popolnoma brez tveganja. Če več različic obeta enake posledice, a tudi zahteva enake izdatke, stroške in tveganje, jim mora pač presoditi še kako drugače. Ko pa se za nekaj le odloči, mora seveda poskrbeti še, da bo odločitev uresničena. Vendar ne sme nobene odločitve, zlasti ne dolgoročne, obravnavati kot absolutno najboljšo. Ker prihodnosti ni mogoče točno napovedovati, tudi ni rečeno, da se predvidene okoliščine vedno uresničijo. Zato je treba vsako odločitev ponovno osvetliti, brž ko dogodki nakazujejo, da se pričakovanja ne uresničujejo.

Velja splošno pravilo: Ne odločajmo, kadar odločitev še ni potrebna. Toda ko je potrebna, je vsako odlašanje z odločitvijo pravzaprav že odločitev, da ne bomo ničesar napravili.

Ivan Turk je bil rojen v Ljubljani je diplomiral na Harvard Univerzi na specializacijo leta 1967 v tujini na tisti ustanovi, nato pa

tedaj dalje pa na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, kjer je bil kot redni profesor upokojen leta 1990, nakar je začel pogodbeno delovati na novo vzpostavljenem Slovenskem inštitutu za revizijo. Je avtor prve slovenske knjige o Ekonomiki podjetja (Cankarjeva založba 1969, 434 strani), ki je kasneje ponovno izšla v dodatnih izdajah v Sloveniji in na Hrvaškem. V času do leta 1990 je med drugim večkrat izšla v Sloveniji in na Hrvaškem njegova znamenita računovodska trilogija

Finančno računovodstvo - Stroškovno računovodstvo - Upravljalno računovodstvo, s katero je postavil temelje takoimenovani "slovenski računovodski šoli". Po letu 1990 pa so med drugim izšla njegova standardna dela Pojmovnik računovodstva, financ in revizije (leta 2000, 1083 strani), Pojmovnik uporabniške informatike (leta 2002, 713 strani), Poslovnoorganizacijski pojmovnik (leta 2004, 837 strani) in Temeljni ekonomski pojmovnik (leta 2009, 551 strani) z ustreznim slovensko-angleškim in angleško-slovenskim strokovnim slovarjem. Njegova avtorska dela s področij ekonomike podjetja in računovodstva so bila natisnjena v 11 jezikih in 16 državah. Njegova celotna bibliografija obsega preko 1.000 enot. Kot gostujoči profesor je predaval na 13 univerzah v različnih državah.

Kot predstojnik Inštituta za ekonomiko in organizacijo podjetja na Ekonomski fakulteti v Ljubljani je leta 1967 uvedel permanentno izobraževanje gospodarstvenikov in s tem na ustvaril podlago za njeno kasnejšo ugledno enoto CISEF. Leta 1969 je na Ekonomski fakulteti v Ljubljani uvedel magistrski študij iz poslovne politike in organizacije, leta 1989 specialistični študij iz menedžmenta in leta 1990 specialistični študij iz revidiranja. V času gradnje sedanjega fakultetnega kompleksa je bil dekan fakultete, pred tem pa 4 leta prodekan.

Za svoje delovanje je prejel številna družbena priznanja, npr. leta 1970 Kraigherjevo nagrado Gospodarske zbornice Slovenije za izjemne dosežke v gospodarstvu ali leta 1996 državno priznanje ambasador Republike Slovenije v znanosti. Prejel je tudi več državnih odlikovanj, med drugim častni znak svobode Republike Slovenije (leta 2000). Univerza v Ljubljani mu je leta 1993 podelila naziv zaslužni profesor. Je častni član Zveze ekonomistov Slovenije (od leta 1991) in častni član Zveze računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije (od leta 1992).

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

I 719 705

201018841

COBISS 0

ISBN 978-961-6231-65-7

9 789616 231657 >